

Deliberationes

A GÁL FERENC EGYETEM TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA
SCIENTIFIC JOURNAL OF GÁL FERENC UNIVERSITY

17. évfolyam 1. szám 2024/1

Vol. 17; Ed. No. 1/2024

Deliberationes

2024/1

Beke Szilvia Bene Viktória Czagány Gábor Elek Barbara
Gellén Márton Herczeg Viktória Juhász Pál Balázs Kabai Sára Réka
Kisnémet Fülöp OSB Papházi Viktor Papp Zoltán Prorok Máté
Szilvássy Orsolya Tömő Zsolt Velkey Gábor Dániel

A Gál Ferenc Egyetem tudományos folyóirata

DELIBERATIONES

Scientific Journal of Gál Ferenc University

17. évfolyam 1. szám 2024/1

Vol. 17; Ed. No. 1/2024

A Gál Ferenc Egyetem tudományos folyóirata
DELIBERATIONES

Scientific Journal of Gál Ferenc University

Főszerkesztő / Editor: Janka Ferenc

Szerkesztésért felelős személy / Responsible editor: Halasi Szabolcs

Szerkesztőbizottság / Board

VINCZE GÁBOR, BEKE SZILVIA, ÁRPÁSI ZOLTÁN
NYÁRI CSABA, KATONA KRISZTINA, SZABÓNÉ BALOGH ÁGOTA
KOVÁCS JÓZSEF, SERFŐZŐ LEVENTE, THÉKES ISTVÁN

Szerkesztőségi titkár / Secretary

Kónya Tünde

Lektorálta / Lectors

Esiobu Anayo Augustus, Halasi Szabolcs, Horváth Anett, Janka Ferenc, Katona
Krisztina, Kárász Gábor László, Mák Kornél, Máthé Ilona, Olteanu Lucian Liviusz,
Simon Sándor, Serfőző Levente, Thorday Attila

Borító / Cover: Kispéter Gábor fotója

Kiadó / Publishing: Gerhardus Kiadó

Felelős kiadó / Responsible: Dux László, rektor

Kiadó/szerkesztőség címe / Contact: 6720 Szeged, Dóm tér 6.

E-mail: deliberationes@gfe.hu

Terjesztési forma: nyomtatott és online

Distribution: print and online

ISSN 1789-8919

e-ISSN 2786-1562

Deliberationes tudományos folyóirat

17. évfolyam 1. szám 2024

ISSN 1789-8919

Gál Ferenc Egyetem

Deliberationes Scientific Journal

Vol.17; Ed.No.2024/1

ISSN 1789-8919

Gál Ferenc University, Hungary

TARTALOM

BEKE SZILVIA

AZ EMPIRIKUS

TÁPLÁLKOZÁSTUDOMÁNYTÓL A NUTRIGENOMIKÁIG 5

FROM EMPIRICAL NUTRITION SCIENCE TO NUTRIGENOMICS 6

VIKTÓRIA BENE, BARBARA ELEK

WOMEN IN THE SHADOW OF INDUSTRIAL RISKS. 15

NŐK AZ IPARI KOCKÁZATOK ÁRNYÉKÁBAN 16

CZAGÁNY GÁBOR

A KORTÁRS MISSZIOLÓGIA NÉHÁNY KIHÍVÁSA ÉS A *MISSIO DEI* . . . 33

SOME CHALLENGES OF CONTEMPORARY MISSIOLOGY

AND THE *MISSIO DEI*. 33

GELLÉN MÁRTON

JOSEPH RATZINGER MEGKÖZELÍTÉSE A POLITIKÁRÓL 41

JOSEPH RATZINGER'S POLITICAL THOUGHT 41

JUHÁSZ PÁL BALÁZS

MEGJEGYZÉSEK AZ ÚJSZÖVETSÉGI

ATYA-TEOLÓGIÁHOZ ÉS ANNAK JELENTŐSÉGÉHEZ 55

COMMENTS ON THE THEOLOGY OF THE FATHER IN THE NEW

TESTAMENT AND ITS RELEVANCE 56

KABAI SÁRA RÉKA

MASZTÉMA – ISTEN IGAZSÁGOSSÁGA IRGALOM NÉLKÜL 65

MASTEMA – GOD'S JUSTICE WITHOUT MERCY 66

KISNÉMET FÜLÖP OSB	
AZ EGYHÁZI CENTRUM ÉS PERIFÉRIA KAPCSOLATA A SZINODALITÁS PERSPEKTÍVÁJÁBÓL	75
THE RELATIONSHIP BETWEEN ECCLESIAL CENTRE AND PERIPHERY FROM THE PERSPECTIVE OF SYNODALITY	76
PAPP ZOLTÁN, BEKE SZILVIA	
A HAZAI BALESETMEGELŐZÉSRE NEVELÉS ÉS AZ ELSŐSEGÉLYOKTATÁSÁNAK ÖSSZEHASONLÍTÁSA SVÉDORSZÁGI TAPASZTALATOKKAL	85
COMPARISON OF DOMESTIC ACCIDENT PREVENTION EDUCATION AND FIRST AID EDUCATION WITH EXPERIENCES IN SWEDEN	86
MÁTÉ PROROK	
THE DEVELOPMENT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN ORGANIZATIONAL MANAGEMENT.	95
A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA FEJLŐDÉSE A SZERVEZETI MENEDZSMENTBEN	96
SZILVÁSSY ORSOLYA	
AZ OLVASÓK ÉRZELMI BEVONÁSA A KORTÁRS IFJÚSÁGI KRIMIBEN.	106
THE EMOTIONAL ENGAGEMENT OF READERS IN CONTEMPORARY JUVENILE CRIME FICTION.	106
TÖMŐ ZSOLT, BEKE SZILVIA, HERCZEG VIKTÓRIA, PAPHÁZI VIKTOR	
GLOBÁLIS KRÍZISEK ÉS A MENTÁLIS EGÉSZSÉG ÖSSZEFÜGGÉSEI	115
THE RELATIONSHIP BETWEEN GLOBAL CRISES AND MENTAL HEALTH	116
VELKEY GÁBOR DÁNIEL	
NEMZETKÖZI TRENDEK ÉS HAZAI FOLYAMATOK A SZAKKÉPZÉSBEN.	130
INTERNATIONAL TRENDS AND DOMESTIC PROCESSES IN VOCATIONAL TRAINING	131

Deliberationes tudományos folyóirat
17. évfolyam 1. szám 2024/1, 5–14. oldal
Kézirat beérkezése: 2024.02.11.
Kézirat befogadása: 2024.10.28.
DOI: 10.54230/Delib.2024.1.5

Deliberationes Scientific Journal
Vol.17; Ed.No. 1/2024, pages: 5–14
Paper submitted: 11th February 2024
Paper accepted: 28th October 2024
DOI: 10.54230/Delib.2024.1.5

AZ EMPIRIKUS TÁPLÁLKOZÁSTUDOMÁNYTÓL A NUTRIGENOMIKÁIG

Beke Szilvia

Gál Ferenc Egyetem, Egészség- és Szociális Tudományi Kar

Absztrakt

A táplálkozás - mint olyan - napjaink életmódjának egy kifejezetten hangsúlyos területe. Számos krónikus, nem fertőző megbetegedés, mely napjaink halálozásában meghatározó, erős összefüggést mutat a táplálkozással. Nem volt ez a történelemben korábban sem másként, ugyanakkor ebben a korszakban még csak megfigyelésekre és tapasztalatokra tudtak hagyatkozni.

A cikk szerzője jelen tanulmány során arra vállalkozik, hogy a táplálkozástudomány történetiségéről, annak fejlődéséről adjon átfogó képet az olvasó számára, érintve közben azokat az elképzeléseket és tévhiteket, melyet azóta a tudomány megcáfolt. Ezentúl igyekszik betekintést nyújtani azokba a legújabb tudományos eredményekbe, melyek meghatározzák napjaink táplálkozástudományát. Napjaink egyik meghatározó elemévé vált a fenntarthatóság kérdése, valamint a személyre szabott táplálkozás kérdésköre. Mindkét terület újabb és újabb kérdéseket vet fel, hiszen Földünk eltartóképesége korlátozott, és sokan élnek olyan területeken, ahol határozottan élelmiszerpazarlás történik, míg mások az adott területen az alapvető táplálékhoz nem tudnak hozzájutni. A személyre szabott táplálkozást ugyanakkor jelentős mértékben befolyásolta a humán genom feltérképezése, és ezzel együtt a betegségek prevenciójában a táplálkozás szerepe is új és új aspektust nyert. A cikk irodalmak szekunder elemzésén alapszik, remélve, hogy az olvasó számára is számos új információt és újabb megválaszolandó kérdések felvetését adja.

Kulcsszavak: táplálkozás, táplálkozástudomány története, nutrigenomika

FROM EMPIRICAL NUTRITION SCIENCE TO NUTRIGENOMICS

Szilvia Beke

Gál Ferenc University, Faculty of Health and Social Sciences

Abstract

Nutrition holds particular significance in today's lifestyle due to its association with many chronic non-infectious diseases that contribute significantly to mortality rates. While this correlation has existed throughout history, past eras relied solely on observations and experiences for understanding.

The articles, author aims to present a comprehensive overview of the history and evolution of nutrition science, addressing outdated ideas and misconceptions alongside the latest scientific advancements. Today, sustainability and personalized nutrition have emerged as key concerns. These areas prompt numerous inquiries, given the Earth's limited carrying capacity and disparities in food accessibility. Moreover, advancements such as the mapping of the human genome have notably influenced individual dietary practices, offering new insights into disease prevention through nutrition.

The study draws upon a secondary analysis of literature, offering readers an abundance of new information and stimulating further inquiry into the subject.

Keywords: nutrition, history of nutrition science, nutrigenomics

BEVEZETÉS

Napjaink táplálkozása a régmúlt idő hagyományain, egy-egy nép szokásain, és a természeti erőforrások által nyújtott lehetőségeken alapul. Ha végiggondoljuk, akkor mind a szakmai körök által felvetett kérdések - így a fenntarthatóság, az élelmiszeripar fejlődése -, mind pedig a tudományos alapokkal nem bíró bulvármédia által felkapott trendek, az újabb és újabb diéták a táplálkozás kérdését folyamatosan fókuszban tartják.

Az orvostudomány részéről is már a kezdetektől meghatározó momentuma volt a gyógyításnak a táplálkozás, mely később a vallási szokásokban is jelentős helyett kapott. A modern orvostudomány sem mehet el e terület mellett, hiszen mind a kardiovaszkuláris, mind a daganatos megbetegedések kialakulásában bizonyítottan meghatározó szerepe van. Az elhízásról nem beszélve, mely a jóléti társadalmakban jelenlévő túlfogyasztás következtében alakult ki. 2020-ban mintegy 2,6 milliárd ember szenvedett ettől a WHO által már régóta betegségként kezelt állapottól, mely a világ népességének 38%-át jelenti. Ha ez a trend ilyen mértékben súlyosbodik, akkor az Elhízástudományi Világszövetség álláspontja szerint ez az érték 2035-re mintegy

51%-ra emelkedhet, amely 4 milliárd embert jelent. Európában 2019-ben a felnőttek 16,5% volt elhízott, és több mint 35%-a túlsúlyos. A legmagasabb aránnyal Málta, míg a legalacsonyabban Románia rendelkezett. Hazánk sajnálatosan a második dobogós helyt vívta ki magának (Yanatma, 2023). Ezek az adatok is jól mutatják, hogy nem mehetünk el e kérdés mellett, és bár ez a tanulmány alapvetően egy történeti bemutatás tűzött ki célul, mégis megjelennek azok az orvostudományi eredmények is, melyek a táplálkozástudományt önálló tudományterületté válását támogatták.

A TÁPLÁLKOZÁS, MINT SZÜKSÉGLET.

A GYÓGYÍTÁS EGY RÉSZÉ AZ ŐSKORTÓL AZ ÓKORIG

Az emberi táplálkozás történeti kezdete mintegy 2,5 milliárd évre vezethető vissza (Ungar & Teaford, 2002). Az őskorban a táplálkozás elsősorban a természet nyújtotta lehetőségekhez való alkalmazkodást jelentette, melyet a ma élő természeti népeknél is nyomon követhetünk, hiszen a Malajziában élők táplálékát elsősorban a halak és a tenger adja, míg a tanzániai emberek - talán az utolsó gyűjtögető népként - elsősorban növényi eredetű élelmiszert fogyasztanak. Az állati táplálékhoz jutás csak sikeres vadászatot követően lehetséges, vagyis nem tartanak és tenyésztenek semmilyen állatot. Mindennek egyes népcsoportok emésztési folyamatának „evolúciójában” is megvan a sajátos lenyomata, hiszen azok a népek, akik nem foglalkoztak szarvasmarha tenyésztéssel, ezáltal nem fogyasztottak tejet, nem tudják a laktózt sem lebontani (pl. taihok) (Simonyi, 2015). Több tanulmány is rávilágított arra a tényre, hogy az ember fejlődésének első szakaszában igen nagy jelentősége volt a húsevés megjelenésének, mely nagymértékben hozzájárult az emberi agy fejlődéséhez. A mai emberszabású majmok táplálékának 95%-a növényi eredetű, a kb. 2 millió éve elindult folyamatnak köszönhetően a Homo erectusnál meginduló húsevés következtében kisebb energiárfordítással tudott ugyanannyi energiához jutni, mint a növényevő faj. Így a felszabaduló energia az agyfejlődéshez tudott hozzájárulni. Napjainkban az emberi agy a nyugalmi energiafogyasztás 1/5-ét fogyasztja el, amely mintegy két és félszer több, mint az emberszabású majmok esetében (Simonyi, 2015). A táplálkozás történetében a második jelentős fejlődést a tűz felfedezése hozta, ezáltal az étel megsütése és főzése. Ennek köszönhetően további energia felszabadulás következett be, hiszen az ételek emésztése könnyebbé vált. Mindennek következménye a mai embernél is megfigyelhető, hiszen az állkapocs erőssége csökkent, csökkent a fogak mérete, melyeknek korábban az elsődleges feldolgozás során kiemelt szerepe volt.

A harmadik fejlődési ciklus a földművelés megjelenése kb. 10000 évvel ezelőtt, ami nemcsak a folyamatosabb élelembiztosításhoz, de az adott csoport letelepedéséhez is hozzájárult, illetve a vadászó-gyűjtögető életmódról való áttérés hozzájárult a népesség gyors növekedéséhez is (Simonyi, 2015).

Az ókorra a már kialakuló államok, városállamok és civilizációk már teljesen más nézőpontba helyezik a táplálkozás kérdését, hiszen a konkrét létfenntartáson túl

megjelenik annak gasztronómiai értéke, illetve bizonyos megbetegedésekkel való kapcsolódási pontja. Az egyénre szabott táplálkozás már Hippokratészt (i.e. 460-377) is foglalkoztatta, véleménye szerint az egész ember természetét figyelembevéve érdemes étrendi tanácsot adni. Vélekedése szerint számításba kell venni az adott étel, ital emberre gyakorolt hatását, melyet ekkor még csak empirikus úton figyeltek meg, ugyanakkor elmondhatjuk, hogy megteremtette az individuális táplálkozás alapjait. Az étrendről című munkájában, mely Oláh Andor fordításában magyarul is olvasható: „...ha lehetővé válik, hogy minden egyéni természet számára megtaláljuk a táplálék megfelelő mértékét ... ha sem túlzásba nem esünk, sem hiányt nem szenvedünk, akkor megtaláljuk az egészség fenntartásának helyes módszerét” (Molnár, Csajbókné Csobod, & Solymosi, 2020). A földművelésből és állattenyésztésből adódó biztonságos táplálék ellátásnak köszönhetően a mai civilizációs megbetegedésként tekintett elhízás már ekkor is megjelent, elsősorban az uralkodói osztály körében. Hippokratész több műve is tartalmazott táplálkozástani leírásokat, így a „A levegőről, a vizekről és a helyekről”, amely 24 pontból áll, és amely rendkívül érdekes és értékes néprajzi megfigyeléseket közöl a háziállatok, helyi sajátosságok, az életmód, étkezési szokások tekintetében. Az egyes népek politikai berendezkedését, karakterét illetően, a jellegzetes betegségeit, ezeknek gyakoriságát a lakott területek helyi sajátosságai és körülményei következményeinek látja. Ezt követte a „Az akut betegségek étrendje” című mű, melyben például a lázas betegek esetében az orvos feladata kétirányú, részben megőrizni a beteg erőnlétét, részben, pedig elkerülni a beteg számára ártalmas élelmiszereket, amelyek betegségenként különbözőek.

Későbbiekben a hippokratészi iskola követőinek is számos műve jelenik meg, így például Hippokratész vejének, Polübosznak a munkái „Az emberi természetéről”, illetve „Az egészséges étrendről”. Az első műben a négy testnedv (vér, nyák, sárga és fekete epe) jelentőségére hívja fel a figyelmet, melyek arányai évszakonként változnak, míg utóbbiban az ehhez alkalmazkodó étrendre fókuszál. Vélekedése szerint a korábban említett kövérség problematikájánál óvatosan kell bánni hánytatással és beöntéssel a megelőzés során, és inkább a gimnasztikát kell előtérbe helyezni (Schiller, 2011).

Ugyanakkor nem szabad elfeledkeznünk a kifejezetten katonai alapokon nyugvó városállamokról, valamint az ókori olimpiákról sem, mely kapcsán megteremtődtek a mai sporttáplálkozástani alapjai. Az összefoglalóan diétának nevezett területen belül jelent meg az egyes sportágakon belül az egyes élelmiszerek megítélése. A hús-, a sajt-, a fügefogyasztás váltakozva fordult elő, valamint a sportágak szerint került differenciálásra. Ennek megfelelően például a nehézatléták esetében a bővebb húsfogyasztást preferálták. Az ő testtömegük sok esetben elérte az egy mázsát (Maróti, 2005)

A KÖZÉPKORI TÁPLÁLKOZÁS ALAPJAI, EGYHÁZI ÉS VALLÁSI SZOKÁSOK MEGJELENÉSE

A középkort a Római Birodalom bukásától, egyes számítások szerint Amerika felfedezéséig, 1492-ig, míg más írásokban a reformáció kezdetéig, 1517-ig számoljuk. Történelmileg a táplálkozás tekintetében nem sok írásos emlék maradt fenn, mivel ebben az időszakban az íráskészség a népesség kisebb szegmensében volt jelen. Az egyik legjelentősebb receptgyűjtemény Angliában II. Richárd szakácsától maradt fenn a „Forme of Cury”, vagyis a főzés módszere. Az egészségre gyakorolt hatás, illetve a kor egészséges táplálkozásáról alkotott kép pedig a korabeli orvosok feljegyzéseiből vált ismertté.

A középkori Európában az emberek jelentős része földművelésből élt, így az ételkészítés alapanyagok jelentős részét is ez adta, s a választékról elmondható, hogy a maihoz hasonló volt. Kivételt képeztek ez alól az Amerikából a XV. században Európába került alapanyagok, így a kukorica, kávé, tea, csokoládé stb. Illetve egyes ételkészítési eljárások ugyan ismertek voltak, de azokat jobbra dísznővényként tartották és terméseikről úgy gondolták, hogy mérgezőek, így nem fogyasztották. Ilyen volt a burgonya, paradicsom, valamint a banán (Tóth, 2020).

Ha a kort az egészségügy oldaláról nézzük, sok esetben jellemző volt az éhínség, a rossz termés, rossz higiénés állapotok következtében kialakuló járványok. Ugyan az alap ételkészítési eljárások (gabona, olcsóbb húskészítmények, tejtermékek) rendelkezésre álltak, mégis minőségileg hiányos táplálkozás jellemezte ezt a korszakot. Az éhínség és a nem megfelelő tárolás, a minőségileg hiányos és esetenként fertőzött ételkészítési eljárások miatt a járványok alatt jelentős halálozással kellett szembenézniük az ebben a korszakban élőknek.

A legtisztább, legtöbbet átszított búzából készült kovászolt fehér kenyeret az arisztokrácia fogyasztotta, melyet ebben a korban az orvosok is a legegészségesebbnek tartottak, míg a magasabb korpaarányú, legtöbb esetben rozsból és árpából készült olcsóbb kovászolt kenyeret a nehéz fizikai munkát végzők fogyasztották. Az ekkor még ismeretlen fusarium-szennyezettség miatt tekintették a korpában gazdag gabonát egészségesebbnek.

Az uralkodó osztály esetében a jelentős mennyiségű vöröshús fogyasztásnak köszönhetően megjelent a köszvény. Bizonyos kutatások Közép-Európában mintegy 100 kg körülire becsülték a népességnek a fejenkénti éves húsfogyasztását, melyről nem szabad elfeledkezni, hogy ez alapvetően a jó módú városi népességet érintette. A gyógyítás területén általában az ókor nagyjainak leírásaira hagyatkoztak, illetve a kolostorokban készített gyógyfőzetekre.

Az étkezések számát tekintve a középkor végére kialakult az úgynevezett kettős étkezési rend, mely egy délelőtti és egy délutáni étkezésből állt, ez jellemzően friss, meleg ételt jelentett (Paládi-Kovács & Flórián Mária, 2002).

A folyadékfogyasztás is jelentősen eltért napjaink szokásától. Víz - annak nem megfelelő higiéniai mivolta miatt - nemigen fogyasztottak, tejet is csak a gyerekeknek, illetve időseknek ajánlották, a felnőttek legtöbb esetben bort vagy sört fogyasztottak. A vizet csak akkor találták alkalmasnak, ha azt közvetlenül gyors folyású forrásból nyerték (Tóth, 2020).

Európában erre az időszakra jellemző a keresztény egyház jelenléte, mely az élet minden területére szigorú szabályokat hozott, ezek az étkezési szabályokra is kiterjedtek. Megjelent a böjt, melyet a XIII - XIV. századi rendelkezések a hét bizonyos napjaira rendeltek el, illetve a nagyböjti időszakra. Szimbolikus jelentőségűvé vált a kenyér, illetve a bor, melyek a szentáldozásra utaltak. A böjti időszak alatt tilos volt a vöröshúsok fogyasztása, de azok a családok, akik szigorúan tartották ezt, ezen idő alatt semmilyen állati eredetű dolgot, így tejet, tojást sem fogyasztottak. A böjti előírások tekintetében azonban meg kell említeni, hogy a táplálkozási szokáson túl jóval nagyobb annak lelki vonatkozása, mely egy felkészülést jelentett az elkövetkező húsvéti időszakra.

AZ ÚJKOR TÁPLÁLKOZÁSKULTÚRÁJA

Amerika felfedezése, az indiai tengeri út megnyitása nemcsak gazdaságtörténetileg volt jelentős, hanem a táplálkozástudomány szempontjából is. Új gabonatermék jelenik meg: a kukorica, illetve maga a gabonatermelés is megtöbbszöröződött. Ennek köszönhetően elmondható, hogy ebben az időben a parasztság az energiaszükségletének a felét a gabonatermékek tették ki. Jellemzőek voltak a kásák, melyek közül a köles és árpa mellé megjelent a kukorica is, illetve a gabonaalapú ételek között újdonsággként jelent meg a főtt tészta, mint olyan, mely a hústalan étkezések jellemzőjévé vált.

Nyugat-Európában is ebben az időben a húsfogyasztás meredeken kezdett visszaesni, de ez nem minden államban volt egységes. Hazánk esetében a visszaesés nem volt olyan mértékű, sőt a húsos káposzta - mint étel - az egyenesen összefonódott a magyar néppel. Az étkezés rendjét tekintve jelentős változások nem történtek, továbbra is megmaradt a kettős étkezés mércéje. A főzési eljárásokban sem történt jelentős előrelépés, az ételreceptek alapvetően annak hústartalmára, vagy annak mentességére korlátozódtak, ugyanakkor a hústípusok közül hamar elterjed az Amerikából származó pulyka, mely immáron a főúri asztalok jellemző húsféléjévé válik (Balassa, Füzes, & Kisbán Eszter, 1997).

A mezőgazdaság változása és az új élelmiszerek elterjedése részben megoldotta a népességnövekedésével járó kihívásokat, ugyanakkor csak a létminimum környékén élők száma emelkedett jelentős mértékben. A 15-19. századra folyamatosan jellemző a tömegesen jelentkező hiányos táplálkozás, a gyakori éhezés, mely antropológiai változásokat is hozott magával. A kutatások bizonyítják, hogy csökkent az átlagos testmagasság. A minőségileg elégtelen táplálkozás következtében az alacsonyabb társadalmi osztályokban a halálozás, a fertőző megbetegedések előfordulása továbbra

is igen magas, mely alapvetően a legyengült immunrendszernek is köszönhető. Emellett a nők táplálkozási hiányát fokozta a gyakori gyermekvállalás, mely során gyakorta a gyermekeket 4-5 éves korukig szoptatták (Paládi-Kovács & Flórián Mária, 2002).

Az erdélyi Brassó ekkor élenjárónak volt mondható az orvostudományok területén, a XVI. századi Paulus Kyr, orvos tollából olyan az egészséges életmód alapjait megadó üzenetet olvashatunk, mely napjainkban is megálja a helyét: így „Tartózkodj sokat friss levegőn! Aludj legalább hét órát éjszaka! Csak akkor egyél, ha éhes vagy, és sose lakjál egészen jól! Kerüld a búbanatot, keresd a derűs emberek társaságát!” (Sántha, 2023, old.: 23). Kyr alapvetően az ókori Hippokratész és Galenus tanácsaira hagyatkozik, de az elsők között van azok között, akik az orvosoknak íródott könyveken túl az ifjúság egészségnevelését is előtérbe helyezi, s számukra is könyvet ír. Napjaink orvostudományi álláspontját évszázadokkal megelőzően, kimondja, hogy bizonyos megbetegedések kialakulása az egyén felelőssége, s életmódjával sokat tehet annak elkerülése érdekében. Javallja az egyéni szükségletekre épített táplálkozást, az azonos időben történő étkezéseket. Utal az utazási megbetegedésekre és ezek táplálkozással való kapcsolatára, javasolva a hirtelen étkezési szokások megváltoztatásának elkerülését. Kihangsúlyozza, hogy csak éhség esetén vegyünk magunkhoz táplálékot, ezzel is figyelmeztetve a nassolás és az elhízás veszélyeire. Írásaiban megjelenik a többszöri, kisebb étkezések fontossága, melyet ma már tudományos bizonyítékok támasztanak alá, az egyenletesebb inzulintermelés kapcsán. Összeségében nagy hangsúlyt fektetett a mértékletességre és az aktív életmód és a pihenés egyensúlyára, bár némely tanácsai ma már nem állják meg a helyüket. Mégis mondhatjuk, hogy a diétetikának egyfajta írásos alapjait teremtette meg a XVI. században, hiszen tápanyagtáblázatot készített, személyiségtípusonként csoportosította az élelmiszereket (Sántha, 2023). A táplálkozásról leírt ajánlásainak egy részét megtalálhatjuk ma is a Magyar Dietetikusok Országos Szövetsége által összeállított egészséges táplálkozás 12 pontja között. Luteránus orvosként az emberletről egy katolikus miseszövegből idézett az írása végén, mely úgy vélem jól összefoglalja az ő hitvallását: „(...) nehogy kárt tegyünk a testben, a lélek e csodás lakhelyében, hanem inkább gondosan ügyeljünk rá, gondozzuk és tápláljuk avégett, hogy az áhított öregkort elérjük, és magas kort megérve töltsük be természet-adta sorsunk” (Kyr 1551/2010: 292). Idézet az „Asperges me” antifóna végéből.

Következő óriási lépés a vitaminok jelenlétének felfedezése volt. Bár számos írás található, már az ókorban és középkorban is, mely bizonyos megbetegedések tünettanát leírja, de megoldást csak később találtak rá az empirikus táplálkozástudománynak köszönhetően: pl. a skorbut esetén elrendelték azt, hogy a hajósoknak friss zöldséget kell fogyasztaniuk, vagy pl. holland hajósoknál napi 3 kanál citromlé fogyasztását rendelték el. Ugyanígy a D-vitamin hiányból eredő megbetegedés első összefoglalója az angol Francis Glisson (1597–1677) nevű orvostól származik, 1651-ből, de csak a táplálék valamilyen hiányát emelte ki. A vitaminok felfedezőjének Christiaan Eijkmann (1858–

1930) holland katonarost tartják, aki Hollandia indonéziai gyarmatain a beriberi kialakulását kutatva fedezte fel, hogy az állati és emberi szervezet működéséhez az alapvető tápanyagokon (fehérje, zsír, szénhidrát) kívül egyéb anyagokra is szükség van, melyek bizonyos természetes táplálékokban megtalálhatók (Kelemen, 2014). Az elnevezés, mely Casimir Funktól származik, arra utal, hogy ezek az anyagok fehérje eredetűek, innen az elnevezés is vit-amin (vita, -ae f élet, amin a fehérjetermészetre utal), természetesen ez a kémiai képletek leírását követően már nem állta meg így a helyét, de az elnevezés megmaradt.

A fehérjékhez kapcsolódó további jelentős felfedezés az esszenciális aminosavakra vonatkozott, mely az 1900-as években történt és Frederick Hopkins nevéhez kötődik, aki fehérjeetetéses állatkísérletei során bebizonyította, hogy a szervezet bizonyos aminosavakat nem képes előállítani. Nevéhez kötődik a triptofán nevű aminosav felfedezése is. Hopkins 1929-ben „a növekedést serkentő vitaminok felfedezéséért” orvosi Nobel-díjat kapott megosztva Eijkmann-nal, akit „a neuritis elleni vitamin felfedezéséért” tüntettek ki. Ezt követte a vitaminok víz-, illetve zsíroléköny elkülönítése, bár az első világháború a táplálkozástudományi kutatásokat háttérbe szorította, az 1920-as 30-as évektől újabb nagy lendületet vett a vitaminkutatás, mely napjainkban is folyamatosan zajlik, gondoljunk csak a D-vitamin reneszánszára, melyet a mai napig az emberek többsége az angolkórral kapcsolja össze, ugyanakkor az immunrendszerre gyakorolt hatásának köszönhetően az elmúlt években kapott új lendületet. A táplálkozástudománnyal párhuzamosan az élelmiszeriparban is folyamatos fejlődés ment, megy végbe, minek köszönhetően megjelentek a különböző hőkezeléses élelmiszereken túl a funkcionális élelmiszerek, olyan eljárások, melyek a legkevesebb negatív hatással járnak a tápértékre (pl. sous vide).

Az orvostudomány folyamatos fejlődésének köszönhetően a XX. százara meghatározhatóvá vált a humán genom feltérképezése, mely a táplálkozástudomány területén is új lehetőségeket nyitott. A modernkor vívmányai között a nutrigenomika az a tudományterület, mely lehetőséget biztosít a táplálékot alkotó összetevők és a genom közötti kapcsolat kutatására, annak anyagcserefolyamatokban való hatásaira. A nutrigenetika ugyanakkor az étrendi összetevőkre a genetikai különbözőség miatt adott reakciót azonosítja. Ezen két terület a táplálkozást egyedi, genetikai szinten tanulmányozza és segít meghatározni azt, hogy adott élelmiszer, adott élelmiszer-technológiával kire gyakorol kedvező, illetve kedvezőtlen hatást. Mindezen túl segít meghatározni azt, hogy például bizonyos étrendi megszorítások miért működnek egyeseknél és miért nem másoknál. Jó példa erre az, hogy van, akinél a teljesen hagyományos, magyaros táplálkozás sem okoz koleszterinszint emelkedést, még másoknál az étrendi megszorítás ellenére sem csökken. A táplálkozástudomány ezen ága még erőteljes fejlődési periódusban van, de új perspektívát tud nyitni mind az orvostudományon belül, mind akár a sporttáplálkozásban, az elért eredmények fokozásában. Napjainkra egyre több kutatás bizonyítja ennek a területnek

létjogosultságát, mely nemcsak a gyógyításban, hanem az élelmiszeriparban is új távlatokat nyithat meg (Schenker-Horváth, Répási, Kapitány, & Nagy, 2017).

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmány az őskortól napjainkig igyekezett egy összefoglaló képet adni a táplálkozástudomány főbb momentumairól, az emberek életmódjáról és az adott kor élelmiszereinek egészségre gyakorolt hatásáról. Sokszor csak mint emberi szükségletre tekintünk a táplálkozásra, mely a létfenntartáshoz elengedhetetlen, ugyanakkor nem szabad ennek gyógyító vagy megbetegítő hatásáról sem megfeledkeznünk, mely a hétköznapi életben a tudatos döntéseinken alapul. Fontos kiemelni, hogy az ételek és italok összetétele és mennyisége jelentős hatással van az egészségünkre. Ezért kiemelt figyelmet kell fordítanunk az ételek minőségére és az étrendünk összeállítására annak érdekében, hogy az egészséges életmódot támogassuk és krónikus betegségek kialakulását előzzük meg.

Kapcsolattartó szerző:

Beke Szilvia
Gál Ferenc Egyetem
Egészség- és Szociális Tudományi Kar
5700 Gyula
Szent István u.17-19.
beke.szilvia@gfe.hu

Corresponding author:

Szilvia Beke
Faculty of Health and Social Sciences
Gál Ferenc University
Szent István str. 17-19.
5700 Gyula, Hungary
beke.szilvia@gfe.hu

Hivatkozás: Beke, Sz. (2024). Az empirikus táplálkozástudománytól a nutrigenomikáig. *Deliberationes*, 17(1), 5–14.

IRODALOMJEGYZÉK

- Balassa, I., Füzes, E., & Kisbán, E. (szerk.). (1997). Kora újkori táplálkozaskultúra (1500-1690). IV. Budapest: Akadémiai Kiadó. Forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/MagyarNeprajz-magyar-neprajz-2/iv-eletmod-41AA/taplalkozaskultura-495D/a-valtozas-szakaszai-a-magyar-taplalkozaskultura-korszakai-4967/a-kora-ujkori-taplalkozaskultura-15001690-4975/>
- Kelemen, J. (2014). *Vitaminok*. Budapest: Medicina Könyvkiadó.
- Maróti, E. (2005). Megjegyzések az ókori görög sportolók edzésmódszereihez és a versenyekre való felkészüléséhez. In S. Felföldi (Ed.), *Abhivádana : tanulmányok a hatvanéves Wojtilla Gyula tiszteletére* (old.: 227-231). Szeged: Szegedi Tudományegyetem Ókortörténeti Tanszék. Forrás: Szegedi Tudomány Egyetem weboldala: http://acta.bibl.u-szeged.hu/65978/1/wojtilla_60_227-231.pdf
- Molnár, S., Csajbókné Csobod, É., & Solymosi, D. (2020). Soós Aladár professzor

- munkássága a modern táplálkozástudomány perspektívájából. *Orvosi Hetilap*, 161(6), 237-240. doi:<https://doi.org/10.1556/650.2020.ho2648>
- Paládi-Kovács, A., & Flórián, M.(2002). *A késő középkori táplálkozáskultúra (1300-1500)*. Forrás: Arcanum: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/MagyarNeprajz-magyar-neprajz-2/iv-eletmod-41AA/taplalkozaskultura-495D/a-valtozas-szakaszai-a-magyar-taplalkozaskultura-korszakai-4967/a-keso-kozepekori-taplalkozaskultura-13001500-496B/>
- Sántha, Á. (2023). Fő a mértékletesség! Fél évezredes életmódtanácsok fiataloknak. *Acta Medicinæ et Sociologica*, 14(37), 22-31. doi:<https://doi.org/10.19055/ams.2023.12/15/2>
- Schenker-Horváth, K., Répási, E., Kapitány, Z., & Nagy, Z. (2017). Nutrigenomika és nutrigenetika alkalmazásának sportdietetikai vonatkozású lehetőségei. *Új Diéta*, 26(1), 20-23.
- Schiller, V. (2011). Egy 19. századi Hippokratész-kiadás. In É. Vámos, & L. Vámosné (Ed.) *Vigyázó, Természettudományos, műszaki és orvostudományi fejlődés a hosszú 19. században* (pp. 323-333). Budapest: Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége Tudomány- és Technikatörténeti Bizottsága - Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala. doi:10.23716/TTO.18.2011.48
- Simonyi, P. (2015). A táplálkozás aktuális összefüggéseiről: történet, egészség, fenntarthatóság. *Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok*,10(2), 53-64.
- Tóth, V. (2020). Étkezési szokások a középkorban. *Kaleidoszkóp-Művelődés-, Tudomány- és Orvostörténeti Folyóirat*, 10(21), 335-347. doi:<https://doi.org/10.17107/KH.2020.21.334-347>
- Ungar, P., & Teaford, M. F. (2002). *Human diet : its origin and evolution*. London: Bergin&Garvey.
- Yanatma, S. (2023. 12. 20). *Euronews*. Letöltés dátuma: 2024. 01. 13., forrás: Euronews web site: <https://hu.euronews.com/next/2023/12/20/6-europai-kozul-1-elhizott-melyik-orszagokat-sujtja-leginkabb-az-elhizasi-valsag>

Deliberationes tudományos folyóirat
17. évfolyam 1. szám 2024/1, 15–32. oldal
Kézirat beérkezése: 2024.05.21.
Kézirat befogadása: 2024.10.28.
DOI: 10.54230/Delib.2024.1.15

Deliberationes Scientific Journal
Vol.17; Ed.No. 1/2024, pages: 15–32
Paper submitted: 21th May 2024
Paper accepted: 28th October 2024
DOI: 10.54230/Delib.2024.1.15

WOMEN IN THE SHADOW OF INDUSTRIAL RISKS

Viktória Bene¹, Barbara Elek^{2,3}

¹Gál Ferenc University, Faculty of Health and Social Sciences

²Óbuda University Doctoral School on Safety and Security Sciences

³Óbuda University, Donát Bánki Faculty of Mechanical and Safety Engineering,
Institute of Safety Science and Cybersecurity

Abstract

Hazardous substances plants are increasingly exposed to the potential effects of natural and civilisational disasters. Industrial accidents result in numerous problems for operators and the surrounding population. Accident prevention and population preparation has been getting a lot of attention nowadays, both scientifically and socially.

The tragedy in Seveso, Lombardy, resulted in long-term health problems for the plant's workers and the surrounding population. This disaster has exponentially highlighted the potential dangers of chemical plants and their long-term effects, and has accelerated the development of appropriate industrial protection regulations.

Following the disaster, several studies have been carried out, of which the Seveso Women's Health Study has focused exclusively on women. The research team clearly concluded that the health of the women and their descendants affected by the disaster was negatively affected by the airborne chemicals.

Our hypothesis is that with proper preparation and adequate protection measures, chemical accidents occurring on the premises of plants dealing with hazardous substances can be reduced, and public preparation for industrial accidents can increase protection against adverse effects. In addition to properly preparing the public, a key step in preventing and effectively dealing with industrial accidents is the development of monitoring and public alarm systems, which will increase the chances of timely detection, intervention, alert and public information, thereby minimizing the risks of chemical accidents.

Keywords: industrial disasters, women, health impacts, Seveso event, research

NŐK AZ IPARI KOCKÁZATOK ÁRNYÉKÁBAN

Bene Viktória¹, Elek Barbara^{2,3}

¹ Gál Ferenc Egyetem, Egészség- és Szociális Tudományi Kar;

² Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskola

³ Óbudai Egyetem Bánki Donát Gépész és Biztonságtechnikai Mérnöki Kar,
Biztonságtudományi és Kibervédelmi Intézet

Absztrakt

A veszélyes anyagokkal foglalkozó üzemek fokozottan ki vannak téve a természeti és civilizációs katasztrófák lehetséges hatásainak. Az ipari balesetek következtében számos káros hatással és következménnyel kell számolniuk az üzemeltetőknek és a környező lakosságnak. A baleset megelőzés és lakosságfelkészítés egyre nagyon figyelmet kap napjainkban mind tudományos, mind pedig társadalmi viszonylatban.

A lombardiai Seveso-i tragédia az üzem dolgozói és a környező lakosság számára hosszú távú egészségügyi problémát eredményezett. Ez a katasztrófa hatványozottan rámutatott a vegyi anyagokkal foglalkozó üzemek potenciális veszélyeire és azok hosszú távú hatásaira, valamint felgyorsította a megfelelő ipar védelmi szabályozás kidolgozását.

A katasztrófát követően több kutatás is készült, amelyek közül a „Seveso Women’s Health Study” kutatócsoport kizárólag nőket vizsgált. A kutatócsoport egyértelműen megállapította, hogy a katasztrófában érintett nők és leszármazottiak egészségére negatív hatással volt a vegyi anyagok levegőbe kerülése.

A hipotézisünk, hogy kellő felkészítés és megfelelő védelmi intézkedés mellett, csökkenthető a veszélyes anyagokkal foglalkozó üzemek területén bekövetkező vegyi balesetek száma, illetve az ipari balesetekre történő lakossági felkészítés növelheti a káros hatások elleni védelmet. A lakosság megfelelő felkészítése mellett az ipari balesetek megelőzésének és hatékony kezelésének kulcsfontosságú lépése a monitoring és lakossági riasztó rendszerek fejlesztése, amellyel nagyobb eséllyel lehetővé válik az időben történő észlelés, a beavatkozás, a lakosság tájékoztatása és riasztása, ezzel minimalizálva a vegyi balesetek kockázatait.

Kucsszavak: ipari katasztrófák, nők, egészségügyi hatások, Seveso-i esemény, kutatás

INTRODUCTION

Serious accidents involving dangerous substances in plants are becoming more and more common these days. The Seveso incident in Lombardy in 1976 was the first major industrial disaster to have a long-term impact on the region and the health of generations. It led to the Seveso I and then Seveso II Directives in the European Union,

which tightened the standards for hazardous establishments (Nerín et al., 2014). Currently, the Seveso III Directive is in force to protect the public.

Chemical accidents near densely populated areas can cause significant damage. Increased human exposure was identified as a major concern in 43% of accidents investigated by the US Chemical Safety Board (CSB), which underlines the importance of social factors in risk assessment and in the design of measures to minimise exposure during accidents (Tahmid et al., 2020)

In Hungary, the Monitoring and Public Alert (MoLaRi) System is applied in several counties to ensure the safety of the population living near hazardous plants, which contributes significantly to the protection of the population. However, international experience shows that unmanned public aircrafts can also be used in such situations. These aircrafts are capable of radiation detection and identification of chemical agents, as well as search, logistical support and liaison for people trapped in the hazardous plant area.

Industrial accidents and other chemical disasters can have dramatic consequences for the populations affected, and the consequences are often unpredictable. Our research looks at the Seveso accident in Italy, which has influenced perceptions of industrial safety and the need to tighten restrictions. The explosion at the chemical plant released huge quantities of dioxin into the air, which is highly toxic and causes acute and chronic effects in the human body.

The women affected by the disaster were particularly vulnerable as they were mostly staying at home and caring for family members, which meant prolonged exposure to the contaminated environment. In addition, women were more often the primary caregivers during rescue and care tasks, which exacerbated their situation. Women appear to be particularly vulnerable to the health risks and impacts of industrial accidents.

The general lessons learned from industrial disasters have highlighted the importance of strict compliance with environmental and safety standards (Seveso I, II, III) in industrial installations in order to minimise the risk and consequences of this type of accident. The Seveso tragedy has drawn widespread attention to the importance of industrial safety and has underlined the importance of measures to protect the health and safety of women in this type of emergency.

CHEMICAL DISASTER

On 10 July 1976, a major industrial accident occurred in Seveso (Lombardy) at the ICMESA chemical plant, which was primarily involved in the production of TCDD via the TCP reactor for the synthesis of trichlorophenol (hereafter TCP) (Abate et al, 1982; Ames et al., 2018). TCDD is the most toxic element of the group of polychlorinated dibenzodioxins, which are formed as a by-product of certain chemical reactions (Consonni et al, 2008; Kerger et al, 2019). In the years following the incident,

high levels of TCDD were recorded in the bodies of the affected population (Landi et al, 1998). Unfortunately, the release of hazardous substances into the air can pose a hazard over long distances.

At the time, the health of people living in the area and their offspring was monitored annually by government-funded researchers, and the results were summarised. In this research, we summarise the short- and long-term consequences of the event based on a review of several scientific publications, Phase I of the monitoring, which covers the period 1976-1996, a 20-year period, is presented below. Phase II will cover the period 1997-2001, while Phase III will provide a brief overview of the results for the period 1976-2018.

During Phase I of the monitoring, contaminated area was divided in three zones „A” (very high contamination where people were displaced), „B” (high) and „R” (low) see Fig. 1 (Consonni et al., 2008; Kerger et al., 2019).

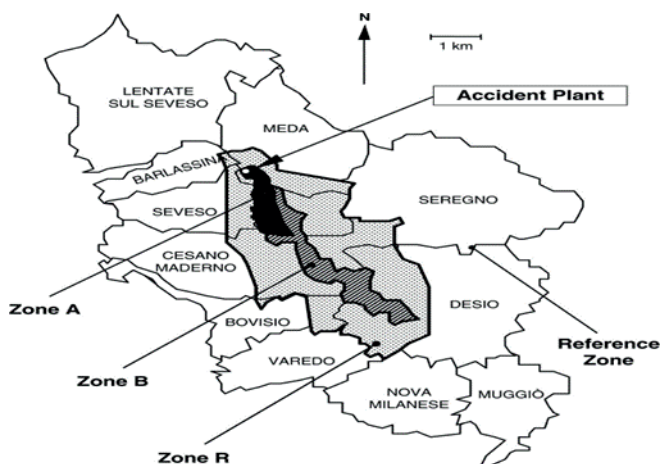

Figure 1.

*The area of Seveso, Italy, and 11 surrounding towns
(Source: Consonni et al., 2008; Kerger et al., 2019)*

The researchers divided the population in the study area into two groups, with data for the period 1976-2001 in Table 1:

- „Present”: of the more than 37,000 people, those who lived in any of the three contamination zones on the day of the accident, who were directly exposed to the toxic cloud and who consumed food from local crops and livestock.
- „Not present”: of the nearly 8,000 people who moved to any of the contaminated zones in the 10-year period following the accident, this includes newborns (Consonni et al., 2008).

In the study, zones A, B and R covered part of the territory of six municipalities. In the reference group, the inhabitants of these six unaffected areas and of five surrounding towns not affected by pollution were tested and the following results were obtained:

The total number of people present was 181 574 and 51 166 were not in the vicinity of the event.

The total study population, exposed and unexposed, comprised 278 108 inhabitants of 11 municipalities (Consonni et al., 2008).

Table 1 summarises the population concerned.

Zone	Present (resident of the area on July 10, 1967)			Nonpresent (entered the area after the accident)			Total
	Females	Males	Total	Females	Males	Total	
A	371	352	723	43	38	81	804
B	2 350	2 471	4 821	574	546	1 120	5 941
R	15 928	15 715	31 643	3 496	3 484	6 980	38 623
Reference	93 224	88 350	181 574	25 547	25 619	51 166	232 740
Total	111 873	106 888	218 761	29 660	29 687	59 347	278 108

Table No. 1.

Number of affected population in Seveso, Italy, 1976-2001

(Source: Consonni et al., 2008; based on Bertazzi et al., 2001).

Follow-up was virtually complete for those living in the 11 settlements surveyed, and approximately 99% of those who had moved out of the area. Over 40 years of follow-up, it was observed that there was an increase in lymphatic and haematological cancers in zones A and B. In addition, a number of other types of cancer and circulatory diseases were also associated with increased mortality rates (Bertazzi et al., 2001, Eskenazi et al., 2001). The research team is now only studying the follow-up of zone A, but a multigenerational study of the affected population in this zone is underway. The researchers are currently investigating the health and developmental processes of the second generation of Seveso, but follow-up of the third generation of Seveso has already started (Consonni et al., 2008; (Eskenazi et al., 2018). This event was the largest industrial disaster in the region (Bertazzi et al., 2001), leading to the tightening of industrial safety standards. In retrospect, the tightening of industrial safety standards was justified as a matter of fact, as more than 40 years later, the toxic effects of the explosion affected future generations.

EFFECTS OF CHEMICAL EXPOSURE ON WOMEN

TCDD, or 2,3,7,8-tetrachloro-dibenzo-p-dioxin, is an extremely potent chemical compound associated with a number of biochemical, physiological and toxicological processes, including modulating the function of growth factors and receptors, and influencing immunotoxicity, developmental toxicity and carcinogenic effects. (Emond et al., 2016)

Characteristic	SWHS	Follow-up	Follow-up
	1996-1998 n (%)	2008-2009 n (%)	2014-2016 n (%)
Total	981 (100)	833 (84.9) ^{a, b}	705 (71.9) ^{a, c}
Characteristics at explosion			
Zone of residence			
A	167 (17.0)	142 (17.0)	123 (17.4)
B	814 (83.0)	691 (83.0)	582 (82.6)
Age (years)			
0-10	232 (23.7)	200 (24.0)	181 (25.7)
11-20	279 (28.4)	252 (30.3)	226 (32.1)
21-30	241 (24.6)	206 (24.7)	175 (24.8)
31-40	229 (23.3)	175 (21.0)	123 (17.4)
Menarche status			
Premenarche	284 (29.0)	247 (29.7)	221 (31.3)
Postmenarche	697 (71.0)	586 (70.3)	484 (68.7)
Characteristics at interview			
Age (years)			
mean (SD)	40.8 (11.7)	52.2 (11.1)	57.7 (11.0)
Range	21-63	32-73	38-80
Marital status			
Never	76 (7.7)	47 (5.6)	40 (5.7)
Ever	905 (92.3)	786 (94.4)	665 (94.3)
Maternal education			
≤Required	651 (66.4)	550 (66.0)	382 (55.4)
Secondary school	288 (29.4)	249 (29.9)	277 (40.2)
>Secondary school	42 (4.3)	34 (4.1)	30 (5.4)
Menopause status			
Premenopause	703 (71.7)	394 (47.3)	223 (31.6)
Postmenopause	278 (28.3)	439 (52.7)	482 (68.4)
Primary wage earner education			
≤Required	627 (63.9)	529 (32.3)	376 (54.7)
≥Secondary school	354 (36.1)	252 (32.1)	311 (45.3)
a			
Percent of initial cohort (n = 981).			
b			
16 (1.6%) deceased, 36 (3.7%) could not be located or contacted, 96 (9.8%) refused.			
c			
33 (3.3%) deceased, 64 (6.5%) could not be located or contacted, 179 (18.3%) refused.			
d			
Required (8 years of school), Secondary School (9-13 years), >Secondary School (> 13 years).			

During pregnancy and lactation, the exact functioning of these processes is not yet fully understood, since several factors - exposure level, duration of lactation, age, parity and diet, as well as individual chemical pharmacokinetics - can influence the elimination of compounds.

The Seveso Women's Health Study research group conducted a study between 1996 and 2008 (Wesselink et al., 2014), which specifically looked at the consequences of chemical explosion on women's health. First, women newborn in 1967 and women aged of 40 and over. This study examined whether TCDD exposure was associated with physical functioning and working memory 20 years after the disaster. (Ames et al., 2018). Table 2 shows the participants in the research.

The group investigated its differentiation, influencing pubertal development, behaviour, cortical dominance and cognition (Ames et al., 2019). The research team repeatedly collected blood from women participating in the study, which aimed to modify the human PBPK model for TCDD, and examined pregnancy and lactation for this. They examined blood concentrations of TCDD at different life stages, as well as pregnancy (Emond et al., 2016). They examined women's reproductive history, pregnancy history, miscarriage, some of them had pelvic examinations, ultrasound, menstrual diaries (Eskenazi et al., 2000)

Exposure to endocrine-disrupting chemicals (EDCs) during sensitive developmental periods can influence disease later in life. Although direct measurement of fetal hormones is not possible, other biomarkers such as the ratio of second finger to fourth finger length (2D:4D) may serve as indicators. These biomarkers have sexually dimorphic properties and may be biomarkers of androgen/estrogen balance in utero. However, it is unclear whether intrauterine EDC exposure may affect the 2D:4D ratio. (Slama et al., 2019) Table 3 summarizes health data for Seveso residents.

Table No. 2.
Participants Seveso Women's Health Study, Seveso, Italy, 1976-2016. (Source: Eskenazi et al., 2018)

Outcome	Author, year	Study population	Sample	Exposure measure	Key findings
Child health					
Chloracne	Caramaschi, 1981	Surveillance	146 cases, zones A, B, R	Zone	↑ % chloracne in Zone A
		of children	182 controls, zone nonABR		
		<14 years			
	Baccarelli, 2005	Case-control study	101 cases 211 controls	Plasma TCDD (1993–98)	↑ >10 ppt vs ≤ 10 ppt
Liver function	Mocarelli, 1986	Surveillance 1976–1982	1500 children 6–10 years, from zones A, B, R	Zone	↑ GGT (76–77) in Zone A boys
					↑ ALT (76–77) in Zone A boys
					↑ AST (80–82) in Zone A girls
	Ideo, 1982	Surveillance 08/76–12/76	31 children, from Zone A 6–8 years	Chloracne status	↑ d-glucaric acid levels in children with chloracne
	Ideo, 1985	Surveillance of children 05/1981		34 zone A	Zone
61 zone B					
121 zone R					
61 zone nonABR					
Immune function	Mocarelli, 1991a	Surveillance 1976–1982	692 zone A	Zone	↑ lymphocytes (76–77) in Zone A children 0–14 y
			3703 zone B		↔ lymphocyte response to PHA in Zone A children 0–14 y
			6974 zone R		
			5743 nonABR		

Tooth development	Alalusa, 2004	Dental exam 2001	48 zone A, B, R	1976 serum TCDD	↑ developmental defects of enamel in children <5 years in 1976
			65 nonABR		
Reproductive health					
Male fertility	Mocarelli, 2008	Sperm quality study (1997–1998)	135 men, zone A, B, R and 1–26 y in 1976	1976 serum TCDD	1–9 y in 1976
			184 men nonABR		↓ sperm concentration
					↓ motile sperm
					↓ estradiol
					↑ FSH
					10–17 y in 1976
					↑ sperm concentration
					↑ motile sperm
					↓ estradiol
					↑ FSH
		↔ 17–26 years in 1976			
Female fertility	Eskenazi, 2010	SWHS	463 women	1976 serum TCDD,	↑ time to pregnancy
		(1996–1998)		TCDD estimated to pregnancy	↑ infertility
Menstrual cycle	Baccarelli, 2005	Chloracne case-control study	45 cases	Chloracne	↔ irregular cycle in cases vs controls
			103 controls		

Menstrual cycle	Eskenazi, 2002b	SWHS	301 women	1976 serum TCDD	↑ cycle length only in women who were premenarche in 1976
		(1996–1998)			
Ovarian function	Warner, 2007	SWHS	363 women	1976 serum TCDD	↔ number or size of follicles
		(1996–1998)			↔ ovulation
					↔ progesterone, estradiol
Endometriosis	Eskenazi, 2002b	SWHS	601 women	1976 serum TCDD	↑ endometriosis
		(1996–1998)			
Fibromas	Eskenazi, 2007	SWHS	956 women	1976 serum TCDD	↓ fibroids
		(1996–1998)			
Menopause	Eskenazi, 2005	SWHS	616 women	1976 serum TCDD	Nonmonotonic
		(1996–1998)			↑ early menopause 20.1–100 ppt
					↔ early menopause >100 ppt
Chronic health					
Cancer	Consonni, 2008	Cancer Mortality Study	804 zone A	Zone	↔ All cancer mortality (76–01)
		(1976–2001)	5941 zone B		↑ All cancer mortality after 20 years in Zone A (96–01)
			38,623 zone R		↑ Lymphatic-hematopoietic cancer mortality in Zone A

			232,740 nonABR		↑ Lymphatic-hematopoietic cancer mortality in Zone B
			Total person-years: 6,192,864		↔ Lymphatic-hematopoietic cancer mortality in Zone R
	Pesatori, 2009	Cancer Incidence Study (1976–1996)	723 zone A	Zone	↔ All cancer incidence (76–96)
			4821 zone B		↑ Breast cancer in Zone A (ns)
			31,643 zone R		↑ Lymphatic-hematopoietic cancer in Zone A (ns)
			181,574 nonABR		↑ Lymphatic-hematopoietic cancer in Zone B
Warner, 2002	SWHS (1976–1996)	981 women	1976 serum TCDD	↑ Breast cancer incidence	
Warner, 2011	SWHS (1976–2008)	833 women	1976 serum TCDD	↑ All cancer incidence	
Cardiovascular disease	Consonni, 2008	Mortality Study (1976–2001)	804 zone A	Zone	↔ All cause mortality
			5941 zone B		↑ IHD mortality in Zone A males
			38,623 zone R		↑ Hypertension mortality in Zone A females
			232,740 nonABR		

	Warner, 2014	SWHS (1976–2008)	965 women	1976 serum TCDD	↑ All CVD incidence (ns) ↑ IHD incidence (ns)
Diabetes	Consonni, 2008	Mortality Study (1976–2001)	804 zone A 5941 zone B 38,623 zone R 232,740 nonABR	Zone	↑ Diabetes mortality in females in Zones A, B, R
	Warner, 2013	SWHS (1976–2008)	981 women	1976 serum TCDD	↔ Diabetes ↔ BMI, Obesity ↑ Metabolic syndrome in <12y in 1976
Bone health	Eskenazi, 2014	SWHS (2008–2009)	340 women <20y in 1976	1976 serum TCDD	↔ BMD (spine, total hip, femoral neck) ↑ Bone structure in women exposed before peak bone mass
Thyroid health	Chevrier, 2014	SWHS (2008–2009)	909 women	1976 serum TCDD	↓ TT4 in 1996
				1996 serum TCDD	↔ TSH, FT3, FT4 in 1996
					↓ TT4 in 2008
					↔ TSH, FT3, FT4 in 2008
Immune function	Baccarelli, 2002	Immunology study	62 zone A, B	1992 plasma TCDD	↓ IgG w TCDD

		(1992–1994)	58 zone nonABR		↔ IgM, IgA, C3, C4 w TCDD
Neurologic function	Pocchiari, 1979	Surveillance	446 zone A,	Zone	↑ idiopathic clinical neurologic damage in Zone A
		1977–1978	255 zone B, R		
	Assenato, 1989	Surveillance	193 chloracne cases		↔ Abnormal electrophysiologic or nerve conduction velocity measures
		1985			
	Ames, 2017a	SWHS		1976 serum TCDD	↔ Physical function
		(1996–1998)	154 women		↔ Working memory
		(2008–2009)	459 women		
Second generation health					
Sex ratio	Mocarelli, 1996	Municipality birth registry	74 births	Zone A	↓ Sex ratio (1977–84)
			(04/77–12/84)		↔ Sex ratio (1985–94)
	Mocarelli, 2000	Municipality birth registry	674 births	1976 serum	↓ Sex ratio in fathers <19 years in 1976 and TCDD >15 ppt
			(04/77–12/96)	TCDD	↔ Sex ratio in fathers ≥19 years in 1976 and TCDD >15 ppt
Neonatal thyroid	Baccarelli, 2008	Neonatal Screening Registry (1994–2005)	56 zone A	Zone	↑ b-TSH in Zone A
		Chloracne Study	425 zone B	TCDD extrapolated to pregnancy	↑ b-TSH in Zone B

			533 nonABR		↑ b-TSH > 5μU/mL in Zone A
			51 mother-child pairs		↑ b-TSH w TCDD and TEQ extrapolated to pregnancy
Male fertility	Mocarelli, 2011	Sperm quality study (2002–2003)	39 Seveso sons born 1977–1984	Lactational exposure	↓ sperm concentration
			58 unexposed male blood donors		↓ progressive motility
					↑ FSH

Table No. 3.

Summary of health studies of Seveso residents. (Source: Eskenazi et al., 2018)

The Seveso Second Generation Study aimed to investigate the relationship between prenatal exposure to TCDD and thyroid hormone concentrations. Complete follow-up data from 570 children, including fasting blood sampling, were used. Total and free thyroxine (T4), free triiodothyronine (T3) and thyroid stimulating hormone (TSH) levels were measured by immunoassays. Prenatal TCDD exposure was determined by the mother's initial TCDD concentration in serum collected after the blast and the estimated maternal TCDD level at gestational age (Warner, Rauch, Brambilla, et al., 2020)

RESULTS: „Compared to the lowest quartile (Q1), maternal initial serum TCDD is lower with free T3 (Q2: adj-β = -0.13, 95% CI -0.26, 0.00; Q3: adj-β = -0.22, 95% CI -0.35, -0.09; Q4: adj-β = -0.14, 95% CI -0.28, 0.00; p-trend = 0.02). In participants with high thyroid antibody status, the inverse association between maternal initial serum TCDD and free T3 was significantly stronger than in participants with normal antibody status (p-interaction = 0.02). A positive correlation was observed between maternal initial serum TCDD and TSH concentrations in participants with high thyroid antibody status (Q2: adj-β = 11.4%, 95% CI -25.2, 66.1; Q3: adj-β = 49.0%, 95% CI 3.0, 115.5; Q4: adj-β = 105.5, 95% CI 36.6, 209.2; p-trend < 0.01), but not in participants with normal antibody status (p-interaction < 0.01). Similar results were found for TCDD estimated during pregnancy.” (Warner, Rauch, Brambilla, et al., 2020)

During the Seveso tragedy, the length of time spent in the contaminated environment and the isolation of the residence affected the subsequent short- and long-term health of women.

These findings suggest that prenatal exposure to TCDD may affect thyroid function in later life (Warner, Rauch, Brambilla, et al., 2020).

In addition, studies by researchers have shown an increase in the incidence of cardiovascular and respiratory diseases, diabetes, and an increase in the incidence and mortality from cancers, particularly gastrointestinal and lymphatic and haematological cancers (Bertazzi et al., 1998).

Women are also at risk of being among those who will bear the brunt of industrial accidents in decades to come, with serious long-term implications for both health and society. In addition to physical pain caused by respiratory diseases, skin lesions, and genetic problems the quality of life was affected. Respiratory issues can impact women's everyday functioning rights from their ability to exercise and work, and skin related conditions do not only mean physical pain as well but also affect an enormous part of the personal perception about oneself. Furthermore, the risk of genetic problems for future offspring as well as infertility or reproductive disorders have longer-term implications on women's family planning and health outcomes making their situation even more vulnerable.

Women hit by industrial accidents are the only women who have social functions: they restore life and sustainable development of a community. They are the ones who take care of patients, with their families and help reconstruct a new society these provided. It contributes to the psychological burden women already face and their health concerns.

PROPOSAL FOR THE EFFECTIVE PREVENTION OF CHEMICAL ACCIDENTS

Preventing and mitigating the impact of chemical accidents is a demanding in many respects of problem, which needs to be tackled with co-operation between industry, government agencies or lawmakers but also scientific community as well civil society. Industrial accidents can have disastrous and wide-ranging effects on human health, the environment and society which is why it's crucial that they are prevented or managed appropriately.

The application of a more stringent regulatory framework in industry and environment is one of the central measures. Public authority for hazardous substances stored, handled and transported in industrial installations with the aim of highest standard of safety shall be regulated by law; Laws on this matter must always comply leadership movements regular or new technologies provide too updated. Also, it must be ensured that the noncompliance receives a punishment as there will not have been no use to comply with safety standards if industry chooses not to.

Risk assessment and management are parts of prevention strategies. Chemical plants should always conduct hazard identification and risk assessment to ascertain potential sources of hazards, including all risk factors faced by the workers involved in chemical processes so that appropriate measures can be taken into consideration for minimizing risks.

Advances in Technology — New Innovations That Help Prevent Chemical Accidents It is important to encourage the development of technologies and processes that reduce or replace hazardous substances in production through less dangerous activities. Through innovation in the chemical industry, it introduces new and improved technologies with safer chemicals.

All chemical plant workers need to be trained how workplace safety training and preparation needed for each employee in the factory. Workers should be properly trained to comply with and apply preventive safety measures to effectively prevent accidents. Theoretical and practical training should be carried out frequently so that they are aware of how to act correctly and appropriately in the event of a hazard.

Therefore it is important to use communication and information correctly to prevent chemical accidents. To alert the public to potential risks and educate them on how they may be able to protect themselves, it is crucial that we build communication strategies. Along with that, it can help in the dissemination of knowledge on steps to be followed during emergencies.

Community engagement and dialogue is key since the measures can only be as effective or useful based on how residents of a particular area perceive them. Community affected participation in decision making and the implementation of protection mechanisms is quite relevant to enable strategies for prevention that meet real demands, with respect to environmental situations.

It is crucial that stakeholders work closely together to prevent and respond better these both chemical accidents and associated risks. This is the only way to effectively safeguard human health and environment, ensuring that chemical accidents have less of a negative impact.

CONCLUSION

Chemical accidents are a cause of concern not just due to the loss of life and destruction but also because controlling them is central for social security measures. These incidents can lead to severe health, environmental and socioeconomic implications for certain groups in the society (the vulnerable like women, children; elderly members of households living with disabilities etc). Strict regulation of industrial processes, sufficient safety measures and workforce training in place to prevent disasters as much as humanly possible; plus continuous risk assessment and management should be exercised.

Community involvement and dialogue with affected local residents about environmental accidents is essential for successful hazard prevention, as they need to be helped to identify risks in the district. Public information and alerting and widespread innovation in technology can also help improve the safe use of chemicals, including alternatives to cultivation.

To lay the foundation for preventing chemical accidents, collaborative work among industry, government and non-governmental organizations (NGOs), as well as experts from different scientific communities is essential. A common approach and a clear communication can contribute to risk reduction of chemical accidents as well as limiting their effects, which in turn will help protecting people and the environment.

Kapcsolattartó szerző:

Bene Viktória

Gál Ferenc Egyetem,

Egészség- és Szociális Tudományi Kar

5700 Gyula

Szent István u. 17-19.

bene.viktoria.sl@gmail.com

Corresponding author:

Viktória Bene

Faculty of Health and Social Sciences

Gál Ferenc University,

Szent István str. 17-19.

5700 Gyula, Hungary

bene.viktoria.sl@gmail.com

Reference: Bene, V., & Elek, B. (2024). Women in the shadow of industrial risks, *Deliberationes*, 17(1), 15–32.

LITERATURE

- Abate, L., Basso, P., Belloni, A., Bisanti, L., Borgna, C., Bruzzi, P., Dorigotti, G., Falliva, L., Fanuzzi, A., Formigaro, M., Maggiore, G., Marni, E., Meazza, L., Merlo, F., Puntoni, R., Rosa, A., Stagnaro, E., Vercelli, M., & Santi, L. (1982). Mortality and birth defects from 1976 to 1979 in the population living in the tcdd polluted area of seveso. in *Elsevier eBooks* (pp. 571-587). <https://doi.org/10.1016/b978-0-08-026256-7.50055-6>
- Ames, J., Warner, M., Brambilla, P., Mocarelli, P., Satariano, W. A., & Eskenazi, B. (2018). Neurocognitive and physical functioning in the Seveso Women's Health Study. *Environmental Research (New York, N.Y. Print)*, 162, 55-62. <https://doi.org/10.1016/j.envres.2017.12.005>
- Ames, J., Warner, M., Siracusa, C., Signorini, S., Brambilla, P., Mocarelli, P., & Eskenazi, B. (2019). Prenatal dioxin exposure and neuropsychological functioning in the Seveso Second Generation Health Study. *International Journal of Hygiene and Environmental Health (Print)*, 222(3), 425-433. <https://doi.org/10.1016/j.ijheh.2018.12.009>
- Bertazzi, P. A., Bernucci, I., Brambilla, G., Consonni, D., & Pesatori, A. C. (1998). The Seveso Studies on Early and Long-Term Effects of Dioxin Exposure: A Review. *Environmental Health Perspectives*, 106, 625. <https://doi.org/10.2307/3433813>
- Bertazzi, P. A., Consonni, D., Bachetti, S., Rubagotti, M., Baccarelli, A., Zocchetti, C., & Pesatori, A. C. (2001). Health effects of dioxin exposure: a 20-year mortality study. *American Journal of Epidemiology*, 153(11), 1031-1044. <https://doi.org/10.1093/aje/153.11.1031>
- Consonni, D., Pesatori, A. C., Zocchetti, C., Sindaco, R., D'Oro, L. C., Rubagotti, M., & Bertazzi, P. A. (2008) Mortality in a Population Exposed to Dioxin after the Seveso,

- Italy, Accident in 1976: 25 Years of Follow-Up. *American Journal of Epidemiology*, 167(7), 847-858. <https://doi.org/10.1093/aje/kwm371>
- Emond, C., DeVito, M. J., Warner, M., Eskenazi, B., Mocarelli, P., & Birnbaum, L. S. (2016). An assessment of dioxin exposure across gestation and lactation using a PBPK model and new data from Seveso. *Environment International*, 92-93, 23-32. <https://doi.org/10.1016/j.envint.2016.03.015>
- Eskenazi, B., Mocarelli, P., Warner, M., Samuels, S. J., Needham, L. L., Patterson, D. G., Brambilla, P., Gerthoux, P. M., Turner, W. E., Casalini, S., Cazzaniga, M., & Chee, W. Y. (2001). Seveso Women's Health Study: does zone of residence predict individual TCDD exposure? *Chemosphere*, 43(4-7), 937-942. [https://doi.org/10.1016/s0045-6535\(00\)00454-9](https://doi.org/10.1016/s0045-6535(00)00454-9)
- Eskenazi, B., Warner, M., Brambilla, P., Signorini, S., Ames, J., & Mocarelli, P. (2018). The Seveso accident: a look at 40 years of health research and beyond. *Environment International*, 121, 71-84. <https://doi.org/10.1016/j.envint.2018.08.051>
- Eskenazi, B., Mocarelli, P., Warner, M., Samuels, S. J., Vercellini, P., Olive, D. L., Needham, L. L., Patterson, D. G., & Brambilla, P. (2000). seveso Women's Health Study: a study of the effects of 2,3,7,8-tetrachlorodibenzo- p -dioxin on reproductive health. *chemosphere*, 40(9-11), 1247-1253. [https://doi.org/10.1016/s0045-6535\(99\)00376-8](https://doi.org/10.1016/s0045-6535(99)00376-8)
- Kerger, B., Gerthoux, P., & Mocarelli, P. (2019). 1976 Trichlorophenol reactor explosion at Seveso, Italy. In *Elsevier eBooks* (pp. 113-124). <https://doi.org/10.1016/b978-0-12-409548-9.11717-8>
- Landi, M. T., Consonni, D., Patterson, D. G., Needham, L. L., Lucier, G. W., Brambilla, P., Cazzaniga, M. A., Mocarelli, P., Pesatori, A. C., Bertazzi, P. A., & Caporaso, N. E. (1998). 2,3,7,8-Tetrachlorodibenzo-p-dioxin plasma levels in Seveso 20 years after the accident. *Environmental Health Perspectives*, 106(5), 273-277. <https://doi.org/10.1289/ehp.98106273>
- Nerín, C., Seco, B., De Val Tena, Á. L., & Calvo, M. (2014). Seveso Disaster and the European Seveso Directives. In *Elsevier eBooks* (pp. 244-247). <https://doi.org/10.1016/b978-0-12-386454-3.00461-9>
- Slama, N., Warner, M., Mocarelli, P., Brambilla, P., & Eskenazi, B. (2019). The 2nd to 4th digit length ratio (2D:4D) among children of Seveso women exposed to 2,3,7,8-tetrachlorodibenzo-p-dioxin. *Early Human Development (Print)*, 131, 45-50. <https://doi.org/10.1016/j.earlhumdev.2019.02.009>
- Tahmid, M., Dey, S., & Syeda, S. R. (2020). mapping human vulnerability and risk due to chemical accidents. *journal of Loss Prevention in the Process Industries*, 68, 104289. <https://doi.org/10.1016/j.jlp.2020.104289>
- Warner, M., Rauch, S., Brambilla, P., Signorini, S., Mocarelli, P., & Eskenazi, B. (2020). Prenatal dioxin exposure and glucose metabolism in the Seveso Second Generation study. *Environment International*, 134, 105286. <https://doi.org/10.1016/j.envint.2019.105286>

Wesselink, A. K., Warner, M., Samuels, S. J., Parigi, A., Brambilla, P., Mocarrelli, P., & Eskenazi, B. (2014). Maternal dioxin exposure and pregnancy outcomes over 30 years of follow-up in Seveso. *Environment International*, 63, 143-148. <https://doi.org/10.1016/j.envint.2013.11.005>

Deliberationes tudományos folyóirat
17. évfolyam 1. szám 2024/1, 33–40. oldal
Kézirat beérkezése: 2024.05.23.
Kézirat befogadása: 2024.10.28.
DOI: 10.54230/Delib.2024.1.33

Deliberationes Scientific Journal
Vol.17; Ed.No. 1/2024, pages: 33–40
Paper submitted: 23th May 2024
Paper accepted: 28th October 2024
DOI: 10.54230/Delib.2024.1.33

A KORTÁRS MISSZIOLÓGIA NÉHÁNY KIHÍVÁSA ÉS A *MISSIO DEI*

Czagány Gábor

Gál Ferenc Egyetem, Kutatóintézet, Egyháztörténeti Kutatócsoport

Absztrakt

Az egyház misszióról alkotott gondolkodása az elmúlt évszázadokban többször is jelentős átalakuláson ment keresztül. Ezeknek a változásoknak a legfontosabb következménye az Isten szerepének újrafelfedezése lett, amit a missziológia a *missio Dei* kifejezésével írt körül. E megközelítés lényege, hogy a missziót nem maga az Egyház végzi önnön erejéből, hanem az az Isten munkája. Az Egyház ebbe a szolgálatba kapcsolódik be.

A misszióról alkotott szemlélet megváltozásával párhuzamosan a kihívások sora is jelentősen változott. A legfőbb kihívást már nem az európaiktól eltérő kultúrák jelentik, hanem a nyugati gondolkodáson belül megszületett szekularizáció, valamint a globális szinten kiteljesedő gazdasági és társadalmi igazságtalanság.

A tanulmányban a jelenkori misszió fogalmát, valamint a legfontosabb kortárs kihívásokat járjuk körül, azt a kérdést kutatva, hogy mennyire tud hathatós választ adni *missio Dei* korunk problémáira.

Kulcsszavak: egyház, misszió, globalizáció, szekularizáció

SOME CHALLENGES OF CONTEMPORARY MISSIOLOGY AND THE *MISSIO DEI*

Gábor Czagány

Gál Ferenc University, Research Institute, Church History Research Group

Abstract

The church's thinking about mission has undergone significant transformation several times in the past centuries. The most important consequence of these changes was the rediscovery of God's role, which missiology described with the term *missio*

Dei. The essence of this approach is that the mission is not carried out by the Church on its own, but rather by God. The Church is involved in this service.

Parallel to the change in the view of the mission, the range of challenges also changed significantly. The main challenge is no longer cultures different from the European one, but the secularization born within Western thought, as well as the economic and social injustice that is being fulfilled on a global level.

In this article, we explore the concept of contemporary mission, as well as the most important contemporary challenges, researching the question of how effectively the *missio Dei* can provide an answer to the problems of our time.

Keywords: church, mission, globalization, secularization

1. A MISSZIÓ EGY RELEVÁNS ÉRTELMEZÉSE: MISSZIÓ, MINT *MISSIO DEI*

1.1. A misszió egy általános definíciója

A huszadik század második felében jelentős váltás történt a misszió teológiai megközelítésében, amely a misszió fogalom jobb megismeréséhez is vezetett. Az Egyház 1900 éves története során a keresztény missziót több módon próbálták értelmezni. Sokszor szóterológiai kifejezésekkel igyekeztek kifejtteni, vagy más esetben a missziót ekkleziológiai fogalomnak tekintették. Sok alkalommal azonban nem volt több, mint az európai kultúra exportja más népek számára, hiszen az evangéliumot is az európai műveltség részének tekintették. Ezekben az interpretációkban az a közös, hogy mind-egyik megközelítésben az Egyház az, amely a missziót végzi (Bosch, 2004).

A „misszió” szó a küldés aktusára vezethető vissza. Az Atya elküldi Fiát és a Fiú adja a Szentlelket. Ugyanakkor ez igaz Jézusra is, aki kiválasztja tanítványait, majd útra küldi őket. Ebből következik az, hogy a klasszikus missziófogalom szerint mindig az Egyház küldi ki tagjait az evangélium hirdetésére, hogy ők tanúságot tegyenek a megváltásról, hogy aztán azok, akik megtérnek ennek nyomán betagozódhassanak az Egyházba (Glassier & McGavran, 1985).

Ez azonban csak az egyik missziói megközelítés. Két holland teológus, *Jongeneel* és *van Engelen* a kortárs missziói gondolkodást három típusra osztja fel:

1. A misszió, amely az Egyház szerepére és tevékenységére koncentrál;
2. A misszió, amely a megváltás történetiségéből indul ki;
3. A *missio Dei* teológiája, amely a missziót Isten kezdeményezésének tartja (Kirk, 1999).

A következőkben ez utóbbi megközelítést bontjuk ki.

1.2. A *missio Dei* gondolatának eredete és lényege

A huszadik századi neo-reformátori teológia, amely a Szentírásra épített, dinamikus fejlődést indított meg a missziológia terén is. 1932-ben *Karl Barth* a brandenburgi konferencián úgy jellemezte a missziót, mint Isten cselekedetét (Bosch, 2004).

E teológiai mozgalom alapja a nagyon alapos bibliakutatás volt. Ez vezetett a misszió bibliai gyökereinek újra felfedezéséhez is. 1952-ben Willingenben megfogalmazták azt a dokumentumot, amely részletesen kifejtette, hogy a misszió, mint az Ige hirdetése és cselekedete, az Isten missziójában való részesedés (Pásztor, 2000).

E konferencia tisztán felszínre hozta a *missio Dei* elméletét, de nem használta a konkrét kifejezést. Ez Willingen után történt meg, amikor maga a koncepció is alapos átgondolásra került és válhatott legszélesebb körben ismertté. A legismertebb megközelítés szerint a *missio Dei* az a folyamat, melynek során az Atya elküldi Fiát a világba, melyet követően az Atya és a Fiú elküldi a Szentlelket, hogy az azután egy másik küldetés indulhasson el, ahol az Atya, a Fiú és a Szentlélek küldi az Egyházat a világba, hogy hirdesse az evangéliumot (Bosch, 2004).

A legújabb kori interpretációk szerint azonban a *missio Dei* már nem csak egyszerűen az evangélium hirdetésében való részvétel, hanem egyúttal egy gyakorlati tett is, mert Istennek gondja van az egész világra. „Isten missziója nagyobb, mint az Egyház missziója” – írta a Lutheránus Világszövetség egy nyilatkozata 1988-ban. Ez azt jelenti, hogy Isten munkálkodik mind az Egyházban, mind a világban és az Egyház az Isten eszköze ebben a munkában (Bosch, 2004).

Ugyan ez az elképzelés öltött testet a felszabadítás teológia missziológiai koncepciójában, amikor ez a teológiai irányzat a *missio Dei* koncepcióját a politikában alkalmazta. Ez a kissé szekularizált megközelítés úgy beszél a *missio Dei*-ről, mint amelynek célja egy másféle, igazságosabb világ létrehozása.

A katolikus egyházban, XII. Pius, aki maga nem volt az ökumené előmozdítója, a *Divino afflante Spiritu* kezdetű körlevelében engedélyezte azt, hogy a bibliakutatások alapszövege ne a Vulgata, hanem eredeti szöveg legyen. Ennek nyomán kialakult egy „bibliakutató ökumené”. E nagyon alapos, misszióra vonatkozó, bibliai kutatómunkák eredményei beépültek a II. Vatikáni Zsinat konstitúcióiba és egyéb kiadványaiba (Pásztor, 2000).

Birkeli norvég püspök szavaival így foglalhatjuk össze a *missio Dei* lényegét: „A misszió nem az Egyház, hanem Isten missziója. Isten misszionáló Isten... a *Missio Dei* munkában van az egész történelemben. Ennek lényege az, hogy Isten mind az Egyházban, mind az Egyházon kívül odafordult a világ felé.” (Pásztor, 2000).

1.3. *Munus Triplex Christi*

A köztünk misszióját végző Istent nem csak, mint Szentháromságot kell látnunk, de Krisztus személyén és az ő hármastisztén keresztül is érdemes őt megvizsgálnunk, hiszen Jézus missziója is három fő részre osztható, amelyek összhangban vannak ezekkel a tisztségekkel.

Krisztus hármastisztének tanítása szerint Jézus egyszerre Próféta, Pap és Király. Az *Institutio* végső kiadásában Kálvin is e három tisztség fényében fejt ki a megváltás művét és ennek következtében a mindenkor református teológiában kiemelkedő helyre került ez az elképzelés. (Wainwright, 1997).

Habár Jézus Krisztus e három tisztséget egyszerre viselte, mégis leírhatjuk őket úgy is, mint az általa végzett megváltás történetének három lépcsőfokát is. *John Henry Newman* egy húsvéti prédikációjában így ír a megváltásról:

„Krisztus tanításán és a jövőendő feltáráján keresztül gyakorolta próféta tisztségét; - a *Hegyi Beszéd*ben, példázataiban, a *Jeruzsálem elpusztításáról* szóló próféciájában. Akkor mutatta be papi szolgálatát, amikor úgy halt meg a kereszten, mint egy áldozat; és amikor, megszentelte a kenyeret és a bort..., és most is közbenjár értünk az Isten jobb-ján és úgy mutatja be Önmagát, mint egy győztes és király, aki feltámadt a halálból, felment a mennybe, a kegyelem Lelkét küldi, átalakítja a nemzeteket és formálja az Ő Egyházát kézbe véve sorsukat és irányítva őket.” (Newman, 1918).

E három – ebben az értelemben – tehát egy „kronologikus rend”, mivel próféta tisztsége elsősorban földi szolgálatához kötődött, a kereszten a mi egyetlen Főpapunkká vált és feltámadását, valamint mennybemenetelét követően Mennyei Királyunk lett (Wainwright, 1997).

2. A MISSZIOLÓGIA NÉHÁNY JELENKORI KIHÍVÁSÁRÓL

Az Egyház missziója tehát részesedés Isten missziójában. Ez volt az Egyház küldetése egykor és ma ugyanúgy. Azonban a kontextus időközben teljességgel megváltozott. A jelen korszak kihívásai teljesen mások, mint amelyek az elmúlt évszázadokban voltak: *a huszonegyedik század új kérdéseire kell válaszokat találnunk.*

Ha az Egyház küldetése (missziója) valóban az élet minden területét érinti, akkor a missziológiának azokra az égető globális problémákra is meg kell próbálnia választ adni, melyek mindannyiunkat érintenek.

Számos probléma között, most három kihívásra szeretnék kitérni, amelyek – véleményem szerint – különösen fontosak manapság. Ezek a *poszt-modernizmus és a szekularizáció*, melyek elsősorban Európát és az úgynevezett „fejlett világot” sújtják; a *globalizáció* és ennek gazdasági következményei; valamint az *ökológiai katasztrófa*, amely ezer szállal kötődik a két másik problémakörhöz.

2.1. Poszt-modernizmus és szekularizáció

A modern, felvilágosult világ teljes bázisa megdőlt. A második világháború után számtalan szerző realizálta, hogy a tudomány, abban a formában, ahogy a „felvilágosodás paradigmájában” működött alapjaiban kérdőjeleződött meg. Ezzel párhuzamosan a kutatók elkezdtek egyre mélyebben foglalkozni a történelem, az ember és a társadalmi csoportok szerepével.

Az ember ráébredt arra, hogy a technológia rabszolgájává vált. Először a gép került az emberi rabszolgaság helyébe, de később az ember vált a gép rabszolgájává. A tudomány alapstruktúrája a modern korban dualisztikus volt, azonban az első poszt-modern gondolkodók diagnózisában az elme és a test, valamint a szubjektum és az objektum dualizmusa összetört, ezért egyre inkább a „szimbiózis” elméletéről kezdtek beszélni.

A tudomány és a technológia előretörésének egyik következménye az, hogy a világméretű szekularizáció jegyében, egyre kevésbé látszik fontosnak bármiféle hit Istenben. Miért fordulnék Istenhez, ha magam is elegendő megnyugtató választ tudok adni a világ kérdéseire? A Nyugat, ennek nyomán, lassan, de biztosan „dekrisztianizálódott”. Egy fontos jelképe volt ennek a folyamatnak *Godin* és *Daniel* meghatározó munkája a „Franciaország: a misszió területe?”. Ez a publikáció sokkolta az egyházi közvéleményt, mert arról érvelt, hogy Franciaország újra egy neo-pogány, missziói területté vált (Bosch, 2004).

A világot többé nem lehet „keresztény” és „nem-keresztény” területekre felosztani, mivel a Nyugat „dekrisztianizációja” és a nem-európaiak sokrétű migrációja miatt, immáron egy vallásilag pluralista világban élünk.

Azonban ez a pluralista, poszt-modern és keresztény szempontból szekularizált világ nagymértékű spirituális éhségben szenved. Egyrészt a nem-keresztény vallások erős terjedését láthatjuk, másrészt a nyugati kereszténység üres helyére a New Age spiritualitása hatolt be, a maga mítoszokból, mágiából és keleti vallásokból kevert „koktélijával” (Bosch, 2004).

Ma újra nagyon aktuálissá váltak az apostol szavai: „...a teremtett világ sóvárogva várja az Isten fiainak megjelenését” (Róm 8,19). A poszt-modern világ Istenért kiált.

2.2. Globalizáció és gazdasági igazságtalanság

A globalizációnak számos arca van, ezek között a talán leginkább kritizált, a gazdasági vonatkozás, amelyet a szakirodalom neo-liberális globalizációnak nevez. Az elmúlt évtizedekben az Egyház számos dokumentumot bocsátott ki ez ellen az egyre erősödő jelenség ellen. Az egyik utolsó ezen dokumentumok sorában a Református Világszövetség 24. Accra-i nagygyűlése által kiadott nagyon radikális, szókimondó deklaráció, mely megerősítette, hogy szükség van arra a szövetségre, amelyet a társadalmi igazságért kell megkötni. Ez a hitünkben követhető öszinte magatartás az egyetlen lehetőség arra, hogy tovább élhessünk. Így született meg a téma szempontjából mérföldkőnek számító zárónyilatkozat a „Szövetségben az igazságért a gazdaságban és az ökológiában” c. dokumentum. Bár természetesen nem ez az egyetlen dokumentum, ami alapján be lehet mutatni a globalizációra adott keresztény reakciót, de mégis – úgy vélem – hasznos lehet vázlatában áttekinteni ezt a deklarációt.

A dokumentum negyvenkét cikkelyből áll, ebből az úgynevezett belső rész tekinthető voltaképpen „hitvallásnak” (17-36. cikkely). Terjedelmileg azonban ez csak mintegy kétötöde a teljes dokumentumnak. Ennél terjedelmesebb a bevezető rész, illetve „az idők jelei” című fejezet (1-16. cikkely), melyek a hitvalló helyzet (*status confessionis*) beálltát, illetve a hitvallás szükségességének felismerését jelzik. A dokumentum záró része pedig (37-42. cikkely) ajánlásokat és útmutatásokat fogalmaz meg a tagegyházak számára (Bogárdi Szabó, 2005).

Az idők jeleiről a dokumentum így beszél: „A szenvedő emberek kiáltása és a teremtett világ sebezhetősége bennünket is megszólít. Látjuk a drámaian szoros összefüggést az

emberi szenvedés és a teremtett világban végbemenő rombolás között. Naponta 24.000 ezer ember hal meg a szegénység vagy alultápláltság következtében. A szegény országok adóssága egyre növekszik, annak ellenére, hogy eredeti tartozásuk többszörösét fizették már vissza. A gazdasági erőforrásokért folytatott háborúk milliók életét követelik, miközben több millióan halnak meg járványok következtében, melyeket megelőzhetnénk.” („Szövetségben az igazságért a gazdaságban és az ökológiában” c. dokumentum, 2005).

A válság okának a Dokumentum a neoliberális gazdasági globalizációt jelöli meg, mely jelenség a következő meggyőződéseken alapul:

- *A korlátlan verseny, a fogyasztói szemlélet, a korlátlan gazdasági növekedés és a vagyonszerzés a leghasznosabb az egész világ számára;*
- *a magántulajdon birtoklása nem jár közösségi kötelezettségekkel;*
- *a tőkespekuláció, a piac liberalizálása és deregulációja, a köztulajdonban levő termelőeszközök és a nemzeti vagyon privatizációja, a külföldi befektetésekhez és importhoz való korlátlan hozzáférése lehetősége, az alacsony adók és szabályozatlan tőkemozgás hozhat gazdagságot mindenki számára;*
- *a társadalmi kötelezettségeket, a szegények és a gyengék védelmét, a szakszervezeteket és az emberek közötti szerveződéseket alá kell rendelni a gazdasági növekedés folyamatának és a tőkeakkumulációnak.*

Ezeket felismerve a nyilatkozat hitvallásra buzdít:

„Úgy véljük, hogy hitünk integritása forog kockán, ha hallgattunk, vagy semmit sem teszünk a mostani neoliberális gazdaság rendszerrel szemben, ezért kell hitvallást tennünk Isten és egymás előtt. Ezért elutasítjuk a globális neoliberális kapitalizmus által bevezetett jelen gazdasági rendet, és minden más gazdasági rendszert, beleértve a tervgazdaságokat is, melyek szembeszegülnek Isten szövetségével, kizárva a szegényeket, sebezhetőket és a teremtett világ egészét az élet teljességéből.” („Szövetségben az igazságért a gazdaságban és az ökológiában” c. dokumentum, 2005).

Összefoglalva ezeket a kijelentéseket elmondhatjuk, hogy a keresztény világlátás a lehetséges legélesebb kontrasztban áll a globalizáció uralkodó ideológiájával. Az Egyháznak éppen ezért világos megkülönböztetést kell tennie a globális misszió és a globalizáció között. Ez talán az egyik legfontosabb feladata a jelenkori missziológiának (Wickeri, 2004).

2.3. Ökológiai krízis

Az Accra-i nyilatkozat foglalkozik a jelenkori ökológiai problémák okozta kihívásokkal is, melyek számos szállal kötődnek az ember szenvedéséhez. A 5. bekezdés így szól: *„Meghallottuk a teremtett világ sóhajtozását, amely szabadulásra vár (Róm 8,22). A szenvedő emberek kiáltása és a teremtett világ sebeztsége bennünket is megszólít. Látjuk a drámaian szoros összefüggést az emberi szenvedés és a teremtett világban vég-*

bemenő rombolás között” („Szövetségben az igazságért a gazdaságban és az ökológiában” c. dokumentum, 2005).

Az ökológiai krízis szintén a Felvilágosodás gondolkodásának eredménye. Megaláztuk a földet, mert úgy kezeltük mint egy érzéketlen tárgyat és ezért most kezeink között haldoklik. Éppen ezért alapvető gondolkodásbeli változásra van szükség. Sem a természetet, sem az embereket nem lehet többé pusztá tárgyakként kezelni, amelyek mások által manipulálhatók (Bosch, 2004).

A természet és ember közötti kapcsolat rendkívül fontos, hiszen az ökológia nem csak a természetre figyel, de a kultúrára és a társadalomra szintén, hiszen ezek problémái szorosan összefüggnek. Többé nem gondolkodhatunk dualisztikus módon a természetről és az emberiségről. A legfontosabb természeti problémák, mint pl. a savas eső, az ózon réteg vékonyodása, az erdők pusztulása és a túlnépesedés, globális kihívások, melyekre összefüggéseikben kell választ adnunk (Boff, 1995).

3. KÖVETKEZTETÉS

Miként tud az Egyház válaszokat megfogalmazni a újabb keletű missziói kihívásokra? A *missio Dei* gondolata, illetve a Krisztus hármas tisztéről való teológiai tanítás elsősorban arra int bennünket, hogy a válasz nem maradhat emberi.

Ha hisszük azt, hogy a misszió valójában Isten küldetése a világban, akkor az Egyház feladata nem közvetlenül beleállni a társadalmi problémák megoldásába, hiszen azok a válaszok csupán emberi megoldásokhoz vezetnének.

Más oldalról világosan látszik az, hogy a kortárs missziológiai szakirodalom egyértelműen missziói kihívásoknak tekinti a szekularizációból fakadó gazdasági és társadalmi igazságtalanságokat, valamint az ezekhez ezer szállal kötődő ökológiai válságot. Épp ezért Isten népe nem vonulhat be a templomok falai közé, figyelmen kívül hagyva a teremtett világot súlytó sokoldalú válságot.

A helyes hozzáállás az lehet, ha e kihívásokat fontosnak tartjuk, ám azokra nem világi megoldásokat fogalmazunk meg, hanem a *missio Dei* lényegét alapul véve, Istent keressük és az ő szavát meghallva végezzük el azt a feladatot, ami reánk bízott. Krisztus hármas tisztiségének értelmében Jézus ma is a világ királya és az ő népének készen kell állnia a királyság megőrzésére.

Az Egyház szerepe a misszió terén ezért mindenek előtt az Istenre való aktív odafigyelésre és a a hit gyakorlatias megélésére kell irányuljon.

Kapcsolattartó szerző:

Czagány Gábor
Gál Ferenc Egyetem,
Kutatóintézet,
Egyháztörténeti Kutatócsoport
6720 Szeged
Dóm tér 6.
czagany.gabor@gfe.hu

Corresponding author:

Gábor Czagány
Church History Research Group,
Research Institute
Gál Ferenc University
Dóm square 6.
6720 Szeged, Hungary
czagany.gabor@gfe.hu

Hivatkozás: Czagány, G. (2024). A kortárs missziológia néhány kihívása és a *Missio Dei*. *Deliberationes*, 17(1), 33–40.

IRODALOMJEGYZÉK

- Boff, L. (1995). *Ecology and Liberation*. Maryknoll, NY: Orbis.
- Bogárdi Szabó, I. (2005). „Kommentár a „Szövetségben az igazságért a gazdaságban és az ökológiában” c. dokumentumhoz,” *Confessio*, 29(1), 16-24.
- Bosch, D. (2004). *Transforming Mission*. Maryknoll: Orbis.
- Glassier, A. F., & McGavran, D. A. (1985). *Contemporary Theologies of Mission*. Grand Rapids, MI: Baker.
- Kirk, J. A. (1999). *What is Mission?* London: Darton, Longman and Todd.
- Newman, J. H. (1918). “The Three Offices of Christ” In *Sermons Bearing on Subjects of the Day*, London: Longman, Green, and Co.
- Pásztor, J. (2000). *Misszió a XXI. században*. Szerzői kiadás, Velence.
- „Szövetségben az igazságért a gazdaságban és az ökológiában” c. dokumentum,” *Confessio*, 29(1), 31-33.
- Wainwright, G. (1997). *For our Salvation*. Grand Rapids, MI: Eerdmans and London: SPCK.
- Wickeri, P. (2024). “Mission Renewal in the Context of Globalisation,” *Reformed World*, 54 (3-4), 155-163.

Deliberationes tudományos folyóirat

17. évfolyam 1. szám 2024/1, 41–54. oldal

Kézirat beérkezése: 2024.05.06.

Kézirat befogadása: 2024.10.28.

DOI: 10.54230/Delib.2024.1.41

Deliberationes Scientific Journal

Vol.17; Ed.No. 1/2024, pages: 41–54

Paper submitted: 6th May 2024

Paper accepted: 28th October 2024

DOI: 10.54230/Delib.2024.1.41

JOSEPH RATZINGER MEGKÖZELÍTÉSE A POLITIKÁRÓL

Gellén Márton

Gál Ferenc Egyetem, Kutatóintézet, Egyháztörténeti Kutatócsoport

Absztrakt

E tanulmány Joseph Ratzinger „apolitikus” politikai teológiáját kívánja közelíteni olyan módon, hogy a hatalmas életmű átfogó teológiájának egyes csomópontjaihoz rendeli a szerző politikáról alkotott nézeteit. Kiindulópontként tekintve Pál apostolnak a világi hatalom rendeltetéséről írott szavait, értelmet nyer, hogy a ratzingeri politikai teológia elsősorban teológia. Ennek fényében a mű felidézi a modernizmussal párbeszédben vitázó politikai teológia spektrumát, amelyben a világi politikai filozófiára vonatkozó állítások nem tekinthetők központinak a teológiai mondanivalóhoz viszonyítva. A széles távlatú politikai teológia felöleli az ontológia, az antropológia, az etika és az episztemológia területeit, amelyeken belül a világi filozófia számára értelmezhető felület adódik, így Joseph Ratzinger e területekre irányította érveit, amelyek részben a modernizmus, illetőleg a relativizmus (poszt-modernizmus) logikailag védetlen pontjait veszik célba, részben azok meghaladását kínálja a Szentírásra alapozott keresztény kijelentésben és az Istennel való kapcsolatban való egyéni és közösségi elmélyülés útján.

Kulcsszavak: politikai teológia, relativizmus, modernizmus, ekkléziológia

JOSEPH RATZINGER’S POLITICAL THOUGHT

Márton Gellén

Gál Ferenc University, Research Institute, Church History Research Group

Abstract

This study intends to approach Joseph Ratzinger’s “apolitical” political theology by connecting certain elements of his political thought to the nodes of his vast theological corpus. To this end the article recalls the spectrum of political theology which disputes

with modernism in dialogue and in which affirmations on natural political philosophy have no central role compared to the theological content. Joseph Ratzinger's wide-perspective political theology entails the fields of ontology, anthropology, ethics, and epistemology in which natural philosophy is offered a conceivable field, therefore, he arranged his arguments onto these fields. The arguments either aim at the logically undefended points of modernism and relativism (post-modernism) or offer to transcend them by delving deeper into the Christian revelation build on the Scripture and submerging into the connection with God through individual and collective devotion.

Key words: political theology, relativism, modernism, ecclesiology

BEVEZETÉS: JOSEPH RATZINGER POLITIKAI TEOLÓGIÁJA ÉS PÁL APOSTOL

Joseph Ratzinger politikai teológiai antropológiai politikafogalom (Jancsó, 2024). Megközelítését úgy formálja, hogy az Isten-ember kapcsolatot, illetőleg az Isten-egyház kapcsolatot tekinti elsődlegesnek, és ezeknek mintegy melléktermékeként vagy szükséges következményeként tekint a politika fogalmára. Ez egy páli politikafogalom, ahol a politikai berendezkedésnek az a célja, hogy rendet tartson mindaddig, ameddig az eszkatologikus várakozások beteljesednek, illetőleg a történelem eléri végső beteljesedését, amelyet nem a politikától, vagy az emberiségtől, hanem Istentől vár (Ratzinger, 1988).

Ennek előre bocsátásával megállapítható, hogy Joseph Ratzinger politikai teológiája Pál apostol politikai teológiájára épül. A páli politikafogalom egyik központi megfogalmazása a Rómaiakhoz írt levél 13. részében található. A Szent István Társulat által gondozott fordításban: „A felsőbbség nem arra való, hogy a jótettől ijeszsen el, hanem a rossztól. Azt szeretnéd tehát, hogy ne kelljen a hatalomtól tartanod? Tedd a jót és megdicsér, ⁴mert az Isten eszköze a javadra. De ha gonoszságot művelsz, rettegi, mert nem hiába viseli a kardot. Isten eszköze, hogy a gonosztevőt megbüntesse.” (2013, Róm 13,3–4)¹ Az idézett szövegrész szerint a világi hatalom feladata a rend fenntartása morális integritás és – kiegészítő jelleggel – karhatalom útján. A karhatalom legitim alkalmazására vonatkozó megfogalmazás emlékeztet Max Weber megfogalmazására, miszerint az állam a „legitim fizikai erőszak monopóliumának” (Weber, 1998) birtokosa, ugyanakkor Pál a legitim erőszak előfeltételeként szabja a moralitást a következők szerint:

1. A legitim fizikai erőszak által is kikényszeríthető moralitás vizsgálható és vizsgálendő tartalmilag, tehát megállapítható, hogy mi a jó és mi a rossz, a kettő között világos határvonal húzódik.
2. Nem a politika hozza létre a moralitást, hanem a politika legfeljebb a helyes mo-

¹ A Szentírási részeket a Szent István Társulat fordításában közöljük. <https://szentiras.hu/SZIT/R%C3%B3m13> letöltve: 2024. 05. 04.

rál őrzője a társadalmi-fizikai dimenzióban.

3. Az egyén felelőssége, hogy a közjót egyéni jó cselekvésével előmozdítsa. („... Tedd a jót.” (2013, Róm 13,3))
4. A rend fenntartása szolgálat, célja a közjó („...Isten eszköze a javadra...” 2013, Róm 13,4).
5. A legitim fizikai erőszak konkrét megnyilvánulására azokkal szemben van szükség, akik a morálisan jót elutasítják és azt teszik, ami morálisan rossz („ha gonoszságot művelsz, rettegi.” 2013, Róm 13,4).
6. A társadalom működésének vezérelve a szeretet, (természetesen keresztény és nem relativista értelemben ld. később, 2013, Róm 13,9. és 10.).
7. A politika érvényessége időleges, adott időtávra szól, nem örök (2013, Róm 13,11).

Mindez gyökeres ellentétben van a modern politikai filozófia állításaival, melyekre röviden kitérünk a későbbiekben. Sőt, Ratzinger politikai teológiai munkásságának jelentős része kimondottan arra koncentrál, hogy a modernizmus állításait cáfolja. Erre tekintettel szokás Ratzinger politikai filozófiáját úgy tekinteni, hogy az egy ellen-nihilizmus vagy ellen-nietscheizmus (Gaál Gyulai, 2010). Joseph Ratzinger Európa jövőjéről szóló írásában hangsúlyozza, hogy míg a kereszténység képes volt a felülről származó univerzális moralitással viszonyulni az élet kérdéseihez, és – saját korlátait ismerve – különválasztani a jót a rossztól, addig a felvilágosodásban Hegel szemlélete érvényesült, mely szerint azt, hogy mi jó és mi rossz, az adott történelmi kor szerint kell megítélni, miközben az emberi fejlődés folyamatosan előre halad. Ha azonban nincs általános erkölcs, akkor csak relatív moralitás van, ami az önkényes értelmezések táptalaja. Az önkényes moralitás Ratzinger szerint nem más, mint nihilizmus, amelynek két megnyilvánulási formája a zsarnokság – amikor egy szűk csoport rá tudja kényszeríteni saját erkölcsét a társadalomra – vagy pedig az erkölcsi anarchia, amikor bárki szabadon válogathat az épp neki tetsző morális megoldások között (Ratzinger, 2010). Ilyen értelemben Ratzinger liberalizmus-kritikáját – amely jelentős részét adja politikai teológiai gondolatainak – ontológiai politikai teológiának is lehet tekinteni, amely szerint az Isten nélküli világ, benne az Isten nélküli Európa vagy bármely más politikai formáció egyaránt a nemlét felé halad az önmagát felélő zsarnokság vagy az önmagát felélő anarchia útján, amivel – tehetjük hozzá – szinte önmaga válik a garanciájává a Pál által előre vetített ideiglenességnek (Róm 13, 11.).

Ezzel szemben az Istentől kapott, tehát mozdíthatatlan talapzattal rendelkező, transzcendens beágyazottságú egyház léte garantált, feladata, hogy „teljes hűséggel tartson ki a hit alapvető igazságai mellett” (Recentiores Episcoporum Synodi... idézi: Ratzinger, 2017), illetve ezt értelmezze és közölje. E feladat tartalmilag szintén a Szentírásban található, nem más, mint a „Great commission”, vagyis a „Nagy küldetés”: „¹⁹Menjetez tehát, tegyétek tanítványommá mind a népeket! Kereszteljétek meg őket az Atya és a Fiú és a Szentlélek nevére,²⁰és tanítsátok meg őket mindannak a megtartására, amit parancsoltam nektek. S én veletek vagyok mindennap, a világ vé-

gégig.” (2013, Mt 28,19–20) Az egyház feladata túlmegy ugyan a szorosan vett politikai teológia területén, ugyanakkor annak rögzítési, „felfüggesztési” pontját képezi.

JOSEPH RATZINGER A POLITIKAI MODERNIZMUS KRITIKUSA

Joseph Ratzinger számára a modernizmussal való intellektuális és szellemi küzdelem kiindulópontja nem csupán az, hogy a modernizmus minden eretnokség szintézise (Talar, 2010). Joseph Ratzinger saját politikai teológiáját a modern politikai filozófiával folytatott párbeszédben, azzal vitázva, azt cáfolva alakította ki. Munkássága során a teológia teljességére volt hatással, alkotóként is a teológiát célozta meg elsősorban, de műveiben benne rejlenek bizonyos politikai filozófiai vagy politikai teológiai állítások is (Gaál Gyulai, 2010), amelyek utólag rendszerezhetők. Egyértelmű, hogy a szerző számára az általános teológia volt elsősorban fontos, a politikai teológia pedig az egyéb teológiai területek, a morálteológia, a teológiai antropológia, illetőleg a teológiai ismeretelmélet (episztemológia) következményeként vagy megnyilvánulási területeként értelmezhetők. Mindemellett Joseph Ratzinger főpásztori hivatásában nem kevés – utólag prófétai ihletésűnek tekinthető – megnyilvánulást találunk, amelyek konkrét funkciója a társadalom, az egyház és a politikai szereplők konkrét figyelmeztetése volt arra, ami a küldetésük és arra, hogy tevékenységük ideiglenes. A küldetésre és az ideiglenességre való figyelmeztetés egyaránt azonosíthatóan páli ihletésű, figyelemmel a Róm 13-ra való hivatkozásokra.

Megjegyzendő, hogy arra nézve, hogy Ratzinger politikai teológiája előre helyezi a moralitást a politikához képest, két egymással versengő állítás tehető. Jancsó András nézete szerint (2023) Ratzinger szemléletének az az arisztotelészi gondolat képezi az alapját, hogy a politika az etikának alárendelt. Álláspontom szerint Ratzinger elsősorban Pálra támaszkodik nézeteinek kialakításában, az arisztotelianus áthallás legfeljebb homonímia. A páli alapvetés elfogadása esetén értelmet nyer, hogy Ratzinger nem a politika morális hibáinak emberi erőfeszítés útján való kijavításában, hanem az imádságban, a Szentírás elmélyült tanulmányozásában és az emberiség Krisztus általi megváltásában látja a globális megoldást (XVI. Benedek Pápa, 2011).

Ratzinger álláspontja szerint a pozitivista, marxista-liberális világ- és államkép meghaladására van szükség, ugyanis a meglévő berendezkedés két okból is életképtelen hosszabb távon: képtelen reagálni a megújuló változásokra és nem tud mit kezdeni a transzcendenssel (Ratzinger, 2010).

Jelen mű nem vállalkozhat arra, hogy Joseph Ratzinger politikai teológiai munkásságát egészében bemutassa, de annak egyes csomópontjait igen. Ezek a következők: antropológiai politikai teológia, episztemológiai politikai teológia, ontológiai teológia és profetikus politikai teológia. Ez utóbbi nem része ugyan a modern filozófiai gon-

dolkodásnak, de a profetikus kifejezés helyettesíthető a telos (cél) görög kifejezéssel, amennyiben ez alatt Istennek mint a történelem urának kijelentett szándékait értjük és nem emberi megközelítések céljait.

MEGJEGYZÉSEK JOSEPH RATZINGER ETIKAI- ANTROPOLÓGIAI POLITIKAI TEOLÓGIÁJÁHOZ

Joseph Ratzinger antropológiai teológiáját Ssenyondo a „tanú” vagy „tanúnak lenni” kifejezésbe sűríti (Ssenyondo, 2013). Az ember mint teremtmény és az ember mint Isten teremtménye azt feltételezi, hogy a Teremtő és a teremtmény interakcióban van egymással. (Ssenyondo, 2013). Az ember azonban a bűneset és az egyéni bűn miatt elesett állapotban van, ezért megváltásra szorul, amely Jézus Krisztus kegyelmén keresztül érhető el, akin keresztül az embernek ígérete van a feltámadásra és az Istennel együtt való örök életre (Corkery, 2009). Ratzinger számára a megváltás az nem csupán pillanatnyi, hanem átfed a megigazulás vagy megszentelődés fogalmaival, a megváltás eseménye a teljes történelmet átfogja és a remény mozzanatával és Krisztus cselekvő személyével kapcsolja egybe a múlt, a jelen és a jövő eseményeit (Ratzinger, 2009). Ratzinger megközelítésében a megváltás aktora a legkevésbé sem a politika, hanem a politikai és a politika is megváltásra szorul, mint minden jó szándékú emberi törekvés. A teológiai gondolkodó Joseph Ratzinger, illetőleg a főpásztor XVI. Benedek pápa antropológiai felfogása alapvetően elutasítja a racionalitás kultúráját, amely önmagát az emberi élet fölé helyezi, és felhatalmazza önmagát arra, hogy elvegye mások életét akár háborúk, akár abortusz, akár eutonázia útján, vagy relativizálja az ember teremtményi szerepkörét például a klónozás révén. (Ssenyondo, 2013) Mindezeket Ratzinger rendellenességnek és degenerációnak, visszafejlődésnek tekinti, amely a bűneset logikus következménye a mai emberiségen (Ratzinger, 2006). A döntési szabadság túlhangsúlyozása az élethez való joggal szemben valójában az egyén önszeretetének megnyilvánulása a másik ember életének rovására, amely ellentétes a teremtett mivoltból következő emberi méltósággal (Ratzinger, 2006.) Ratzinger teológiai antropológiájának egyenes következménye, hogy az ember mint teremtett lény nem jogosult bizonyos határok átlépésére. Nincs joga a másik ember életét átlépni vagy a környezetét korlátlanul átalakítani, és végképp nincs joga önmagát vagy saját alkotásait istennek tekinteni. Ha ezeket mégis megteszi, számolnia kell a következményekkel, vagyis az az ember, aki a teremtett mivolta által adott antropológiából kilép, valóban istenné teszi magát, de azzal szembesül, hogy saját kudarcainak megoldására képtelen, azokat legfeljebb letagadni tudja egy ideig. „Nem kevésbé nyugtalanítóak az önbecsapás lehetőségei, amelyekre szert tett az ember. Kikutatta a létezés mélységeit, megfejtette az emberi létezés összetevőit, és most, hogy úgy mondjam, képes, hogy létrehozza magát az embert, aki már nem a Teremtő ajándéka, hanem a mi tevékenységünk terméke, egy termék, tehát szintén választhatunk belőle sa-

ját magunk által meghatározott szükségletünk, igényünk szerint.” (Ratzinger, 2005).² A teremtettség-antropológia tagadásának következménye a Teremtő által adott morál helyett a teremtmények által alkotott sajátos, új moralizmus. Ennek lényege, hogy a megnyugtatónak és szükségesnek hangzó szavak, mint igazság, béke, teremtett világ védelme: átkerülnek a pártpolitikai csatározások színterére és jelentésükben azonban üresek, mivel tartalmuk szabadon változtatható (Uo). Ratzinger tehát az ember ember mivoltának bukásából és önmaga megistenítéséből vezeti le az etika relativizmusát és a modern politika szükségszerű bukását is, amely képtelen különbséget tenni jó és rossz között. Ratzinger politikai antropológiájá válójában etikai-antropológiai politika, tehát teremtett mivolt elfogadása magában hordozza a jó és rossz közötti különbségtétel képességét, amennyiben „senki sem jó, csak az Isten” (Mk. 10, 18.) Hozzátehetjük, hogy az azóta eltelt időben az az emberről való gondolkodás az emberfogalom technicizált leépülését és relativizmusát hozta a teremtettségbe ágyazott etika elvesztésével. Ma már az autonóm gyilkoló robotok harctéri bevetése valóság,³ az emberkereskedelem az egész világot behálózza és megközelítőleg bármely időpillanatban legalább 50 millió ember van modern rabszolgaságban,⁴ olykor vezető nyugati államok hatóságai is megmagyarázzák a modern rabszolgaság szükségességét⁵, zajlik a nem emberi személyek fogalmának megerősítése és jogaik érvényesítése akár emberi személyek rovására vagy ellenére is (Fischer-Lescano, 2020), az állat mint jogilag védett személy kialakítása szintén napirenden van (Chauvet, 2020), miközben már az aktív eutanázia gyakorlati kivitelezésének korszerűsítése zajlik (Kono et al. 2023), az anyaság: kereskedelmi béranyaság (Attawet et al. 2024), a csecsemőgyilkosság és a késői abortusz közötti határ óhatatlanul szintén elmosódik (Singh, 2024)... A felsorolás természetesen nem is lehet teljes, a nemek, a képmások, az emberi remények, vélemények, viszonyok, szerepek, élelmiszerek, kórokozók és génállomány manipulációján keresztül ma már minden lehetségesnek tűnik, ennek külön bizonyítására nincs szükség.

MEGJEGYZÉSEK JOSEPH RATZINGER EPISZTEMOLÓGIAI POLITIKAI TEOLÓGIÁJÁHOZ

Az ember bukásának természetes velejárója az antropológiai relativizmus amelynek következménye, hogy nem csak az ember és környezete közötti határ mosódik el

2 A szerző saját fordítása.

3 <https://thebulletin.org/2021/05/was-a-flying-killer-robot-used-in-libya-quite-possibly/> letöltve: 2024. 05. 04.

4 <https://www.globallaveryindex.org/news/new-data-reveals-widespread-failure-by-governments-in-tackling-modern-slavery> letöltve: 2024. 05. 04.

5 www.cbp.gov/newsroom/national-media-release/cbp-revokes-withhold-release-order-disposable-rubber-gloves

A cikk szerint az Egyesült Államok vámhatósága 2020-ban levett a tiltólistáról egy modern rabszolgaság miatt korábban tilalmazott céget, mivel szükség volt az általa gyártott termékre.

(antropológiai relativizmus), hanem az ember által követhető jó és rossz, igazság és hazugság felismerési, megértési képessége is elhalványul. Joseph Ratzinger munkásságában a „relativizmus diktatúrája” az a kifejezés, amely emblematikusan felöleli a szerző „ellen-nihilista” megközelítését. A relativizmus kiindulópontja Ratzinger szerint az az egyébként érvényes felismerés, hogy több érték létezik. A relativizmus racionalizálása területén az első irányzat annak a propozíciónak az elfogadása, hogy elméletek, kultúrák, állítások, stb. nem mérhetőek egymáshoz képest, mivel minden propozíció kulturálisan, nyelvileg, stb. kontextuális (például: Wittgenstein, Heidegger és Gadamer). A második lehetőség annak elfogadása, hogy egyes koncepciók inherensen paradox természetűek „aporetikusak”, különösen azok, amelyek értékválasztást is tartalmaznak, például a hit, az állam vagy a demokrácia (Ratzinger, 2007). Az első állítást, miszerint ami A kultúra számára jó, támogató, az nem biztos, hogy B kultúra számára is jó, támogató, Ratzinger azzal cáfolja, hogy az egyes kultúrák folyamatosan állításokat tesznek egymásról, például iszlám országokból nyugati kultúrákba vándorolnak, amivel nem más, mint egzisztenciális állítás. A paradoxonok vagy apóriák keresése a posztmodernre jellemző dekonstrukciós megoldás minden ellen, ami univerzálisnak vagy abszolútnak látszik (Ibid. 14.). E megoldás lényege, hogy az adott propozíciót végletes helyzetekben kell ábrázolni, ahol fény derül annak tarthatatlanságára. Derridánál ilyen állításokat találunk a vendégszeretet (Derrida, 2005a) vagy a demokrácia (Derrida, 2005b) területén, amelyekkel Ratzinger megállapítja, hogy egyrészt maga a dekonstrukció is dekonstruálható, másrészt a dekonstrukció pusztán azt bizonyítja, hogy érték-függeszték nélkül nem tehető érvényes állítások olyan helyzetekre, amelyek kívül vannak a hétköznapi tapasztalatok értelmezési tartományán. Mindez visszavezet a hagyományos platonikus elgondolásra, miszerint ha a valóság szubsztancia-attribútum felosztásban értelmezhető, akkor a szubsztantív valóság tagadása óhatatlanul visszahat az attribútumok világára. Tehát ha a vendégszeretetet vagy a demokráciát csak gyakorolja az emberiség anélkül, hogy a másik ember iránti szeretetet, tiszteletet érvényesnek fogadná el, akkor könnyen kialakítható olyan példa, amelyben a vendégszeretet vagy a demokrácia értelmetlensége megnyilvánul. Valójában azonban a belső, szubsztantív érték nélkül eleve egyik sem ér sokat. Derrida és Nietzsche állításával szemben nagyon is léteznek tények, akár interpretációk vagy nyelv nélkül is. Ebből következik, hogy valójában sokkal nagyobb hit kell azt elhinni, hogy minden relatív, mint, hogy léteznek objektív valóság-elemek emberi közreműködés nélkül is (Ratzinger, 2004).

Az episztemológiai relativizmus teológiai kulcsmozzanata a Szentírásból merített ismeret érvényességének tagadása átértelmezés, és dekonstrukció útján. Azonban a Szentírást nem lehet a modern filozófusok fogalmi nyelvén értelmezni, az ilyen értelmezés logikai érvényessége nem áll meg, a relativista keresztény fogalma ellentmondásban van önmagával (Ratzinger, 2007), mivel ha nem fogadja el, hogy Krisztus a kijelentés, az igazság és a testté lett ige, aki egy személy, akkor nem tekinthető kereszténynek, vagyis Krisztus követőnek.

JOSEPH RATZINGER ONTOLÓGIAI POLITIKAI TEOLÓGIÁJA

Ratzinger politikai lételmélete, ontológiája a teremtmény-létből vezethető le. Ennek elsőszámú következménye a platóni filozófiára jellemző ontológiai szubsztancia-attribútum megosztás tagadása. Ez azt jelenti, hogy a tulajdonságaitól megfosztott ember egyben ember voltától megfosztott ember is, tehát nem létezik. Ratzinger számára a létezés inherens, ontológiai lényegéhez tartoznak a létezés tulajdonságai, így a jó és a rossz tulajdonság is. A rossz a bűnesetben, a jó a megváltásban ragadható meg. A természetjog Istentől adott, ontológiai fogalom (Langthaler, 2012). Ezzel szemben az antropológiai relativizmus jegyében az emberfogalom relativizálása szükségszerűen az emberfogalom tagadását is jelenti, ami nem más, mint dehumanizáció. Ugyanígy az állítások morális tartalma, igaz vagy nem igaz volta sem választható el az állítástól. Egy állítás, aminek nincs jelentéstartalma, valójában nem állítás, hanem csak hangalak jelentés nélkül. Az állítás lényegéhez tartozik a jelentés. A Biblia ontológiájában a teremtés tulajdonságokkal együtt történik: az ember képes beszélni, szeretni és elbukni, míg a teremtett világ sajátossága a bűneset előtt: hogy látta Isten, hogy mindez igen jó (Ter. 1, 31.). A bűneset után pedig a romlandóság, az elmúlásnak való alávetettség a lét meghatározó tulajdonsága. Mindaz, ami nem múltékony: vagy isteni, vagy nem létezik.

A platóni ontológia elvetése Ratzinger politikai teológiájának is fontos része, amennyiben tagadja, hogy morális függeszték nélkül létezhet tartósan bármely emberi együttélés. E kérdést helyezte a Habermas-Ratzinger vita középpontjába (Habermas & Ratzinger 2005). Joseph Ratzinger és Jürgen Habermas emlékezetes, 2004-ben megrendezett vitájukban az úgynevezett Böckenförde-tétel (Böckenförde, 1967) kérdésként megfogalmazott vizsgálatából indultak ki, amely magyarul úgy is megfogalmazható, hogy „Vajon a szabad, szekularizált állam olyan előfeltételezéseken alapszik-e, amelyeket saját maga nem tud garantálni?” (Habermas-Ratzinger, 2005). A tétel eredeti megfogalmazása szerint: „A szabad, szekuláris állam olyan előfeltételezésekből él (létezik), amelyeket maga nem tud garantálni anélkül, hogy saját szabadságát ne kérdőjelezné meg.” (Söding, 2012). Ez válasz Carl Schmitt politikai teológiájára, aki a morálból kivett politika és a kormányzott tömegek közötti kapcsolatot az istenített emberi autoritásban, végső soron az erőszakban látja. (Schmitt, 1922, illetve Söding, 2012).

JOSEPH RATZINGER PROFETIKUS POLITIKAI TEOLÓGIÁJA

Joseph Ratzinger számottevő, utólag prófétainak minősíthető kijelentéssel rendelkezik, amelyek elsősorban az egyházra vonatkoznak, tehát az ekkleziológia területére tartoznak. E körben először a prófétai kijelentésekkel kapcsolatos filozófiai álláspontot kell tisztázni. Yoram Hazony (2012) álláspontja szerint a prófétai kijelentések valójában történelemben írott isteni kijelentések, amelyek igazságtartalmát retrospektíve lehet megítélni aszerint, hogy azok beteljesedtek-e. Hazony érvelése szerint a szent

iratokra való hivatkozás mindig is a zsidó filozófia, azon belül az episztemológia alapját képezte, és képezi ma is. Álláspontja szerint a nyugati filozófia elfordult ettől. Kezretény szempontból hozzátehetjük, hogy az első században még biztosan fennállt a szent iratokban rejlő prófétai kijelentések és az események összevetéséből következtetett igazság elfogadottsága. Erről tanúskodik az emmauszi tanítványok története „Aztán Mózesen elkezdve az összes prófétánál megmagyarázta nekik, amit az Írásokban róla írtak. Közben odaértek a faluhoz, ahová tartottak. Úgy tett, mintha tovább akarna menni. De marasztalták: „Maradj velünk, mert esteledik, és a nap már lemenőben van.” Betért hát, és velük maradt. Amikor az asztalhoz ültek, kezébe vette a kenyeret, megáldotta, megtörte s odanyújtotta nekik. Ekkor megnyílt a szemük s felismerték. De eltűnt a szemük elől. »Hát nem lángolt a szívünk – mondták –, amikor beszélt az úton és kifejtette az Írásokat?«” (SzIT, 2013, Lk. 24. 27-32.) Tehát az irások, amennyiben beteljesedtek, úgy azokat igaznak kell elfogadni, a tényt pedig beteljesedésnek kell tekinteni. Hazony értelmezésében ez nem más, mint az igazság definíciója, amelyet nem racionális következtetés, nem belső koherencia, nem csak hétköznapi tapasztalat, sem pedig hasznosság alapján nem lehet elérni, egyedül a szent iratok és a tapasztalati valóság összevetésével. Amennyiben pedig ugyanazon kijelentésből egyes elemek beteljesedtek, mások pedig nem, úgy a nem beteljesedett próféciaikkal kapcsolatban is megalapozottan lehet feltételezni, hogy azok megbízhatók. E kérdéskör kapcsán Ratzinger megállapítja, hogy a történeti biblikritika és az eszkatológia két teljesen más kérdéskörre világít rá. Az eszkatológia a jövőre és a jelenre vonatkozó várakozások legitím kutatási területe és érvényes igazságokat tartalmaz, amelyek kívül esnek a történeti biblikritika értelmezési tartományán (Ratzinger, XVI. Benedek Pápa, 2017.). Különös módon Ratzinger prófétai ekkleziológiája egyben politikai teológia is. Ennek a megállapításnak a lényegét abban a felismerésben ragadhatjuk meg, hogy a saját küldetését híven teljesítő egyház eltávolítja ugyan magát a világban uralkodó hatalmi viszonyoktól, de éppen ezáltal képessé válik azok befolyásolására. Erre példaként Azzaro (2021) a lengyel egyház példáját hozza fel, amely épp a politikától való teljes elzártsága éveiben vált képessé, hogy a lengyel politikát, ezen túl pedig a világpolitikát befolyásolja. A kulturális és szellemi megalapozottság tette mindezt lehetővé (Ratzinger, 1991), sőt, szükségszerűvé, holott a lengyel egyház egyáltalán nem gondolt arra és nem is szándékozott a politikát bármilyen formában is befolyásolni a kommunizmus évtizedeiben.

A következőkben a prófétai politikamegközelítés szemléltetésére saját fordításban szerepel Ratzinger 1969-es rádióinterjúja, amelyet az Egyház jövőjéről adott.

„Az Egyház jövője azokból fog származni, akiknek mélyek a gyökereik, akik a hit teljességének tisztaságából élnek. Nem azokból fog fakadni, akik a múltó pillanathoz igazodnak vagy azokból, akik másokat kritizálva azt hiszik, hogy ők maguk tévedhetetlen mérőeszközök, sem azokból, akik a könnyebb utat választják, akik a hit szenvedése elől oldalra lépnek: hibásnak, elavultnak, zsarnokinak és törvényeskedőnek

minősítve mindazt, ami követelést támaszt az emberrel szemben, ami fájdalmat okoz és azt igényli, hogy áldozzák fel magukat.

Az Egyház jövőjét ismét, mint mindig, a szentek fogják alakítani, olyan emberek, akiknek a gondolatvilága mélyebben kutat, mint a napi jelszavak, akik többet látnak, mint mások, mivel életük egy tágabb valóságot fog át. Az önzetlenség, ami szabaddá teszi az embert, csak a napi apró önmegtágadások cselekedetein keresztül valósítható meg. Ez a napi szenvedés egyedül az, ami megmutatja az embernek, hogy saját egója, énje hányféle módon teszi őt rabszolgájává, kizárólag csak e napi szenvedés (erőfeszítés) végzi el, hogy az ember szeme lassan kinyílik. Csak annyit lát, amennyit élt és szenvedett.

Ha ma alig vagyunk képesek, hogy Isten létének tudatába kerüljünk, az azért van, mert olyan könnyűnek találjuk, hogy elkerüljük saját magunkat, hogy elmeneküljünk létünk mélységei elől narkotikusan ható (függést okozó) élvezeteink és egyebeink útján. Így saját belső mélységeink bezárva maradnak előttünk. Ha igaz, hogy az ember csak a szívével lát, milyen vakok is vagyunk akkor!

Hogyan érinti mindez a problémát, amit vizsgálunk? Azt jelenti, hogy a nagy szöveg azok részéről, akik egy Isten nélküli Egyházzal profétálnak, nem más, mint üres fecsegés. Nincs szükségünk olyan Egyházra, amely a politikai akciók imádságának kultuszát ünnepli. Ez teljességgel felesleges, ezért önmagát fogja lerombolni. Ami marad, az Jézus Krisztus Egyháza, az Egyház, ami hisz az Istenben, aki emberré vált, és halál utáni életet ígér. Egy olyan pap, aki nem több, mint egy szociális munkás, helyettesíthető egy pszichoterapeutával vagy más szakemberrel, de egy olyan pap, aki nem szakember, aki nem a partvonalon állva figyeli a játékot, hivatalos tanácsot adva, hanem Isten nevében az emberek rendelkezésére bocsátja magát, aki velük tart nyomorúságukban, örömükben, reményükben és félelmükben, nos ilyen papra szükség lesz a jövőben is.

Most lépünk eggyel tovább. A ma válságából bukkan fel a holnap Egyháza – olyan Egyház, amely sokat veszített. Kicsinnyé válik, így újra kell majd kezdenie, nagyjából a kezdetektől. Már nem fogja tudni benépesíteni azon épületek nagy részét, amelyeket virágzása idején épített. Ahogy híveinek száma csökken, társadalmi előjogai is csökkenni fognak. A megelőző korszakhoz képest inkább önkéntes társaságnak fog tűnni, amibe szabad döntés alapján lehet majd belépni. Mint kis társaság, sokkal nagyobb igénnyel fog fellépni tagjainak kezdeményezései iránt. Kétségtelenül a szolgálat új formáit fogja felfedezni, és a papságra olyan kipróbált Keresztényeket fog felszentelni, akiknek egyébként van valamilyen szakmájuk. Sok kis gyülekezet vagy önálló közösség ilyen formában végzi majd a pasztorációt. Emellett a teljes munkaidejű papi szolgálat éppoly elengedhetetlen lesz, mint korábban. De mindazokban a változásokban, amit előre lehet sejteni, az Egyház ismét rátalál lényegére, és teljes meggyőződéssel abban, ami mindig is középpontjában állt: hit az Isteni Hármasságban, Jézus Krisztusban, aki Isten Fia, aki emberré lett és a Szent Szellem jelenlétében a világ

végezetéig. Hitben és igazságban ismét felismeri a szentségeket mint Isten imádását és nem mint teológiai értekezési témát.

Az Egyház lelki Egyház lesz, nem olyan, ami túl sokat várna a politikai megbízatástól, és éppoly kevésbé fog érintkezni a politikai baloldallal, mint a jobboldallal. Nehéz lesz az Egyház élete, mert a kristályosodás és tisztulás folyamata sok értékes energiáját felemészti majd. Ez szegénnyé teszi majd, ezáltal a szelídek Egyházává válik. A folyamat még fáradtságosabb lesz, mivel mind a szektás szűklátókörűségnek, mind a nagyképű önfejlésnek el kell hullania. Azt lehet várni, hogy mindez időbe telik. A folyamat hosszadalmas lesz és fárasztó, éppúgy, mint ahogyan az volt az út a francia forradalom hibás progresszizmusától (haladás-elvétől) – amikor egy püspököt akkor tekintettek okosnak, ha kifigurázta a dogmákat vagy egyenesen azzal kérkedett, hogy Isten létezése semmi esetre sem bizonyos – a tizenkilencedik század megújulásáig.

De amikor a próbatétel ideje véget ér, nagy erő fog áradni a lelki és egyszerűbb Egyházból. Egy teljes mértékben megtervezett világban az emberek kimondhatatlanul magányosnak fogják magukat érezni. Ha teljesen elvesztették Istent szem előtt, érezni fogják szegénységük teljes borzalmát. Mint újdonságot felfedezik majd fel a hívők kicsiny nyáját. Nekik szánt reményt fognak látni benne, azt a választ, amelyet titokban mindig is kerestek.

Számomra bizonyosnak látszik, hogy az Egyház nagyon nehéz idők előtt áll. A valódi válság még alig kezdődött el (1969-ben). Rettenetes felfordulásokra kell majd számítanunk. De ugyanilyen bizonyos vagyok a végkifejletben: nem a politikai kultusz Egyháza, amely már eleve halott, hanem a hit Egyháza. Noha már nem lesz az a meghatározó társadalmi erő, ami a közelmúltig volt, de friss virágokat fog hajtani, az ember otthonaként fogják számon tartani, ahol életet talál és halálon túli reményt.” (Ratzinger, 1969).

Itt tehát nem tisztán igemagyarázatból fakadó eszkatologikus képet látunk, hanem egy a nem közvetlen jövőre vonatkozó, alkalmazott ekkleziológiai eszkatológiát, amelynek prófétai erejére többen is rácsodálkoztak már.⁶ Ez a jövőkép a politikától független, ugyanakkor a társadalom számára adott remény által mégis döntő szerepet játszó egyház képét tárja elénk.

ÖSSZEFOGLALÓ GONDOLATOK

Joseph Ratzinger várhatóan több szempontból is inspirálója lesz a következő idők nyilvános gondolkodásának a relativizmus diktatúrájával való vitákban. Vonzerejének forrása nem utolsó sorban személyének elfogadottsága és ismertsége. Ennél fontosabb, hogy érvelésének tisztasága, kikezdetlensége miatt felekezeti hovatartozásra tekintet nélkül mindenki számára biztos kiindulópont a világi gondolkodókkal

⁶ <https://ucatholic.com/blog/the-lost-prophecy-of-father-joseph-atzinger-on-the-future-of-the-church/> letöltve: 2024. 05. 05.

folytatott, kölcsönös tiszteleten alapuló párbeszédhez. Ma már nyilvánvalónak látszik, hogy a relativizmus diktatúrájával szembeni egységes keresztény fellépés elkerülhetetlen, és az is, hogy ezt a fellépést általánosságban is, de az egyes konkrét megvalósulási (szakpolitikai) területeken is meg kell tenni, úgy, hogy mindehhez Joseph Ratzinger útmutatása alapján a Szentírás tanulmányozása és az Istennel való személyes, egzisztenciális kapcsolat elmélyítése nyújt alapot. A próféta küldetés személyes és közösségi megélése szinte közvetlen közelségbe kerül minden hívő számára, minden nap, ahogyan az emberfogalom eltűnik (antropológia), az igazság megismerhetetlenné válik (episztemológia), a jó és rossz közötti különbségtétel lehetetlenné válik (etika), és ahogyan a nihil, a nincs átveszi az irányítást a van felett (ontológia).

Kapcsolattartó szerző:
Gellén Márton
Gál Ferenc Egyetem,
Kutatóintézet,
Egyháztörténeti Kutatócsoport
6720 Szeged
Dóm tér 6.
gellenkozsopolitika@gmail.com

Corresponding author:
Márton Gellén
Church History Research Group,
Research Institute
Gál Ferenc University
Dóm square 6.
6720 Szeged, Hungary
gellenkozsopolitika@gmail.com

Hivatkozás: Gellén, M. (2024). Joseph Ratzinger megközelítése a politikáról. *Deliberationes*, 17(1), 41–54.

IRODALOMJEGYZÉK

- Attawet, J., Alsharaydeh, E., & Brady, M. (2024). Commercial surrogacy: Landscapes of empowerment or oppression explored through integrative review. *Health Care for Women International*, 1–19. <https://doi.org/10.1080/07399332.2024.2303520>
- Azzaro, P. (2021). The 'European Synthesis'. On the 'Metapolitical' Interpretation of Contemporary History of Joseph Ratzinger. In. Azzaro, P. & Gájer L. (Eds) A közép-európai országok társadalmi, gazdasági és spirituális helyzete az egyház társadalmi tanítása tükrében. Szent István Társulat.
- Böckenförde, Ernst W. (1967). *Die Entstehung des Staates als Vorgang der Säkularisation, in Recht, Staat, Freiheit* (Frankfurt am Main 1991.)
- Chauvet, D. (2020). Four kinds of nonhuman animal legal personification. *Global Journal Of Animal Law*, 8. Retrieved from <https://ojs.abo.fi/ojs/index.php/gjal/article/view/1670>
- Corkery, J. (2009). *Joseph Ratzinger's Theological Ideas. Wise Cautions & Legitimate Hopes*. Paulist Press, Mahwah, NJ, USA
- Derrida, J. (2005a). The Principle of Hospitality. *Parallax*, 11(1), 6–9. <https://doi.org/10.1080/1353464052000321056>

- Derrida, J. (2005b). *Rogues: Two essays on reason*. Stanford University Press.
- Fischer-Lescano, A. (2020). Nature as a Legal Person: Proxy Constellations in Law. *Law & Literature*, 32(2), 237-262. <https://doi.org/10.1080/1535685X.2020.1763596>
- Gaál Gyulay E. (2010). *The Theology of Pope Benedict XVI: The Cristocentric Shift*. Palgrave Macmillan, NY, USA
- Habermas, J., & Ratzinger, J. (2005). *Dialectics of Secularization. On Reason and Religion*. Ignatius Press, San Fransisco, CA, USA
- Hazon, Y. (2012). *The Philosophy of the Jewish Scripture*. Cambridge University Press, UK.
- Jancsó, A. (2024). 'Theologians' on Modern Politics: Joseph Ratzinger. <https://www.hungarianconservative.com/articles/philosophy/theologians-on-modern-politics-joseph-ratzinger/> letöltve: 2024. 05. 04.
- Jancsó, A. (2023). Joseph Ratzinger (1927-2022). In. Darabos, Á. & A. Jancsó (Eds.): *Theologians on Modern Politics*, (pp. 39-46). Batthyány Lajos Foundation, Budapest
- Kono, M., Arai, N., & Takimoto Y. (2023). Identifying practical clinical problems in active euthanasia: A systematic literature review of the findings in countries where euthanasia is legal. *Palliative and Supportive Care*, 21(4), 705-713. doi:10.1017/S1478951522001699
- Langthaler, R. (2012), Eine Gedanken zu Bestimmenden Themen der Papst-Rede im Deutschen Bundestag. In. Essen, G. (Ed.) *Verfassung ohne Grund? Die Rede des Papstes in Bundestag*, (pp.147-178.) Verlag Essen GmbH, Freiburg im Breisgau.
- Ratzinger, J. (1969). *Father Joseph Ratzinger 1969 Prediction of the Future of the Church*. <https://catholicismpure.wordpress.com/2016/06/25/father-joseph-ratzinger-1969-prediction-of-the-future-of-the-church/> letöltve: 2024. 05. 05.
- Ratzinger, J. (1988). *Escatology, Death and Eternal Life*. The Catholic University of America Press, Washington D. C., USA.
- Ratzinger, J. (1991). *Wendzeit für Europa und die Kirche? Gedanken zur Krise der Zeit und ihrer Überwindung*. A lecture given at the University of Regensburg on 28 January 1991. JRGS 3/2, 682. <http://www.institut-papst-benedikt.de/joseph-ratzinger-gesammelteschriften-jrgs.html> letöltve: 2024. 05. 05.
- Ratzinger, J. (2004). *Truth and Tolerance. Christian Belief and World Religions*. Ignatius Press, San Fransisco, CA, USA
- Ratzinger, J. (2005). *Lecture on Europe's Crisis of Culture at the Convent of Saint Scholastica in Subiaco, Italy*. <https://www.catholiceducation.org/en/culture/catholic-contributions/cardinal-ratzinger-on-europe-s-crisis-of-culture.html> letöltve: 2024. 05. 04.
- Ratzinger, J. "Pope Benedict XVI." (2006). *Christianity and the crisis of cultures*. Ignatius Press, San Fransisco, CA, USA.
- Ratzinger, J., & M. Pera (2007). *Without Roots: Europe, Relativism, Christianity, Islam*. Basic Books, NY, USA.

- Ratzinger, J. "Pope Benedict XVI." (2009). *Credo for Today. What Christians Believe*. Ignatius Press, San Francisco, CA, USA.
- Ratzinger, J. (2010). *A Turning Point for Europe? A Church in the Modern World: Assessment and Forecast*. Second edition. Ignatius Press, San Francisco, USA.
- Ratzinger, J. (2017). *Végidő. A halál és az örök élet kérdései*. Jel Könyvkiadó. A magyar fordítás a következő mű alapján készült: Ratzinger, J. (1990): *Eschatologie – Tod und ewiges Leben*, Verlag Friedrich Pustet, Regensburg, 6. kiadás.
- Schmitt, C. (1922). *Politische Theologie, Vier Kapitel zur Lehre von Souveränität*. Duncker & Humblot, München.
- Singh P. (2024). *Abortion, Infanticide, and Choosing Parenthood*. Dialogue. Published online 2024:1-26. doi:10.1017/S0012217324000064
- Söding, T. (2012). *Macht und Recht*. In: Essen, G. (Ed.) *Verfassung ohne Grund? Die Rede des Papstes in Bundestag*, (pp. 49-73). Verlag Essen GmbH, Freiburg im Breisgau.
- Ssenyondo, C. (2013). *Christianity and the culture of relativism in the anthropologies of Joseph Ratzinger and Stanley Hauerwas*. Xlibris, USA.
- Talar, J. (2010). *The 'Synthesis of All Heresies': Roman Catholic Modernism*. *Religion Compass*,4(7), 400-467.
- XVI. Benedek (2011). *XVI. Benedek benini apostoli látogatása alkalmával mondott beszéde*. https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/speeches/2011/november/documents/hf_ben-xvi_spe_20111119_vescovi-benin.html letöltve: 2024. 05. 04.
- Weber, M. (1998). *A politika mint hivatás*. In: *Tanulmányok*. Osiris Kiadó, Budapest.

Deliberationes tudományos folyóirat
17. évfolyam 1. szám 2024/1, 55–64. oldal
Kézirat beérkezése: 2024.05.23.
Kézirat befogadása: 2024.10.28.
DOI: 10.54230/Delib.2024.1.55

Deliberationes Scientific Journal
Vol.17; Ed.No. 1/2024, pages: 55–64
Paper submitted: 23th May 2024
Paper accepted: 28th October 2024
DOI: 10.54230/Delib.2024.1.55

MEGJEGYZÉSEK AZ ÚJSZÖVETSÉGI ATYA-TEOLÓGIÁHOZ ÉS ANNAK JELENTŐSÉGÉHEZ

Juhász Pál Balázs

Apor Vilmos Katolikus Főiskola

Absztrakt

Ebben a tanulmányunkban az újszövetségi atyaság témaköréhez kapcsolódóan a következő két kérdésre keressük a választ. (1) Mit jelent az, hogy Isten atya? (2) Mit jelent ez a mai édesapák hivatásteljesítése szempontjából?

Az Újszövetségben szereplő görög πατήρ szó az arám *abba* fordításaként szerepel három versben (Mk 14,36; Róm 8,15; Gal 4,6), illetve kiemelt szerepe van a Miatyánk imádság megszólításában. Az atya/apa szó az Újszövetségben mind konkrét-testi, mind átvitt-szellemi értelemben használatos, illetve van egy transzcendens aspektusa is: egyrészt Jézus Atyját, másrészt a Jézus-követők Atyját jelenti, harmadrészt a Sátánnal kapcsolatos.

A Miatyánk megszólítása alapján megállapítható, hogy a keresztények Jézus nyomán gondolkodhatnak Istenről úgy, mint atyjukról. Figyelemreméltó, hogy Jézus ezt a megszólítást használja az egyetlen olyan imádságban, amit tanítványainak elmondott. Továbbá fontosnak tűnik, hogy Jézus főpapi imájában (Jn 17) kizárólag atyaként szólítja meg Istent, két alkalommal jelzővel is ellátva („szent” és „igazságos”). Az a tény, hogy az „édesapa” Istenünk valódi és legigazibb neve, komoly remény és erőforrás a krisztushívók számára.

Istennek atyaként való megszólítása, illetve elfogadása egyáltalán nem magától értetődő. Korunk apa-sebei számtalan embert érintenek és féltő, hogy ezek a sebek átadódnak és reprodukálódnak. Szent Pál szerint az Atyaisten az, *akitől nevét kapja minden nemzetség* (v.ö. Ef 3,15), vagyis a földi apai hivatás ajándékozója és mintája. Ezért minél inkább megismeri valaki az Atyát, annál nagyobb esélye van jó édesapává válni. Isten atyai vonásának – mely elsősorban bemutatja Őt – hatással kell lennie korunk katolikus édesapáinak identitására is.

Kulcsszavak: Újszövetség, abba, Miatyánk, apaság

COMMENTS ON THE THEOLOGY OF THE FATHER IN THE NEW TESTAMENT AND ITS RELEVANCE

Pál Balázs Juhász

Apor Vilmos Catholic College

Abstract

In this study, we search for answers of the next questions connected with the theme of fatherhood in the New Testament. (1) What is the meaning of the statement that God is father? (2) What is the meaning of this talking about the fulfillment of the vocation of modern fathers?

In the New Testament, the word *πατήρ* appears as the translation of Aramaic word *abba* in three verses (Mk 14:36; Rom 8:15; Gal 4:6), and it also has an emphasized role in the invocation of Our Father. The word father is used in the New Testament both in concrete-bodily and transferred-spirituality sense, and it has a transcendental aspect too: on one hand it refers to the Father of Jesus, on the other hand the Father of the followers of Christ, and thirdly it is connected with the Devil.

According to the invocation of Our Father we can observe, that the Christian believers can think about God as their father. It is remarkable that Jesus uses this invocation in the one and only prayer, that was said for his disciples. Furthermore, it seems important, that Jesus in his High Priestly Prayer (Jn 17) calls God as father exclusively, twice he uses attributive („holy” and „righteous”). The fact, that the real name of our God is Father, is a serious hope and spiritual resources for Christian believers.

Addressing and accepting God as a father is not at all self-evident. The father-scabs of our time affect countless people and it is feared that these wounds will be transmitted and reproduced. According to Saint Paul, the heavenly Father „*from whom every family (...) is named*” (Eph 3:15), is the Gifter and Pattern of parental vocation on the earth. Therefore, the more someone knows the Father, the greater he has a chance to become a good father. The parental aspect of God – which first of all represents Him – must also have an impact of the identity of Catholic fathers of our time.

Keywords: New Testament, *abba*, Our Father, fatherhood

1. BEVEZETÉS

Ebben a tanulmányunkban két kérdésre keressük a választ: (1) Mit jelent az, hogy Isten atya? (2) Mit jelent ez a mai édesapák hivatásteljesítése szempontjából? A téma teljes bemutatása és feltárása meghaladja jelen értekezésünk kereteit, ezért itt csupán néhány általunk fontosnak és hangsúlyosnak talált szempontot kívánunk kiemelni, melynek során elsősorban biblikus, másodsorban pasztorális szempontokat tartunk szem előtt.

Munkánk során először a kereszt(y)ének közös imádságának, a *Miatyánknak* a megszólításában szereplő Πάτερ szó jelentéstartalmát elemezzük. Ezt követően Isten atyaságával kapcsolatban teszünk megjegyzéseket, majd a földi apák szerepére és identitására koncentrálnak.

2. AZ ATYA SZÓ JELENTÉSE ÉS ÉRTELMEZÉSI KÖRE

A ὁ πατήρ, πατρός szónak a görög nyelvben való általános jelentése: „apa, atya, ős, előd; ősatya; valaminek teremtője, létrehozója; pártfogó”¹. Az újszövetségi jelentéstartalommal kapcsolatban Varga Zsigmond négy jelentést vesz számba. Az első az apa, illetve az atya kifejezésekhez kapcsolódik szorosabb és szélesebb aspektusban. A szorosabb értelem kapcsán a szerző – többek között – megjegyzi, hogy az „*apa, atya* = a közvetlen előd, akitől (...) az ember személy szerint is, jogilag is stb. eredetét veszi (...). (az »apa« profanizálásnak hat; az »atya« ünnepélyesebb, de ugyanakkor távolabivá is teszi azt, akire vonatkozik)”². A második jelentése a szónak ugyanez a gondolatkör, de már jelképes tartalommal: szellemi és spirituális apaság. Ezzel kapcsolatban érdekes megemlíteni példaként, hogy Szent István védőbeszéde elején a Főtanács tagjait ezzel a névvel is megszólítja („Ἄνδρες ἀδελφοὶ καὶ πατέρες”, ApCsel 7,2). A harmadik értelmezési kör az Isten Atya jelentéstartalma, melyen belül Varga Zsigmond különböztet a következők között: 1) az Atyaisten, mint Teremtő és Fenntartó; 2) Jézus igehirdetésében Isten úgy jelenik meg, mint az Ő Atyja, illetve, mint tanítványainak Atyja; 3) ez a jézusi kettősség megjelenik az újszövetségi irodalom más szövegeiben is. Az atya szó utolsó értelmezési lehetősége – kissé talán meglepő módon – az Újszövetségben a Sátánnal kapcsolatos (v.ö. Jn 8,44).³

1 art. πατήρ, πατρός, ὁ, in Újszövetségi görög-magyar szótár (szerk. Varga, Zs. J.). (1992). Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 754. A szócikk rövidítését feloldottuk. A pártfogó jelentéssel kapcsolatban utalunk arra, hogy a παράκλητος szó így is fordítható, melyet János evangéliumában Jézus Krisztusra és a Szentlélekre használ a szöveg. Vö. art. παράκλητος, ου, ὁ, in Újszövetségi görög-magyar szótár (szerk. Varga, Zs. J.). (1992). Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 735. Ennek fényében tehát a pártfogó szó a magyar nyelvben trinitológiai aspektust kap.

2 Uo. Kiemelés az eredetiben.

3 Uo. 754-755.

A *Biblia lexikon* is több értelmezést kínál, mi itt csak a következőt említjük. Az atya „átvitt értelemben lehet előidéző ok, vagy teremtő (*Jób* 38,29: az eső apja), jőtevő (29,16), tanító, tanácsadó, vagy mester”⁴.

Ezek fényében látható, hogy az atya szó és az általa jelölt fogalom testi és szellemi értelemben egyaránt használatos az Újszövetségben, erős transzcendentális karaktere is van, melyben domináns az Istennel való azonosítás. Az atyaság Isten lényegi karaktereként jelenik meg a Jézussal és a jézusi közösséggel való kapcsolatában.

3. „MI ATYÁNK, AKI A MENNYEKBEN VAGY...” (MT 6,9)

Martos Levente Balázs rámutat, hogy az evangéliumok tanúsága szerint Jézus imádságra tanította követőit, melyről a két nagyszinoptikus leírásából értesülünk. A közismert néven *Miatyánknak* nevezett imádság (Mt 6,9-13; Lk 11,1-4) egy megszólításból és több kérésből áll. Mi itt csak a megszólításra fordítjuk figyelmünket. Máténál ezt olvassuk: „Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς” (Mt 6,9), míg Lukácsnál egyszerűen csak ez szerepel: „Πάτερ” (Lk 11,2). A keresztények a Máté-féle imádság szöveget használják, ennek megfelelően a hosszabb megszólítás az elterjedtebb. Maga a megszólítás, illetve a benne lévő kép nem tekinthető teljesen újdonságnak a vallástörténetben, hiszen mind az ókori görögök (pl.: Zeusz), mind a bibliai (pl.: Iz 64,6-7) és extrabiblikus zsidóság (pl.: *Semone eszré* 4. fohász) esetében már megjelenik ez a gondolatosság. Izrael Isten-tapasztalatával kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy vannak olyan szövegek, ahol az atyaság *fogalma* jelenik meg, illetve vannak olyan szakaszok, ahol imádságos *megszólítás* keretében említik Istent, mint atyát. A közösségi és az egyéni JHWH-hoz, mint atyához való fordulás egyaránt megjelenik, de elsősorban a közösségi hang a domináns. John Ashton úgy látja, hogy „a kereszténységet megelőző palesztinai judaizmusban nincsen bizonyíték arra, hogy Istent valaha is, mint *abba* szólította volna meg egy egyéni zsidó hívő imádságban”⁵. Istennek, mint atyának az invocációban való megjelenését némely kutató a zsidó szórvánnyal, illetve hellenisztikus befolyással hozza összefüggésbe. Az Újszövetségben három helyen találkozunk ezzel a szöveggel: „αββα ὁ πατήρ” (Mk 14,36; Róm 8,15; Gal 4,6)⁶. Az αββα⁷ arám eredetű szó, melyet a szent szerző egyből lefordít görögre. A határozott

4 art. *atya, apa*, in *Bibliai lexikon*. (1989). Szent István Társulat, 114. A szócikk rövidítéseit feloldottuk, kiemelés az eredetiben.

5 Ashton, J. (1992). art. *ABBA*, in *The Anchor Bible Dictionary 1 A-C* (főszerk. Freedman, D. N.). Doubleday, 7.

6 Gerhard Lohfink a két páli szövegben megőrzött arám nyelvi alakokkal kapcsolatban úgy látja, hogy ezek csak akkor voltak „értelmesek” az olvasók számára, ha egyértelműen Jézus imájához köthető megszólítás-ként tudták azt beazonosítani. Máskülönb mi értelme volt a görög mellett az arámot is kiírni. Lohfink, G. (2017). *A Miatyánk új értelmezésben*. Lectio Divina 17. Szent Maurícius Monostor-L’Harmattan, 44-45. Továbbá „a Róm 8,15 és Gal 4,6 talán egy keresztségi szertartásra is tartalmaz utalást, amikor a keresztelendő először imádkozta a közösséggel együtt a *Miatyánkot*”. art. *abba*, in *Bibliai lexikon*. (1989). Szent István Társulat, 1. Kiemelés az eredetiben.

7 „(...) az arám »apa« szó határozott formája (...), megfelelően fordítható úgy, mint »az én apám«, vagy

névelő kapcsán megjegyezhető, hogy „nominativusz áll vocativusz helyett, ez szemita hatás”⁸. Maga az $\alpha\beta\beta\alpha$ szó jelentése Joachim Jeremias (1966) szerint a családi élet bensőségeségéhez kapcsolódik és „apuci” jelentéssel fordítható. Ez az értelmezés nem vált egyöntetűen elfogadottá a biblikusok körében, végül Georg Schelbert (2011) meggyőzően bizonyította, hogy az a grammatikai forma, amire Jeremias hivatkozik, csak a Kr. u. 2. századot követően igazolható. Mindenesetre figyelemreméltó Ursula Schattner-Rieser (2013) megállapítása – akit Martos Levente Balázs idéz –, miszerint „(...) Isten újszövetségi jelölése »Atyával« 261 alkalommal, szemben 20 példával az Ószövetségben és mintegy 50 példával a szövetségközi irodalomban, egyedi. Bár a későbbi zsidó irodalomban többször megtaláljuk az »én/mi Atyánk a mennyben« kifejezést, nem olyan intenzíven, mint az újszövetségi üzenetben”⁹. Jézus egyértelműen használta az atya megszólítást imádságában, ez nyilvánvalóan elsődleges referencia volt követői számára a későbbiekben.¹⁰ Ez a megszólítás nem az egyetlen a keresztény imádságban, amivel Istenhez, illetve az atyához fordulunk, de kitüntetett szerepe vitathatatlan.¹¹ Ezen utolsó gondolat kapcsán két további megjegyzést teszünk.

Egyrészt Jeremiah Unterman felhívja a figyelmet arra, hogy az Úr imájában ez a megszólítás szerepel.¹² Ez a tényszerű megállapítás – véleményünk szerint – azért érdemel figyelmet, mert Istennek számtalan neve volt ismert Jézus korában a zsidóság körében, ezzel kapcsolatban elegendő az ószövetségi iratok anyagára gondolnunk, Jézus mégis ezt a megszólítást használta abban az egyetlen imádságban, amit tanítványai lelkére kötött. „[Az abba] az Újszövetségben Isten megszólítása Jézus (Mk 14,36) és a keresztények (Róm 8,15; Gal 4,6) ajkán, annak a bensőséges viszonynak kifejezésére, amely Isten és gyermekei közt fennáll.”¹³ A tanítványok alapviszonya Istenükkel az, hogy Ő az atyjuk, ők pedig gyermekei. Ahogyan Szent Pál megfogalmazza: „Maga ez a Lélek tesz tanúságot lelkünknek arról, hogy Isten gyermekei vagyunk” (Róm 8,16).

Másrészt a Jézus által imádság során alkalmazott Isten-megszólítások kapcsán érdemes emlékezetünkbe idézni azt az evangéliumot, amiben nem szerepel a Miatyánk, de egyik fejezete teljes mértékben imádság és ebben Jézus Istent kizárólag az Atya névvel szólítja meg. János evangéliumának 17. fejezetét – mely a búcsúbeszéd részét

„a mi apánk»” art. *Abba*, in *Harper's Bible Dictionary* (főszerk. Achtemeier, P. J.). (1985). Harper, 3.

8 <https://ujszov.hu/text?corpus=2&book=202&chapter=14&verse=36#!202014036000040>. (Letöltés: 2024.05.15.).

9 Martos, L. B. (2019). *Abba, Atya! A Miatyánk megszólítása Jézus ajkán és az újszövetségi hagyományban. Communio, XXVII(1-2)*, 29, 21. lábjegyzet.

10 Ezt a véleményt képviseli Jeremiah Unterman is, aki szerint Istennek, mint atyának a megszólítása a krisztushívók körében Jézus Krisztus saját imagyakorlatával függ össze. Unterman, J. art. *father*, in *Harper's Bible Dictionary* (főszerk. Achtemeier, P. J.). (1985). Harper, 305.

11 Martos, L. B. (2019). *Abba, Atya! A Miatyánk megszólítása Jézus ajkán és az újszövetségi hagyományban. Communio, XXVII(1-2)*, 23-32.

12 Unterman, J. (1985). art. *father*, in *Harper's Bible Dictionary* (főszerk. Achtemeier, P. J.). Harper, 305.

13 art. *abba*, in *Bibliai lexikon*. (1989). Szent István Társulat, 1. A szócikk rövidítését feloldottuk, kiemelés az eredetiben.

képezi – hagyományosan Jézus főpapi imájának nevezzük. Ebben összesen hat alkalommal szólítja meg Jézus Istent atyaként, ebből két alkalommal jelzőt is illeszt az invokációhoz: „πάτερ ἄγιε” („szent Atyám” 11. v.), illetve „πάτερ δικαιε” („igazságos Atyám”¹⁴ 21. v.) Témánk szempontjából Jézus két megdöbbentő kijelentést is tesz imádsága során. „Kinyilatkoztattam nevedet az embereknek, akiket a világból nekem adtál. (...) Megismertettem velük Nevedet (...)” (Jn 17,6.26). Gál Ferenc a Jn 17,6-19 szakasz exegézise kapcsán rámutat, hogy az Egyházat szimbolizáló Tizenkettő részesült abban a kinyilatkoztatásban, hogy Istent atyaként lehet megszólítani, ez az Ő neve. „A név magát a személyt jelzi, tehát az Atya nevében benne van az, hogy Isten egész szeretetével a világ felé fordult, s atyaságának velejárója az is, hogy az embereket gyermekeivé fogadja.”¹⁵ Az atya megszólítás tehát egy teljesen letisztult és kikristályosodott istenképet nyújtott a Tizenkettőnek és rajtuk keresztül az egész Egyháznak.¹⁶

Gerhard Lohfink megjegyzi, hogy „az első keresztényeknek szinte felfoghatatlan és értékes volt, hogy Istent *abbának*, »édesapának« szólíthatták”¹⁷. Ez korunkban nem magától értetődő, melyben komoly szerepet játszik három tényező. Az egyik egy helytelen értelemben vett feminizmus, a másik az apa nélkül felnövő gyermekek tömege, akik nem tapasztalták meg az egészséges és normális földi apát, így jóval nehezebb a mennyei Atyával mit kezdeniük. Számukra biztatást jelent Jézus szava: „*Aki engem lát, látja az Atyát*” (Jn 14,9). Így Jézuson keresztül megismerhetjük – ők is és mindannyian – a mennyei Atyát. Gerhard Lohfink kitér még azoknak a nehézségére is Istennek, mint atyának a megszólítása kapcsán, akik a világban tapasztalható szenvedés miatt ezt nehezen tudják megtenni. Ennek gyógyítása a keresztény testvériség felmutatása és tettekre váltása.¹⁸

A márki szenvedéstörténetben szereplő Atya-megszólításra már utaltunk. John Ashton a mátéi (Mt 26,39) és a lukácsi (Lk 22,42) változat közötti különbséget említtve – az előbbi a *πάτερ μου*, míg az utóbbi egyszerűen a *πάτερ* megszólítást¹⁹ hozza – úgy látja, hogy a szövegeltérésre két lehetséges megoldás kínálkozik. Az egyik, miszerint nem volt ismert Jézus imádságának szövege, a másik, hogy magát az *abba* szót nem alkalmazták már imádságukban a két evangélium háttérében álló egyházak.²⁰ John

14 „Az Atya akkor igazságos, ha egészen Atya, vagyis megérti az emberek gyarlóságát és irgalmas hozzájuk.” Gál, F. (2008). *János evangéliuma*. Szent István Bibliakommentárok 4. Szent István Társulat, 294.

15 Uo. 289.

16 Uo.

17 Lohfink, G. (2017). *A Miatyánk új értelmezésben*. Lectio Divina 17. Szent Maurícius Monostor-L'Harmattan, 45. Kiemelés az eredetiben.

18 Uo. 45-48.

19 „Húsvét óta az Egyház, amikor a Miatyánkot imádkozza, kifejezi azt a tudatát, hogy Isten ugyanazal a szeretettel szereti, amellyel egyetlen Fiát is átöleli (vö. 1Jn 3,1). Kétségtelenül erre utal Lukács, amikor Krisztushoz hasonlóan egyszerűen csak azt mondja velünk: »Atya!« (Lk 11,2).” Ternant, P. (2009). art. *atya*, in *Biblikus teológiai szótár* (szerk. Léon-Dufour, X.). Szent István Társulat, 102.

20 Ashton, J. (1992). art. *ABBA*, in *The Anchor Bible Dictionary 1 A-C* (főszerk. Freedman, D. N.). Doubleday, 7.

Ashton összegzően úgy látja, hogy „az *abba* használata egy különösen erős érvet jelent arra való tekintettel, hogy Isten atyaságának személyes értelme a zsidó hagyomány tipikusan keresztény fejlődése volt, és hogy ez valószínűleg visszavezethető Jézus tanítására és saját imájának a példájára való visszaemlékezésre”²¹.

Láthattuk tehát, hogy az *abba*/πατήρ/atyá/apa szónak milyen alapvető vonatkozásai vannak, ezt követően ezeknek a jelentőségére térünk ki a keresztény apa-identitás kapcsán.

4. „AKITŐL NEVÉT KAPJA MINDEN NEMZETSÉG...” (EF 3,15)

Az eddigi megfontolások egyáltalán nem lehetnek neutrálisak egy mai modern hívő apa számára. A továbbiakban Szent Pál egyik szövegét hívjuk segítségül és kiindulópontul.

„Τούτου χάριν κάμπτω τὰ γόνατά μου πρὸς τὸν πατέρα, ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται”²² (Ef 3,14-15)²³. Ebben a mondatban az ἐξ οὗ egyértelműen a πατήρ ragozott alakjára utal vissza. A πατριὰ szó (ἡ πατριὰ, -ᾱς) természetesen kapcsolatban van a πατήρ szóval. Az Ef 3,15 vers kapcsán Varga Zsigmond megjegyzi, hogy „nem közvetlenül, de mégis Isten atyaságáról van szó, mivel minden nemzetséget a nemzetségfőről neveztek el, és ez az elnevezés egyben minőségjelölést is jelentett”²⁴. A szó az Újszövetségben egyébként „nemzetség, törzs (...), néptörzs, nép”²⁵ jelentéssel bír.²⁶ Érdeemes még azt is megjegyeznünk, hogy „Izráelben az apa határozza meg a gyermek nevét is”²⁷.

C. J. H. Wright az Ef 3,14 kapcsán megjegyzi, hogy a „ez (ti. πατριὰ) hozzákapcsolódik Isten atyaságához, amelyet Pál felismer minden emberi ős és származás mögött”²⁸. Jeremiah Unterman az Ef 3,14-15 gondolatiságával kapcsolatban rámutat, hogy „ahelyett, hogy emberi analógiából származna, az »Atya« kifejezés használata Istenre egy eszményt jelenít meg, ami szerint minden emberi apa megéltetik”²⁹. Az,

21 Uo. Kiemelés az eredetiben.

22 Ef 3,14 <https://ujszov.hu/text?corpus=2&book=210&chapter=3&verse=14> (Letöltés: 2024.05.17.); Ef 3,15 <https://ujszov.hu/text?corpus=2&book=210&chapter=3&verse=15> (Letöltés: 2024.05.17.). Az egyes szavakra rákattintva megtaláljuk a részletes nyelvtani elemzést.

23 Ef 3,14-15: ¹⁴ „Ezért meghajtom térdemet az Atya előtt, ¹⁵akitől nevét kapja minden nemzetség mennyben és földön”.

24 art. πατριὰ, ᾱς, ἡ, in Újszövetségi görög-magyar szótár (szerk. Varga, Zs. J.). (1992). Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 755.

25 Uo.

26 Uo.

27 art. πατήρ, πατρός, ὁ, in Újszövetségi görög-magyar szótár (szerk. Varga, Zs. J.). (1992). Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 754.

28 C. J. H. Wright (1992). art. FAMILY, in *The Anchor Bible Dictionary 2 D-G* (főszerk. Freedman, D. N.). Doubleday, 768.

29 Unterman, J. (1985). art. father, in *Harper's Bible Dictionary* (főszerk. Achtemeier, P. J.). Harper, 305. Ezzel ellentétes Paul Ternant véleménye, aki szerint „az Ószövetség az Atya és a Férj (hitves) képével tárja

hogy Isten atyaként való jellemzése „földi eredetű”, vagyis az emberi tapasztalatból indul ki, Jézus igehirdetésében is megjelenik. „*Van köztetek olyan apa, aki a fiának kígyót ad, amikor halat kér tőle, vagy amikor tojást kér, skorpiót ad neki? Ha tehát ti gonosz létekre tudtok gyermekeiteknek jó dolgokat adni, mennyivel inkább meg fogja adni mennyei Atyátok a Szentlelket azoknak, akik kérik tőle.*” (Lk 11,11-13)³⁰ Természetesen itt nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a tényt, hogy Isten teremtő akarata tesz valakit apává, így ez az emberi tapasztalás egyáltalán nem független Istentől, illetve nem önmagában áll. Paul Ternant megállapítása szerint „(...) az emberi atyák és Isten között hasonlóság áll fenn, amely lehetővé teszi, hogy Istenre is alkalmazzuk az Atya nevet; sőt mi több, egyedül ez az isteni atyaság adja meg a földi atyaságoknak teljes jelentésüket az üdvösség tervében.”³¹

Témánk szempontjából elmondható, hogy egy katolikus keresztény édesapának három, egymásra rétegesen épülő identitása van ebben a földi életben: férfi, férj és apa. Ebből az első konstans, a másik kettő opcionálisan temporális – hiszen valaki válhat özvegygé, illetve elveszítheti gyermekeit –, de mind a három viszonzó: egyik sem létezik önmagában. Ez azt jelenti, hogy az apaság az identitása része, de ebben változás is bekövetkezhet. Az, hogy valaki apává válik és apaként „működik” elválaszthatatlan Isten atyaságától abban az értelemben, hogy az Ő akarata és ajándéka az apai hivatás, illetve Ő a mintája az apaságnak. Így minél inkább megismerem és utánzom Istent, az Atyát – akit Jézus Krisztus nyilatkoztatott ki a maga teljes és igazi értelmében –, annál nagyobb eséllyel leszek jó apa.³² Ez – Gerhard Lohfink egyik fentebbi gondolatához kapcsolódóan – gyógyír lehet azok számára, akik földi atyjukkal konfliktust éltek át a múltjukban, de az élet során ők maguk is apákká váltak. Ezen a tisztán teológiai természetű úton megismerhetjük és kapcsolatba kerülhetünk a mennyei Atyával, akitől nem kell, hogy elválasszon a földi apánkkal kapcsolatos sebzettségünk, illetve nem kell átvinnünk a mennyei Atyánkra azt az elutasítást, amit

elénk az élő Isten szeretetét és tekintélyét; éspedig a földi atyák és férfiek tapasztalati valóságából indul ki (...); ugyanakkor az Ószövetség ellentétben is áll azzal a téves fölfogással, amellyel ezeket az emberi valóságokat a pogányság átvitte isteneire”. Ternant, P. (2009). art. *atya*, in *Biblikus teológiai szótár* (szerk. Léon-Dufour, X.). Szent István Társulat, 92. A szócikk rövidítéseit feloldottuk.

30 A Miatyánk szövegösszefüggésére Máté és Lukács evangéliumában Martos Levente Balázs hívta fel a figyelmet. Martos, L. B. (2019). Abba, Atya! A Miatyánk megszólítása Jézus ajkán és az újszövetségi hagyományban. *Communio*, XXVII(1-2), 30-31.

31 Ternant, P. (2009). art. *atya*, in *Biblikus teológiai szótár* (szerk. Léon-Dufour, X.). Szent István Társulat, 96.

32 Ennek a gondolatnak az alapja Rózsa Huba egyik megállapítása, aki a bűnbeesés története (Ter 3) kapcsán megállapítja, hogy Isten és ember eredetileg harmonikus kapcsolatban éltek egymással és ez a közösség „együttal alapvetően meghatározta az ember magához, a másik emberhez és a világhoz való kapcsolatát. Ennek a kegyelmi természetű kapcsolatnak most vége, amely változást hoz az emberi állapot más vonatkozásaiban is”. Rózsa, H. (2008): Östörténet. A világ keletkezése és az emberiség eredete a Biblia szerint. Szent István Társulat, 66. Ha elkezd rendeződni a viszonyom Istennel Jézus Krisztus által, akkor ez jelentőséggel bír életem minden más területét illetően is, így az apa-képem és -identitásom tisztulására, megerősödésére is rányomja a bélyegét.

a földi apánkkal kapcsolatban esetleg érzünk és amit a névazonosság (Atya/apa) előhívhat bennünk. A mennyei Atyával való élő kapcsolat és azonosulás megóvhat attól is, hogy reprodukáljuk a saját apa-sebzettségünket a gyermekeink életében.

5. BEFEJEZÉS

Az Újszövetség tanúsága szerint – ami nem elválasztható az ószövetségi kinyilatkoztatástól – Isten olyan – és elsősorban olyan –, mint egy jó és irgalmas édesapa. Ez a teológiai igazság korunkban egyáltalán nem magától értetődő az egyén és a társadalom szintjén, mert a sebzett apa-kapcsolat árnyéka rávetül a mennyei Atya arcára is. Az, hogy Isten atya egy mai modern katolikus keresztény édesapának olyan tájékozási pont, melyhez saját életének igazságát, valamint gyermekeihez való viszonyát is biztosan igazítani tudja.

Kapcsolattartó szerző:

Juhász Pál Balázs

Apor Vilmos Katolikus Főiskola

Hittudományi, Társadalomtudományi
és Romológiai Tanszék

2600 Vác

Schuszter Konstantin tér 1-5.

juhasz.pal.balazs@avkf.hu

Corresponding author:

Pál Balázs Juhász

Department of Religious Studies,
Social Sciences and Romology

Apor Vilmos Catholic College

Schuszter Konstantin square 1-5.

2600 Vác

juhasz.pal.balazs@avkf.hu

Hivatkozás: Juhász, P. B. (2024). Megjegyzések az újszövetségi atya-teológiához és annak jelentőségéhez. *Deliberationes*, 17(1), 55–64.

IRODALOMJEGYZÉK

Ashton, J. (1992). art. *ABBA*, in *The Anchor Bible Dictionary 1 A-C* (főszerk. Freedman, D. N.). Doubleday, 7-8. <https://doi.org/10.5040/9780300261875-0007>.

Bibliai lexikon (szerk. Haag, H.). (1989). Szent István Társulat.

Biblikus teológiai szótár (szerk. Léon-Dufour, X.). (2009). Szent István Társulat.

C. J. H. Wright (1992). art. *FAMILY*, in *The Anchor Bible Dictionary 2 D-G* (főszerk. Freedman, D. N.). Doubleday, 761-769. <https://doi.org/10.5040/9780300261882-570>.

Gál, F. (2008). *János evangéliuma*. Szent István Bibliakommentárok 4. Szent István Társulat.

Harper's Bible Dictionary (főszerk. Achtemeier, P. J.). (1985). Harper.

Lohfink, G. (2017). *A Miatyánk új értelmezésben*. Lectio Divina 17. Szent Maurícius Monostor-L'Harmattan.

Martos, L. B. (2019). *Abba, Atya! A Miatyánk megszólítása Jézus ajkán és az újszövet-*

- ségi hagyományban. *Communio*, XXVII(1-2), 23-32.
- Novum Testamentum Graece et Latine. (2014²⁸). Deutsche Bibelgesellschaft.
- Rózsa, H. (2008): Őstörténet. A világ keletkezése és az emberiség eredete a Biblia szerint. Szent István Társulat.
- Újszövetség. (2015³). Pannonhalmi Főapátság.
- Újszövetségi görög-magyar szótár (szerk. Varga, Zs. J.). (1992). Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya.
- Szentírási helyek:
- Ef 3,14: <https://ujszov.hu/text?corpus=2&book=210&chapter=3&verse=14> (Letöltés: 2024.05.17.)
- Ef 3,15: <https://ujszov.hu/text?corpus=2&book=210&chapter=3&verse=15> (Letöltés: 2024.05.17.).
- Mt 14,36 ó <https://ujszov.hu/text?corpus=2&book=202&chapter=14&verse=36#!2020140360000> 40. (Letöltés: 2024.05.15.).

Deliberationes tudományos folyóirat
17. évfolyam 1. szám 2024/1, 65–74. oldal
Kézirat beérkezése: 2024.05.24.
Kézirat befogadása: 2024.10.28.
DOI: 10.54230/Delib.2024.1.65

Deliberationes Scientific Journal
Vol.17; Ed.No. 1/2024, pages: 65–74
Paper submitted: 24th May 2024
Paper accepted: 28th October 2024
DOI: 10.54230/Delib.2024.1.65

MASZTÉMA – ISTEN IGAZSÁGOSSÁGA IRGALOM NÉLKÜL

Kabai Sára Réka

Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Hittudományi Kar

Absztrakt

A Bibliából jól ismert a Sátán, mint kísértő alakja, aki legtöbbször, mint vádló jelenik meg az Úr színe előtt, ennek tipikus példája a bibliai Jób története. A parabiblikus irodalom és a zsidó hagyomány ezt a gondolatot tovább vitte a Második Templom időszakában, amikor elkezdte a mennyei lények névvel és különböző funkcióval történő ellátását, illetve a jó és a rossz angyalok megkülönböztetését. Ezen időszak szövegeiben jelenik meg Masztéma Herceg, aki a Sátánhoz nagyon hasonló karaktervonásokat mutat, míg ezzel párhuzamosan ezekben az iratokban a Sátánnal nem is találkozunk.

Jelen tanulmány azt vizsgálja, mennyiben feleltethető meg egymásnak a két figura, milyen szemantikai kapcsolat van köztük, megvizsgálva neveiket, azok radikálisait, jelentéseit, továbbá kettejük feladatkörét, szerepét és elhelyezkedését a mennyei udvartartásban és hierarchiában. A vizsgálat fókuszpontja a címben is jelzett igazság és irgalom kapcsolata, szem előtt tartva a kérdést, mennyire alkalmazható egy az egyben az igazságszolgáltatási környezet karakterisztikája Masztéma és a Sátán személyére.

Metódusát tekintve elemzi a Jubileumok Könyvét, a Pszeudo-Jubielumok Könyvét és néhány rabbinikus iratot (genesis Rabbah és Babilóniai Talmud), összevetve a lehetséges bibliai párhuzamokkal, egyaránt kiemelve a közös pontokat és az eltéréseket. Ehhez szükséges a szövegek szinkronikus és diakronikus elemzése, a benne szereplő kulcsfogalmak vizsgálata, és a bibliai egzegézis alkalmazása, adott esetben szövegkritikai megjegyzések említése.

Kulcsszavak: Masztéma, Sátán, parabiblikus iratok, Második Templom időszaka

MASTEMA – GOD’S JUSTICE WITHOUT MERCY

Sára Réka Kabai

Pázmány Péter Catholic University, Faculty of Theology

Abstract

The figure of Satan is well known from the Bible as tempter, and who mostly appears before the Lord as an accuser, a typical example being the biblical story of Job. The parabiblical literature and the Jewish tradition developed this idea further in the Second Temple period, when they began to give names and different functions to heavenly beings, and to distinguish between good and bad angels. In the texts of this period, we find the Prince Mastema, who shows very similar characteristics to Satan, and it is also interesting that in these texts we do not even meet Satan.

The present study examines the extent to which the two figures correspond to each other, the semantic relationship between them, their names, their radicals, their meanings, their functions, their roles and their position in the heavenly court and hierarchy. The focus of the study is on the relationship between justice and mercy, as indicated in the title, with a view to the question of the extent to which the characteristics of the justice environment can be applied in a one-to-one manner to the person of Mastema and Satan.

In terms of methodology, it analyses the Book of Jubilees with the Book of Pseudo-Jubilees and some rabbinic writings (Genesis Rabbah and Babylonian Talmud), comparing them with possible biblical parallels, highlighting both common points and differences. This requires a synchronic and diachronic analysis of the texts, an examination of the key concepts involved, and the application of biblical exegesis, with, where appropriate, critical commentary on the texts.

Keywords: Mastema, Satan, parabiblical literature, Second Temple Period

BEVEZETŐ

A Második Templom időszakának zsidó és rabbinikus irodalmában exponenciálisan megnő a természetfeletti lények és mennyei teremtmények névvel történő felruházása, valamint különböző konkrét funkcióval történő ellátása, mind pozitív, mind negatív oldalon. Ezek a szereplők nem statikusak, az eltérő szöveghelyeken megfigyelhető egyfajta fejlődés vagy változás a személyiségükben, bizonyos karaktervonások erősebb hangsúlyozása másokkal szemben. Ennek a folyamatnak az egyik – nem meglepő – eredménye, hogy a Bibliából ismert Sátán is csak egy névvé válik a sok közül, sőt, a Biblián kívüli iratokban csak kevésszer kerül említésre. A helyére különböző személyek lépnek, közülük a két legismertebb Béliál és Masztéma. Az utóbbi megha-

tározó szerepet tölt be a Jubileumok Könyvében, a Pszeudo Jubileumok Könyvében¹ és néhány rabbinikus iratban. Megjelenése sok hasonlóságot mutat a bibliai Sátán alakjával, különös tekintettel Jób könyvének keretelbeszélésére.

A SÁTÁN ÉS MASZTÉMA

Az összehasonlíthatóságnak kettős alapja van: az egyik a két alak azonos funkciója és szerepe a történetekben, a másik a két név közötti grammatikai kapcsolat.

Jób történetének keretelbeszélése a mennyei udvartartásban játszódik, ahol Isten bemutatja szolgálját, Jóbót, majd a Sátán előáll és megkérdőjelezi Jób igazságának és jóságának hitelességét és tisztaságát. Alapvető állítása szerint Jób istenfélelme haszon-elven alapul, nem a szív tisztaságán, és csak addig tart ki, amíg az Úr elhalmozza különböző földi adományokkal, egészséggel és jólléttel. Az Úr, aki ismeri Jóbót, belemegy a játékba, és teret enged a Sátánnak, hogy megkísértse és ezzel együtt próbára tegye őt. A keretelbeszélés dinamikája és nyelvezete egy bírósági tárgyalásra emlékeztet, ahol a vádló szerepét maga a Sátán tölti be. Az eredeti héber szó (*štn*)² vádlót, ellenfelet vagy ellenséget jelent, ez a szembenállás azonban nem egyszerű, hétköznapi konfliktusra utal, hanem egy magasabb szintet feltételez; az Isten ítélőszékét (Schreiber, 2019; Forsyth, 1987). Az Úr, aki ismeri az emberek gondolatait, aki a szívek és vesék vizsgálója, azonban nincs egyedül, jelen van mellette a mennyei udvartartás, mint egyfajta tanácsadó testület. Ennek szerves részét képezi a Sátán, aki magára véve a vádló szerepét, kifogásolni kezdi az Úr által elmondottakat a mennyei udvartartás színe előtt, közvetlenül Istent szólítva meg.

Ugyanezzel a magatartással és kapcsolati dinamikával találkozunk az Ószövetség más részein is (2 Sám 24,10; 1 Krón 21,1-17; Zak 3,1-5). A Zakariás könyvében található látomás szintén tárgyalóteremi környezetet idéz a mennyei udvartartás előtt, a Sátán jelenik meg a támadó ügyész szerepében, és az Úr angyala, mint védőügyvéd. Itt is találkozunk közvetlen dialógussal az Úr és a Sátán között, előbbi rendre utasítja az utóbbit, kijelentve, hogy Ő maga fogja megítélni Dávid házáat. A szerepkörök és hatalmi erőviszonyok tehát egyértelműen és tisztán ki vannak jelölve. A Sátán a mennyei udvartartás része, kiemelt szerepe van, közvetlen kapcsolata Istennel, aki beszélget vele, teret enged neki, azaz utasítja arra, hogy próbára tegye az embereket, de ezen cselekedeteknek szigorú kereteket szab, és mindig az Úré az utolsó szó (Forsyth, 1987). Megjelenése és cselekedetei egyszerre irányulnak az emberek ellen és az Isten igaz-

¹ Kutatók eltérő megnevezést használnak erre az iratra, hangsúlyozva, hogy a rendelkezésünkre álló töredékei alapján inkább azt tarthatjuk, hogy e mű a Jubileumok könyvétől független újraolvasása a Pentateuchus bizonyos történeteinek. Ők a 4Q225 megnevezést alkalmazzák. A jelen cikk által vizsgált rész átfedésben van a Jubileumok Könyvével, ezért a korábbi megnevezés kerül alkalmazásra.

² A héber idézetek szerkesztőszövegi kérésre hivatalos latin betűs átírással kerültek megadásra. Tekintettel arra, hogy a tanulmányban vizsgált kéziratok nem tartalmazzák a pontozást, csak a bibliai idézet, így ezen idézetet leszámítva a mássalhangzók egy-az-egyben kerültek átíráásra, beleértve a *mater lectionis*-okat is. A *š* és a *ś* esetében a ma használatos kiejtés szerinti mássalhangzó került átíráásra.

ságainak védelme mellett, így alakja nem gonosz az ószövetségi történetekben, akkor sem, ha sokszor piszkos munkát kell végeznie (Stokes, 2014).

Megvizsgálva a vele párhuzamosan megjelenő Masztéma alakját egyes kutatók arra a következtetésre jutottak, hogy Masztéma a bibliai Sátán egy kidolgozottabb verziója (Dimant, 2011; Vanderkam, 1997; Martínez, 2002; Ruiten, 2007). Az összehasonlítás második alapjául szolgál a két név közötti szemantikai hasonlóság, szem előtt tartva, hogy a két név gyöke azonos (*štn* / *štm* l. HALOT 1316. szócikk és TDOT 14:73-77 szócikkeit). Masztéma (*mštmh*) azt jelenti héberül, hogy ellenségeskedés, gyűlölet, üldözés, mely szintén erős oppozíciót fogalmaz meg valakivel szemben. Azon bibliai hagyomány alapján, mely szerint a nevek meghatározzák az embert vagy teremtményt, kifejezve azok alapvető karakterisztikáját, az azonosság a két figura között adott.

A továbbiakban a korábban jelzett szövegek segítségével kerül sor a jellembeli és karakterbeli hasonlóságok bemutatására.

JUBILEUMOK KÖNYVE

A Jubileumok Könyve teljes egészében etióp nyelven maradt ránk, feltehetően a Kr.e. 150-160 között íródott, és Kis Genézisnek is nevezik. A név oka, hogy a Biblia első részét, a teremtéstörténetet írja le, egészen a Mózes és Isten közötti szövetségkötésig sajátos teológiai szempontból. Ezáltal hoz létre egy 49 fejezetből álló művet, melynek terjedelme is szimbolikus jelentéssel bír. Minden fejezet egy évhétnek felel meg. A 49. év, azaz a hetedik évhét fontos ünnep a zsidók számára, az elengedés és kiengesztelődés időszaka. A mellett gazdag angelológiával találkozunk, a mű elbeszélője a Jelenlét Angyala, aki lediktálja Mózesnek a történelmi eseményeket, bizonyos problematikus részek magyarázásával kommentálásával, vagy plusz események és szereplők betoldásával.

Az általunk vizsgált Masztéma is egy ilyen alak, aki a gonosz lelkek vezéréként jelenik meg, különleges, kiemelt szerepben egy zárt hierarchia tetején. Először a vízözön után találkozunk vele, ahol arra utasítja az erőit, a gonosz lelkeket, hogy menjenek és tegyék próbára az embereket, kísértsék őket, mert nagy az ő gonoszáguk (Jub 10,8). Ebből a parancsból az következik, hogy ezen angyalok célja nem az igazak elpusztítása, hanem a gonoszok megbüntetése – ami alapvetően Isten feladata és jogköre. Masztéma ebben az esetben az isteni igazságszolgáltatás végrehajtójaként jelenik meg és jár el (Lee 2023; Vanderkam 2017).

Második helyen Jób történetével párhuzamos jelenettel találkozunk, ahol a Jubileumok Könyvének szerzője Izsák feláldozásának okaként, pontosabban a próbatétel kiváltójaként a Ter 22 nyitómondatát (*wayehî 'aḥar haddeḥārîm hā'ellēh* – „ezek után a szavak/dolgok után”) magyarázza egy plusz esemény beiktatásával. Ahogy Jób keretelbeszélésében, itt is a mennyei udvartartásban játszódik a jelenet, az angyalok egymás között beszélgetnek Ábrahám Isten iránti hűségéről. Ebbe a beszélgetésbe lép be Masztéma és megkérdőjelezi az elmondottakat, kultikus alapon vádolva meg Áb-

rahámot. Állítása szerint Izsák születése után ünnepséget rendezett, de nem mutatott be egészen eléggő hálaáldozatot az Úrnak, a saját fiát az Isten elé helyezve. Azt javasolja az Úrnak, hogy kérje el tőle egyszülött fiát, hogy ezáltal tegye próbára, tényleg Isten-e a legfontosabb neki, és tényleg olyan hűséges-e minden téren, ahogy az Úr, és az angyalok állítják. Az Úr – ahogy Jób esetében is – teret enged a próbatételnek, miközben tudja, hogy Ábrahám hűséges hozzá. A szerző kiemeli, hogy Isten tudja ezt, ezzel azonban nem csak a próbatételről mond el valamit (annak feleslegességét és várható kimenetelét előre jelezve), hanem különbséget tesz az Úr és Masztéma között.

A történet azonos módon végződik, az utolsó pillanatban megjelenik a Jelenlét Angyala, és megállván Masztéma és Ábrahám előtt, megállítja a jelenetet, ezáltal Masztéma megszégyenül, Ábrahám hűsége pedig immáron mindenki előtt igazolást nyer, és bőséges áldásban részesül (vö. Xeravits 2010).

Az a tény, hogy Masztéma nem látja előre az eseményeket, nem ismeri Ábrahámot, és a történet során megszégyenül, kidomborítja végességét és alárendeltségét. Különböző szerepet tölt be a mennyei udvartartásban, annak része, hiszen megállhat Isten színe előtt és közvetlenül beszélhet vele (Dimant, 2011; Day, 2019), de hatalma az Isten által korlátozott, önállóan semmit sem tehet (Vanderkam, 2018). Ezáltal sosem kerül Istennel azonos rangra vagy hatalmi szintre, nem válik negatív ellenpólussá, sosem lesz Isten valódi ellensége, aki bármilyen szinten is veszélyt jelenthetne rá. Ebben az esetben a probléma az Úr Ábrahámnak adott leszármazási ígérete, melynek Izsákon keresztül kell megvalósulnia. A próbatétel ezt az ígéretet veszélyezteti. A Jubileumok Könyvének szerzője tehát Masztémát teszi meg a Teremtés könyvében Istennek tulajdonított, mélységesen nyugtalanító parancs valódi képviselőjévé (Vanderkam 2017).

Mózes és a fáraó történetének elbeszélésekor egyfelől Masztéma az, aki megpróbálja út közben megölni Mózeset – ellentétben a Biblia elbeszélésével, ahol a szöveg Istent jelöli meg. A másik cselekedet a fáraó és az egyiptomiak szívének megkeményítése, ahol ugyanennek a szereplő-cserének lehetünk tanúi. Elsődleges célja a választott nép elleni munkálkodás, de eközben nem tud kikerülni Isten akarata és irányítása alól, aki akkor használja fel, amikor szeretné.

Másik jellegzetes karaktervonása, mely szorosan kapcsolódik és következik a korábban leírtakból, a pusztító alakja. Az emberek ellen történő munkálkodás, a büntetés, a halálos próbák és események provokálása mind a „feladatköreihez” tartoznak. Ebből a perspektívából értelmezhető aktív szerepe a 10. csapás során, ahol ő maga az a pusztító angyal, aki végigjárja Egyiptom földjét és kiírt minden elsőszülöttet. Ez az egyik legsúlyosabb csapás, amit a Jubileumok könyvében nem Isten hajt végre, hanem Masztéma és az ő erői, melyet a szöveg maga nevez egyszer Masztéma erőinek, egyszer pedig az Úr angyalainak és erőinek (Carlson, 2021).

A csapások bosszúként jelennek meg Isten részéről a nép ellen elkövetett korábbi bántalmazásokért³, ezáltal Masztéma és a démoni erők pusztítása belesimul az isteni

³ Ez a gondolat jelenik meg a Bölcsesség Könyvének harmadik részében is (10 – 19), ahol a Kivonulás

igazságszolgáltatás gépezetébe (vö.: Vanderkam, 2017; Kugel, 2012). Esszenciális szerepet tölt be Isten tervében (Orlov, 2021), sokszor a piszkos munkát végezve el Isten helyett, de sosem fordul konkrétan Isten ellen (Hanneken, 2012). Saját meghatározása szerint Masztéma teljesíti Isten kozmikus igazságosságával kapcsolatos terveit, melynek hivatkozási alapja az, hogy az emberiség rendkívüli gonoszsága megfelelő ítélkezést igényel (Carlson, 2021). Cselekedetei által úgy jelenik meg, mint a *par excellence* ellenség (Dimant, 2011; Stuckenbruck, 2011) a választott néppel szemben, hiszen minden tette valaki ellen irányul, vagy valamilyen isteni terv megghiúsítására. Ez a magatartás és karakterisztika teszi a Sátán alakjának kidolgozottabb verziójává.

PSZEUDO-JUBILEUMOK KÖNYVE

Ez a mű a Qumráni könyvtár része és nagyon töredékes formában maradt ránk, azonban az általunk vizsgált témával kapcsolatban van mondanivalója. Masztéma úgy kerül említésre, mint az Ellenszegülés Fejedelme (*rš hmštmh*), azaz nem a konkrét nevével, hanem a funkciójával találkozunk (Xeravits, 2010). A szöveg által leírt esemény azonban nem hagy kétséget afelől, hogy ugyanarról a szereplőről van szó, mint a Jubileumok Könyvében. Izsák születése után mindenféle előzetes előkészítés nélkül, egyszerűen csak megjelenik az Úr színe előtt, és megvádolja Ábrahámot Izsák miatt/okán (*byšhq*). Pontos és részletes indoklásra itt nem kerül sor a vádlást illetően, sem hosszú dialógusra, csak a tények rövid közlésére, és a próbatétel fogalma (*nsh*) sem jelenik meg. A vád oka a vád maga, Izsák, ami csak később nyer értelmet.

Mind a qumráni közösségre, mind a Második Templom korabeli iratokra jellemző egyfajta erős dualizmus az isteni szféra benépesítésével párhuzamosan. A Bibliából ismert bukott angyalok, akik az emberek leányaival kötöttek házasságot, és ebből a frigyből különböző óriások születtek. Ők ebben az irodalomban nagy szerepet kapnak, belőlük lesznek a démonok, gonosz lelkek. Ők állnak szemben a mennyei udvartartással, az angyalokkal. A két csoport közötti oppozíció élességét mutatja a szövegben az a jelenet, amikor Izsák lehetséges halála felett a mennyei angyalok (*ml'ky qwdš*) sírnak, szomorúságukat kifejezve, az ellenszegülő, vagy fellázadt angyalok (*ml'ky hmštmh*) pedig kárörvendenek és örülnek. A két ellentétes oldalon álló csoport két ellentétes érzelmet és cselekvést végez, és egy adott esemény két ellentétes végkimenetelében reménykedik. Masztéma az ellenszegülő csoport vezetője, s ez által ő maga is sokkal gonoszabb, sötétebb karaktert kap, miközben fény derül a történet elején szereplő vád okára. A történet központi figurája Ábrahám helyett Izsák lesz, és a kulcskérdés többé már nem Ábrahám hűsége, hanem az Isten által megígért nemzetség létrejötte. Masztéma és a vele lévő angyalok örömeinek oka az, hogy Izsák „most el fog pusztulni” (ii 7–8). (Martínez, 2002)

története kerül elbeszélésre midrás-szerű elemekkel, 7 párhuzamos csodán keresztül, mely az egyiptomiak számára átok volt, az izraeliták számára azonban áldás.

Ezen fókuszeltolódás révén Masztéma célja itt a teljes választott nép kiirtása, mielőtt még az létrejönne. Ez a motiváció szöges ellentétben áll a Jubileumok Könyvével, ahol próbatételről, kísértésről esik szó, és Masztéma cselekedetei igazságszolgáltatásról, és az Istennek való alávetettségről, a vele való együttműködésről szólnak. Ezen töredékek alapján Masztéma egy velejéig gonosz alak, egy valóban negatív karakter, aki nem büntetni szeretne, hanem pusztítani és irtani. Az események drámai leírásából arra lehet következtetni, hogy nagyobb hatalma van, és valóban képes veszélyeztetni Isten terveinek beteljesülését, hiszen a szent angyalok állnak és sírnak Izsák felett, mind akik biztosak a bukásban. Isten azonban még ebben a szövegben is hatalmasabb, és a történet nem lesz halálos kimenetelű, ám a Bibliával ellentétben nem Ábrahám, hanem Izsák részesül áldásban, míg Masztéma ezúttal is megszegyenül, és a jelenet után távozik a színről, átadva helyét Beliálnak⁴.

RABBINIKUS IRATOK

Ezen iratok alapvetően magyarázatok, tanítások, kommentárok, azaz egy-egy bibliai történet kapcsán felmerülő problémára adnak magyarázatot saját meglátásaik és a már meglévő hagyomány, vagy rabbinikus iskola gondolatai szerint. Tekintettel arra, hogy a korábban elemzett szövegek Isten Ábrahámhoz intézett szavai elé tesznek be egy epizódot, nem meglepő, hogy több rabbinikus tanításban is ugyanezzel a beillesztéssel találkozunk. A kérdéses szövegrész ugyancsak az „ezek után a dolgok után” (*haddebārīm hā’ellēh*), melyre hasonló válaszokat adnak, az angyali karban történt beszélgetés említésével.

Genesis Rabbah szövegében az elmulasztott kultikus cselekedet vádja jelenik meg, ahol a szolgálatot teljesítő angyalok vetik Isten szemére, hogy „ez az Ábrahám örvendezett és mindenki mást is megörvendeztetett, de egy árva bikát vagy kost sem áldozott a Szentnek, Áldott Legyen!” (Gen Rab. 55:4).

Bár az idézett szakaszban Masztéma alakja nem jelenik meg konkrétan, de párhuzamos karaktervonások felfedezhetőek. Az angyalok Istennek teljesítenek szolgálatot, közvetlenül beszélgetnek vele, részei a mennyei udvartartásnak, ellentmondanak Istennek, és megvádolják Ábrahámot kultikus alapon. A vád oka, hogy szerintük az ősatyá az Úr elé helyezte saját fiát, azaz az angyalok az igazságot szeretnék helyreállítani. Érdekes, hogy *Genesis Rabbah* szövegében nem az angyalok javaslata Izsák feláldozása, hanem az Úr válaszában hangzik el: „Ha azt mondjuk neki, hogy fel kellene áldoznia a fiát, nem tagadná meg.” (Gen. Rab. 55:4)

Ez a fajta szembenállás és Istennel való perlekedés, bizonyos dolgok és tettek megkérdőjelezése az egész műben megfigyelhető, nem csak ebben az egyedi esetben. Ez pedig azt jelenti, hogy az angyalok feladatához tartozik, jellemükből fakad, hogy reagáljanak a földön történő dolgokra, mintegy kivéve részüket a földi kormányzásból,

⁴ Dimant (2011) meghatározása szerint míg Masztéma a *par excellence* Ellenség, addig Béliál a *par excellence* bűnös, aki félrevezeti Izraelt.

felhívva a figyelmet az esetleges igazságtalanságokra és elkövetett vétkekre (Carlson, 2021).⁵

A Babilóniai Talmudban hasonló elbeszéléssel találkozunk, azzal a különbséggel, hogy itt a Sátán áll Isten elé, hogy vádat emeljen Ábrahám ellen.

„Ez azt jelenti, hogy a Sátán szavai után, ahogy írva van: És a gyermek növekedett és körülmetélték, és Ábrahám nagy lakomát rendezett Izsák körülmetélésének napján (Gen 21,8). Sátán így szólt a Szenthez, Áldott Legyen a Neve: Mindenség Ura, ez az öreg ember, akivel kegyelmet gyakoroltál az anyaméh gyümölcsével százéves korában. Az egész ünnepségből, amelyet készített, egy árva galambot vagy gerlét sem vett, hogy bemutassa neked hála-áldozatul? Isten így szólt a Sátánhoz: Ábrahám csak Izsák okán rendezett ünnepséget? Ha azt mondanám neki: Áldozd fel a fiadat nekem, azonnal megölné. Rögtön ezután a vers után áll: És Isten próbára tette Ábrahámot.” (Sanhedrin 89b).

A Talmud szövege jól látható párhuzamokat mutat a Jubileumok és a Pszeudo-Jubileumok könyvével, noha az angyal, aki megáll Isten előtt, a Sátán – aki azonban Masztéma rabbinikus megfelelője (Bernstein, 2000). A mennyei udvartartás egy alakja közvetlenül szól az Úrhoz, és kultikus alapon vádolja a pátriárkát, megkérdőjelezve Isten iránti hűségét és igaz voltát.

A fenti példából is látható, hogy a rabbinikus iratok a próbatételt megelőző vádemelést egy semlegesebb környezetbe helyezik el, egy olyan alak vagy csoport szájába adva a szavakat, akik semlegesek vagy pozitívek (Bernstein, 2000). A legutóbb vizsgált szövegben a Sátán, előtte a szolgálatot teljesítő angyalok. Továbbá mindkét esetben a próbatétel gondolata Istentől származik, mintegy reakcióként az elhangzott vádakra. Az angyalokban nincs rossz szándék, funkciójuk az elkövetett vétkek jelzése Istennek. A konkrét ítélet, vagy annak végrehajtása már nem tartozik a hatáskörükbe.

KONKLÚZIÓ

A fent elemzett szövegek alapján elmondhatjuk, hogy a kísértő, pontosabban vádló alakja fontos szerepet tölt be Izrael történetében, mind a Bibliában, mind a parabiblikus iratokban. A Sátán és Masztéma is beszélő nevek, ebből fakadóan megjelennek általános fogalomként és konkrét személynévként is. A két alak közötti párhuzam és felcserélhetőség nem csak az azonos gyökből származik (*štn / štm*), hanem az általuk betöltött funkcióból is, mely elsődlegesen az Isten ellen elkövetett igazságtalanság észrevétele és azonnali jelzése az Úr felé, a vádló szerepkörébe helyezkedve. Elsődlegesen az ember ellen irányulnak, de alapvető céljuk nem a pusztítás, hanem a tisztítás, belesimulva Isten terveibe. Bizonyos szövegek eltérnek ettől a középvonaltól, de sosem hagyják, hogy túlnőjenek szerepkörükön és valóban veszélyeztessék Isten hatalmát vagy tervét.

⁵ A rabbinikus irodalomban található angelológiával kapcsolatban részletesebben I. Rosen-Zvi, *Demonic Desires*; and Sara Ronis, “‘Do Not Go Out Alone at Night’: Law and Demonic Discourse in the Babylonian Talmud” (Ph.D. diss., Yale University, 2015).

Kapcsolattartó szerző:
 Kabai Sára Réka
 Pázmány Péter Katolikus Egyetem
 Hittudományi Kar
 1053 Budapest
 Veres Pálné u. 24.
 szkunk293@gmail.com

Corresponding author:
 Sára Réka Kabai
 Faculty of Theology
 Pázmány Péter Catholic University
 Veres Pálné str 24.
 1053 Budapest, Hungary
 szkunk293@gmail.com

Hivatkozás: Kabai, S. R. (2024). Masztéma – isteni igazságosság irgalom nélkül. *Deliberationes*, 17(1), 65–74.

IRODALOMJEGYZÉK

- Bernstein, M. J. (2000). Angels at the Aqedah: A Study in the Development of a Midrashic Motif. *Dead Sea Discoveries*, 7(3), 263–291. <http://www.jstor.org/stable/4193166>.
- Carlson, R. (2021). Provocateurs, Examiners, and Fools: Divine Opponents to the Aqedah in Early Judaism. *The Catholic Biblical Quarterly*, 83(3), 373–389. <https://doi.org/10.1353/cbq.2021.0080>.
- Dimant, D. (2011). *Between Qumran Sectarian And Non-Sectarian Texts: The Case Of Belial And Mastema*. In *The Dead Sea Scrolls and Contemporary Culture*. Leiden, The Netherlands: Brill. <https://doi.org/10.1163/ej.9789004185937.i-770.73>.
- Forsyth, N. (1987). *The Old Enemy: Satan and the Combat Myth*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv10vm220>.
- Hanneken, T. R. (2012). *The Subversion of the Apocalypses in the Book of Jubilees*. Society of Biblical Literature. <https://doi.org/10.2307/j.ctt32c027>.
- Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament (HALOT)
- Kugel, J. L. (02 Mar. 2012). *A Walk through Jubilees*. Leiden, The Netherlands: Brill. <https://doi.org/10.1163/9789004221109>
- L. Day, P. (09 Apr. 2019). *An Adversary in Heaven*. Leiden, The Netherlands: Brill. <https://doi.org/10.1163/9789004387225>.
- Lee, S. (2023). Understanding the Abyssal Forces in the Fifth Trumpet Judgment (Rev. 9.1–12) in Light of the Demonology of Jubilees. *Journal for the Study of the New Testament*, 45(4), 451–474. <https://doi.org/10.1177/0142064X231166058>.
- Martínez, G. F. (2002). *The Sacrifice of Isaac in 4Q225*. In *The Sacrifice Of Isaac*. Leiden, The Netherlands: Brill. https://doi.org/10.1163/9789004497320_008
- Orlov, A. (2021). *Demons of Change: Antagonism and Apotheosis in Jewish and Christian Apocalypticism*, State University of New York Press.

- Rosen-Zvi (2015). *Demonic Desires; and Sara Ronis, “Do Not Go Out Alone at Night’: Law and Demonic Discourse in the Babylonian Talmud”*. Ph.D. diss., Yale University. <https://www.proquest.com/openview/9d705064c9cb108b97147e1c749f3f19/1?pq-origsite=gscholar&cbl=18750>
- Ruiten, J. V. (2007). Angels and Demons in the Book of Jubilees. In F. V. Reiterer, T. Nicklas, & K. Schöpflin (Eds.), *Angels: The Concept of Celestial Beings – Origins, Development and Reception* (pp. 585-609). (Deuterocanonical and Cognate Literature Yearbook (DCLY)). De Gruyter Mouton.
- Schreiber, S. (2019). Satan and related figures. In Loren T. Stuckenbruck, Daniel M. Gurtner (eds.): *T&T Clark Encyclopedia of Second Temple Judaism*, (pp.710-711). New York, NY: Bloomsbury, S.
- Stokes, R. E. (2014). Satan, Yhwh’s Executioner. *Journal of Biblical Literature*, 133(2), 251–270. <https://doi.org/10.15699/jbibllite.133.2.251>.
- Stuckenbruck, L. T. (2011). Satan and Demons and Jesus Tradition In Keith, C., Hurtado, L. W. (Eds.) *Jesus among Friends and Enemies: A Historical and Literary Introduction to Jesus in the Gospels*.
- The Theological Dictionary of the Old Testament (TDOT)
- Vanderkam, J. C. (1997). *The Aqedah, Jubilees, and PseudoJubilees. In The Quest for Context and Meaning*. Leiden, The Netherlands: Brill. https://doi.org/10.1163/9789004497672_019
- Vanderkam, J. C. (2017). *Mastema in the Qumran Literature and the Book of Jubilees. In Sibyls, Scriptures, and Scrolls*. Leiden, The Netherlands: Brill. https://doi.org/10.1163/9789004324749_071.
- VanderKam, J. C. (2018). Jubilees: A Commentary in Two Volumes (S. W. Crawford, Ed.). 1517 Media. <https://doi.org/10.2307/j.ctt21c4sk7>
- Xevarits, G. (2010). *Izsák megkötözése Történet és hatástörténet*. Sapientia Főiskola – L’Harmattan. Budapest.

Deliberationes tudományos folyóirat
17. évfolyam 1. szám 2024/1, 75–84. oldal
Kézirat beérkezése: 2024.05.24.
Kézirat befogadása: 2024.10.28.
DOI: 10.54230/Delib.2024.1.75

Deliberationes Scientific Journal
Vol.17; Ed.No. 1/2024, pages: 75–84
Paper submitted: 24th May 2024
Paper accepted: 28th October 2024
DOI: 10.54230/Delib.2024.1.75

AZ EGYHÁZI CENTRUM ÉS PERIFÉRIA KAPCSOLATA A SZINODALITÁS PERSPEKTÍVÁJÁBÓL

Transzdiszciplináris közelítések

Kisnémet Fülöp OSB

Pannonhalmi Főapátság, Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola

Absztrakt

Ferenc pápa tanítóhivatalának minden bizonnyal az utókor számára is maradandó érdeme az egyház szinodális víziójáról alkotott felfogása és gyakorlata lesz, amelynek a 2023–2024-es püspöki szinódus kiemelt figyelmet szentel. Így a szinodalitás teológiájáról írt elemzések az elmúlt évtizedben rendkívüli mértékben elterjedtek, és a magyarországi diskurzusban is kezd lassan megjelenni annak értelmezése. A tanulmány ehhez a párbeszédhez szeretne hozzájárulni.

A dolgozat transzdiszciplináris utat követ, amely módszert Ferenc pápa kiemelt módon sürget érvényre juttatni a teológiai stúdiumokban. Hiszen a teológia és a többi tudományágak közötti párbeszéd révén az abban résztvevő felek kölcsönösen gazdagítják egymást.

A szinodális vízió szempontjából az egyházi centrum és periféria kapcsolata kiemelt jelentőségű kérdés. A periféria Ferenc pápa tanításában is központi szerepet tölt be, és a jelenlegi püspöki szinódusnak is az a törekvése, hogy a periféria hangja egyre inkább bekerüljön az egyházi központba.

A kettő közötti kapcsolatra vonatkozóan tanulmányban Yves Congar neves francia teológus és Csermely Péter hálózatkutató téziseit tekintem át, és hasonlítom össze, amelyek véleményem szerint számos konvergens gondolatot tartalmaznak. Congar a periféria szerepét az egyház igaz reformja szempontjából elemzi, míg Csermely a komplex hálózatok stabilitása tekintetében szán meghatározó szerepet a perifériának. Téziseik további párhuzamba hozható pontjai azok gondolati kontextusa, továbbá az egyházi/hálózati centrum szerepének értékelése, valamint a bizalomra épülő kommunikáció hangsúlyozása.

A tanulmány tehát jól körülhatárolt vizsgálati fókusszal kívánja gazdagítani a szinodalitás teológiájának magyarországi recepcióját, különösen is annak fényében, hogy a püspöki szinódus értelmezéséhez elengedhetetlen kulcsgondolatot választja elemzése tárgyául.

Kulcsszavak: Ferenc pápa, Yves Congar, Csermely Péter, szinodalitás, egyházi centrum és periféria

THE RELATIONSHIP BETWEEN ECCLESIAL CENTRE AND PERIPHERY FROM THE PERSPECTIVE OF SYNODALITY

Transdisciplinary approaches

Fülöp Kisnémet

Benedictine Archabbey of Pannonhalma,
Sapientia College of Theology of Religious Orders

Abstract

Pope Francis' magisterium will surely have a permanent value for posterity in his understanding and practice of the synodal vision of the Church, to which the Synod of Bishops 2023-2024 will give special attention. Thus, analyses of the theology of synodality have become extremely prevalent in the last decade, and its interpretation is slowly beginning to appear in the Hungarian discourse. This paper aims to contribute to this dialogue.

The study follows a transdisciplinary path, a method which Pope Francis has urged to be promoted in theological studies. After all, through the dialogue between theology and other disciplines, the participant mutually enrich each other.

From the point of view of a synodal vision, the relationship between the ecclesial centre and the periphery is a matter of particular importance. The periphery is at the very heart of the teaching of Pope Francis, and the current Synod of Bishops is also seeking to bring the voice of the periphery increasingly into the ecclesial centre.

In my study of the relationship between the two, I review and compare the theses of the prominent French theologian Yves Congar and the network researcher Péter Csermely, which I believe contain a number of convergent ideas. Congar analyses the role of the periphery in terms of a true reform of the church, while Csermely sees the periphery as playing a key role in the stability of complex networks. Other points of parallelism between their theses are their conceptual context, their assessment of the role of the church/network centre and their emphasis on trust-based communication.

The paper thus aims to enrich the reception of the theology of synodality in Hungary with a well-defined focus of analysis, especially in the light of the fact that it chooses as its object of analysis the key idea that is essential for the interpretation of the Synod of Bishops.

Keywords: Pope Francis, Yves Congar, Péter Csermely, synodality, ecclesial centre and periphery

BEVEZETÉS

A közelmúltban elhunyt neves észak-amerikai teológus Richard R. Gaillardetz megfogalmazását követve, Ferenc pápa „pasztorális magisztériumának” egyik legfontosabb eleme egy szinodális Egyház szolgálata. Ennek lényege Gaillardetz szerint a meghallgatás: egy egészében és egymást kölcsönösen meghallgató Egyház képe a szinodális vízió egyik kulcseleme, amely révén így talán kevésbé érvényesül a neoskolasztikus egyháztan merev szétválasztása tanító (*docens*) és hallgató (*discens*) „egyházrészekre”. Ferenc pápa törekvése tehát, hogy ezt a kölcsönös meghallgatást az egyházi élet minden szintjére kiterjessze, illetve strukturálisan beillessze, hogy a szinodalitás így valóságos alakot öltjön Isten egész népe szolgálatában (Gaillardetz, 2014; 2016).

Természetesen a szinodális egyháztan számos megközelítése lehetséges, amint azt az egyre növekvő szakirodalom is mutatja (például: Moons, 2023). Tanulmányomban egy sajátos szempontból és egy sajátos módszerrel szeretnék a szinodalitás teológiai-ajához hozzászólni: az (egyházi) centrum és periféria viszonyát kívánom vizsgálni, mégpedig transzdiszciplináris jelleggel. A teológia művelésének transzdiszciplináris jellege nem újkeletű, hiszen már II. János Pál pápa is hangsúlyozta azt egy 1979-es szabályozásában. Ugyanakkor Ferenc pápa kiemelt módon foglalkozott a témával az elmúlt években: a transzdiszciplináris elvet az egyházi tanulmányok megújításának egyik kritériumaként nevezte meg (Francesco, 2017), illetve annak fáradtságos művelését egy kilépő, szinodális és missziós Egyház szolgálatában álló teológia számára alapvető követelménynek tekinti (Francesco, 2023). A Nemzetközi Teológiai Bizottságnak a teológia jellegzetes vonásairól szóló dokumentuma több mint tíz évvel ezelőtt összefoglaló módon mindezt így fogalmazta meg: „a teológia olyan tudomány, amely más tudományokkal való kölcsönhatásban fejlődik, mint ahogy azok is gyümölcsöző eszmecegerét folytatnak a teológiával” (Nemzetközi Teológiai Bizottság, 2013: 46. pont).

A tanulmány tehát a röviden jelzett módszert követve két elméletet mutat be az egyházi centrum és periféria kapcsolatáról: az egyiket a neves francia teológus, Yves Congar OP (1904-1995) fogalmazta meg a II. Vatikáni Zsinat előtt, a másikat pedig Csermely Péter (1958-) hálózatkutató a közelmúltban. Utóbbi direkt módon a szinodalitás témájához szolt hozzá azt keresve, hogy a hálózattudomány néhány megfigyelése miként segíthet bennünket a szinodális vízió dinamikájának megértésében; előbbi pedig azt vizsgálta, hogy az Egyház „igaz reformjához” miként tud hozzájárulni az egyházi centrum és periféria közötti kapcsolat.

Az egyházi centrum és periféria kapcsolatának témaválasztása pedig Ferenc pápa pontifikátusa szempontjából evidencia, hiszen Róma jelenlegi püspöke több mint tíz éve nem szűnő lelkesedéssel és felelősséggel beszél a periférikus léhelyzetekről. Azokról a helyzetekről, ahova az Egyház missziójának el kell jutnia, ahova az Egyháznak ki kell lépnie, ahogyan arról első apostoli buzdításában is nyilatkozott (v.ö. Ferenc, 2013).

Egyes elemzők pedig úgy vélik, hogy Ferenc pápa megválasztásával „a perifériáról származó szemlélet és magatartásmód képviselője a központba jutott” (Riccardi, 2019: 17); ugyanakkor Andrea Riccardi azt is leszögezi, hogy a periféria témáját nem Ferenc pápa „találta ki”, hanem a periférikus helyzetek iránti egyházi érdeklődést ismét a középpontba helyezte, ahogyan arra az egyház kétezer éves történelem során már számos példát láthattunk (Riccardi, 2023).

KÉT TÉZIS AZ EGYHÁZI CENTRUM ÉS PERIFÉRIA KAPCSOLATÁRÓL: CONGAR ÉS CSERMELY

Az Egyház igaz reformjáról

Elsőként Yves Congar domonkos teológus gondolatmenetét mutatom be, aki a II. Vatikáni Zsinatot előkészítő teológus nemzedék kiemelkedő képviselője volt. Elsőként fontos azonban megjegyezni, hogy bár többen is hivatkoznak Congarnak az egyházi reformról írott művére Ferenc pápa tanítóhivatalának összefüggésében, egyelőre azonban nem mutatható ki a pápánál direkt hivatkozás Congar munkásságának e szeletére. A már idézett Richard R. Gaillardetz ugyanakkor már a jelenlegi pápaság kezdetekor úgy vélte, hogy annak egyik legfontosabb jellemzője egyfajta centrifugális – a középpontból távolodó – mozgás a II. Vatikáni Zsinat missziós víziójának megvalósítása érdekében; és ennek kapcsán Gaillardetz Congar munkásságát is felidézte (Gaillardetz, 2014).

Paul Philibert domonkos teológus véleménye szerint – aki többek között Congar számos könyvének angol nyelvű kiadását gondozta – Congar 1950-re elkészült művét XXIII. János pápa is olvasta, és fennmaradtak a pápának a könyvről készült jegyzetei is. Ez annak fényében különösen is érdekes, hogy az egyházi megújulást elemezve Congar a szinodális (avagy zsinati) jellegű eseményeknek kiemelt szerepet szánt – ahogyan azt alább látni fogjuk. Philibert összegzésében Congar egyfajta egyensúlyi állapotról írt az egyházi központ és az egyházi periféria között: előbbinek reagálnia kell a perifériáról érkező felhívásokra, utóbbinak pedig el kell fogadnia a központi tekintélyt. Éppen ezért sürgette Congar a könyv második, 1968-as kiadásához írt előszavában azt, hogy a Római Kúriának jobban ki kell fejeznie és erőteljesebben képviselnie kell az Egyház sokszínűségét (Philibert, 2014).

Congar kiindulópontja tehát az Egyház igaz és hamis reformjáról írt könyvében, hogy számot vessen az Egyháznak az önmaga megreformálását célzó törekvéseivel, amelyre számos példát láthatunk az évszázadok során. A reformtörekvések ugyanis az Egyház életerejét és hatékonyságát jelzik, amelyek közül némelyek megújuláshoz, mások pedig megosztottsághoz vezettek a történelemben. Congar négy feltételt fogalmazott meg, amelyek az Egyház igaz reformját szolgálják: a szeretet, valamint a lelkipásztori szempontok elsőbbsége; közösségben maradás az egész Egyházzal; türelem és engedékenység tanúsítása az egyházi reform éréseinek, kifejlődésének idején; végül

visszatérés – nem pusztán mechanikus alkalmazkodás révén – az egyházi hagyomány elvéhez (v.ö. Jagielski, 2020).

Congar tehát a periféria fogalmát mindig a folyamatban lévő reform perspektívájából értelmezi, és a perifériát a reformmal, valamint az egész közösséggel való kapcsolatának kontextusában értékeli. Tehát egy reformot elindító személynek vagy mozgalomnak szükséges megőriznie a közösséget mindenkivel, amelyet valamiképp a hierarchia stabilizál; így a periféria és a központ az „élet” és a „struktúra” elvét szolgálja. Congar szerint ugyanis nagyon sok kezdeményezés a perifériáról származik, míg a hierarchia többnyire a struktúra megőrzéséért felel; a központ ugyanis hitelesíti a periféria kezdeményezéseit, valamint beépíti azokat az Egyház egységébe. Ezt láthatjuk számos szerzetesi közösség alapítása esetében is, hiszen többnyire a perifériáról érkeztek ezek a kezdeményezések, de az egyházi autoritás feladata volt, hogy inkorporálja ezeket az „ajánlatokat” az Egyház egyetemes testébe. Congar szerint még a nagy gregorián reform is a perifériáról indult útjára, hiszen VII. Gergely pápa Hildebrand néven a monasztikus élet rejtekéből érkezett, és elképzeléseit pápasága révén tudta az egész Egyházat megreformáló művé érlelni. Congar értelmezésében a dolgok természetéből fakadóan magától értetődő a kapcsolat az egyházi reform és a szinodális elv között: vagyis, hogy a zsinati/szinodusi gyűlés a reformról szóló dialógus helye, ahol a közös akarat formát ölthet, és ahol az egyházi autoritás úgy tudja befogadni az új kezdeményezéseket, hogy közben a teljes egyházi test konszenzusa felett őrökdi. Ebben a folyamatban Congar szerint kiemelten fontos az Isten Szentlelke iránti engedelmesség, amelyet a perifériának és a központnak egyaránt kell szolgálnia: így a két pólus – a periféria sajátos kezdeményezéseivel és a centrum azok befogadásával – elsősorban Isten ihletését teszi magáévá (Congar, 1995).

Hálózatkutatói megfigyelések a szinodalitásról

2022 szeptemberében a Pannonhalmi Főapátság nemzetközi ökumenikus konferenciát rendezett a szinodalitás témájában, amelyen többek között részt vett és előadást tartott Mario Grech máltai bíboros is, a Püspöki Szinódus főtitkára. A konferencián Csermely Péter hálózatkutató saját szakterülete eredményei mentén tekintette át a szinodalitásban rejlő hálózatos lehetőségeket. Értelmezésében a szinodalitás „egy új helyzetre adott olyan rendszerszintű válasz, amely segíti felfedezni az új megoldásokat, és segít felszínre hozni az új válaszokban mozgósítható, alkotó energiákat az egész egyházon belül” (Csermely, 2023). Tehát Csermely a szinodalitást elsősorban az innováció szempontjából értelmezi, amely nézőpont végső soron közelíthető Congar már ismertetett gondolataihoz. Előadásában három olyan hálózati megfigyelésről számolt be, amelyek véleménye szerint a szinodalitás szempontjából is értelmezhetőek, „mozgósíthatóak”. Hiszen Csermely szerint a hálózati megközelítésnek legalább kettős haszna van: egyrészt a hálózatos gondolkodás révén érthetőbbé válik az egészen nagy közösségek működése is, valamint a diszciplína eredményeinek segítségé-

vel ezen nagy közösségek egyforma, általános tulajdonságokkal írhatók le (Csermely, 2023).

Csermely előadásának első pontjában a hálózatos hidak (*network bridges*) szerepét mutatta be röviden, amelynek lényege, hogy egymással szomszédos hálózatos csoportokat kötnék össze. Ezen hidak szerepe természetesen döntő fontosságú a hálózati mag (*network core*) és a hálózati periféria kapcsolatára nézve. A hálózat magja olyan hálózatos elemek csoportja, akik egymással sűrű kapcsolatrendszerrel alkotnak; ők az ismert hálózati tagok, a „főnökök”. A hálózati periféria elemei pedig egymással egyáltalán nincsenek közvetlen kapcsolatban, a hálózati mag elemei kötik össze őket. A hálózat normál működését a központ által működtetett már ismert és bevált megoldások biztosítják, új kihívások esetén ugyanakkor gyakran a perifériáról érkeznek az új helyzetekre adott válaszokhoz szükséges optimális megoldások – erről a későbbiekben még részletesen lesz szó. A hálózatos innováció igazán akkor jelentős, amikor az egymástól távol lévő hálózatos elemeket kötjük össze. Csermely szerint ilyen az egyházi értelemben is sok esetben elkülönülő „északi” (Európa, Észak-Amerika) és „déli” (Afrika, Ázsia, Dél-Amerika) félteke egyházainak kapcsolatba hozása, amely a hálózatos gondolkodás szerint az innovációt szolgálja; „fokozottan kell tehát figyelni arra, hogy az innováció igen sokszor a perifériáról jön” (Csermely, 2023: 102).

Végül Csermely a hálózatos hierarchia szerepéről is értekezett előadásában. A hierarchia tehát a hálózat normál működésekor a közös válaszok kialakítását szolgálja, amelyeket csak korlátozott számú hálózati magok elemei tudnak egymással egyeztetve létrehozni. Új szituáció esetén, amikor a periféria elemeinek fontos szerep jut a hálózati innovációban, felértékelődik a hálózat hierarchikus szintjei közötti kommunikáció, és a közös válasz megtalálásához rengeteg egyeztetés szükséges, amelyet tehát a hierarchikus szintek biztosítanak. Csermely nézőpontjából a hálózatos szintek tehát a hálózat működéséhez szükséges egyeztetések színterei (Csermely, 2023).

A szinodalitás teológiájára vonatkozó utalásokat követően érdemes ismertetni azt a tágabb kontextust, amelyet többek között Csermely Péter is képvisel a hálózatkutatók között. Csermely munkássága azért is figyelemreméltó, mert az elmúlt évtizedek egyes vizsgálati megfigyeléseit kívánja általánosítani a hálózatokra nézve: ez pedig nem más, minthogy a kreatív és innovációs megoldások gyakran a földrajzi/társadalmi periféria révén valósulnak meg. Egy újszerű kihívást jelentő helyzetben ugyanis nem biztos, hogy a hálózati mag optimális és koherens választ tud adni, tehát az újszerű jelzések megkívánják a perifériás hálózati elemek bekapcsolódását az adekvát válaszadásba; természetesen mindez akár a hálózat átalakulását is magával hozhatja, tehát a periféria a hálózati mag megváltozására is hatással lehet. Csermely azt hangsúlyozza, hogy ez a fajta jelenség az élet minden területén megfigyelhető: a fehérje-szerkezetekben, a metabolikus és jelzőhálózatokban, a neuron hálózatokban, az ökoszisztémában vagy a szociális hálózatokban (Csermely, 2018).

Csermely Péter összefoglalása szerint a hálózatokat alapvetően meghatározó négy tulajdonság közül az egyik a gyengekapcsoltság (*weak-linkedness*), vagyis, hogy a há-

lózatokban található kölcsönhatások túlnyomó többsége ún. gyenge kapcsolat (v.ö. Csermely, 2006). Ezek a gyenge kapcsolatok olyan kölcsönhatások a hálózatokon belül, amelyeknek kicsi az affinitásuk, a valószínűségük és rövid ideig tartanak, és a legtöbb hálózatban sokkal több ilyen gyenge kapcsolatot találunk, mint erőset. Hiszen, ha egy hálózatban csak szoros kapcsolatok lennének, akkor az megmerevedne – a gyenge kapcsolatok tehát a hálózatokban összekötő szerepet töltenek be (l. hálózatos hidak). Mindezek alapján Csermely Péter azt a tézist fogalmazta meg, miszerint a gyenge kapcsolatok általános értelemben stabilizálják a komplex hálózati rendszereket – éppen az innováció révén. Persze ez a fajta stabilizáló erő káros is lehet, amikor a túlstabilizált hálózat mozgásképtelenné válik. És természetesen azt sem szabad elfelejtenünk, hogy az erős kapcsolatok önmagukban rendkívül fontosak, hiszen ezek definiálnak egy hálózatot. Az érdekes különbség pont abban áll, hogy ha a hálózatot meghatározó erős kölcsönhatásokban lévő hálózati elemek tulajdonságai megváltoznak, akkor a hálózat maga is megváltozik, míg a gyenge kapcsoltságban lévő hálózati elemek változása nem jár együtt a hálózat alaptulajdonságainak megváltozásával, tehát a gyenge kapcsolatok stabilitást biztosítanak (Csermely, 2006).

Az itt röviden áttekintett folyamat szempontjából végül a bizalom szerepét szükséges hangsúlyozni. Könnyen belátható ugyanis, hogy a hálózati innováció gyors terjedése attól függ, hogy legyenek hosszútávú társadalmi kapcsolatok; a hatékony innovációhoz pedig jó kommunikáció szükséges a társadalmak tagjai között. Amikor tehát egy társadalom új kihívással néz szembe, és az adekvát innovatív ötlet a gyenge kapcsolatok révén kerül be a hálózati központba, akkor leginkább bizalom szükséges ahhoz, hogy a perifériáról érkező ötletet a hálózati mag képes legyen befogadni. Tehát a bizalom a társadalmak tagjait abban segíti, hogy azok energiát fordítsanak a gyenge kapcsolatok építésébe és fenntartásába (Csermely, 2006).

Konvergenciák a két tézis között

Yves Congar és Csermely Péter gondolatmenetének összevetése kapcsán az eddig elmondottak fényében négy konvergáló gondolatot szeretnék megfogalmazni. A két elméleti keret összehasonlítása jó alkalmat teremt tehát arra, hogy Ferenc pápa sürgető felhívásának eleget téve a tanulmány bevezetőjében idézett transzdiszciplináris utat válasszuk. Véleményem szerint bámulatós módon hozható párbeszédbe a két tézis, amelyek közül az első tehát egy teológiai tétel megfogalmazása egyháztörténelmi tapasztalatokra építve, az egyháznak egyszerre természetfölötti és természetes (társadalmi) valóságát szemlélve; a másik elmélet pedig a hálózatok működésére kíván általános magyarázatul szolgálni az élet számtalan területén megfigyelhető hálózatos működési elvek révén.

Amit elsőként érdemes szemügyre vennünk, az a két elmélet gondolati kontextusa: Congar az igaz egyházi reform körülményeit kívánja feltárni, és ehhez egy alapelvként azt fogalmazza meg, hogy annak egyik ismertetőjegye, ha a reform útja során az Egyház egész közösségével kapcsolatban marad. Tehát az egészre és az egészre irányuló

szemlélet Congar tézisének egy fontos vezérelve. Csermely szintén hasonló gondolatot fogalmaz meg, miszerint elméletének kontextusa a komplex hálózatok egyben-maradása, különösen is olyan pillanatokban, amikor a hálózat olyan kihívásokkal szembe-sül, amelyekre korábban nem volt példa. Tehát a reform és a kihívás mind valami új megszületésének periódusát jelenti, amely időszakban az egyházi/társadalmi valóság egysége, egyben-maradása kihívást jelent.

A másik nyilvánvaló hasonlóság a periféria szerepének értékelése; ahogyan Congar kulcsszerepet tulajdonít a perifériának az egyházi reform idején, úgy Csermely a komplex hálózatok stabilitása terén emeli ki az ún. gyenge kapcsolatok erejét – és láthattuk azt is, hogy a szinodalitás szempontjából Csermely ezt konkrétan is megfogalmazta. Congar arról beszél, hogy a periféria egyfajta életelvet hordoz, amely a közösség megújulását szolgálhatja; Csermely pedig úgy véli, hogy az innovációs megoldások, és az új helyzetekre adott adekvát válaszok a hálózatok széleiről, a gyenge kapcsolatok révén érkeznek be a hálózati központba. Még egy további hasonlóság ehhez kapcsolódóan a periféria innovatív ötleteinek azon jellegzetessége, hogy azok viszonylag elzárt, kis közösségekben már kipróbált működési módok adaptációjának tűnnek fel a nagy egész életére nézve: erre példaként Congar VII. Gergely pápa monostori szocializációját, Csermely pedig a kulturális innovációk esetét hozta.

Egy további lényeges gondolat, hogy mind Congar, mind Csermely elismeri, sőt hangsúlyozza az egyházi központ és a hálózati mag, illetve az erős kötések kiemelt szerepét az egyházi valóság és a hálózatok működése szempontjából; tehát egyfajta „feladatmegosztást” figyelhetünk meg mindkét esetben. Congar az egyházi centrumnak mint autoritásnak a reformot befogadó, elismerő, „konszokráló” szerepét hangsúlyozza, míg Csermely megfogalmazásában a hálózatos központ, illetve az erős kötések azok, amelyek a hálózat stabilitását hordozzák. Tehát nem arról van szó, hogy valaminek az előnyösebb, kívánatosabb szerepét emeljük ki egyoldalúan egy másik javára, hanem egy kölcsönös „tiszteletre” épülő együttműködésről beszél mindkét elmélet.

Végül negyedik párhuzamként érdemes kiemelni a kommunikáció, a dialógus szerepét ezen folyamatokban. Congar szerint az Egyház szinodális eseményei azok, ahol a periféria reformot előmozdító szerepe meg tud jelenni, amelyre az egyházi autoritás elismeréssel, és az egyházi testbe való befogadással tud válaszolni. Csermely pedig a hatékony innováció egyik legfontosabb feltételeként a jó kommunikációt határozza meg. Tehát mindkét esetben a dialógus-helyzet mint feltétel jelenik meg, amely révén a perifériáról érkező ötletek hatékonyan tudnak megjelenni az egész egyházi közösség, illetve a hálózat egésze javára.

ZÁRÓ GONDOLATOK

„A szinodalitás útja az az út, amelyet Isten a harmadik évezred Egyházától vár” – fogalmazott Ferenc pápa 2015 októberében a püspöki szinódus intézménye megalapításának 50. évfordulóján. Róma jelenlegi püspöke számára a szinodális vízió nem

pusztán egy működési modell, hanem az Egyház lényegéhez tartozó, konstitutív dimenziója. Éppen ezért szükséges elmélyednünk a szinodalitás teológiájának különböző aspektusaiban, amelyre jelen tanulmány vállalkozott Yves Congar és Csermely Péter gondolatainak értékelő bemutatásával. Arra pedig, hogy az egyházi centrum és periféria kapcsolata miért lényeges elem a szinodális folyamatban, éppen a jelenleg is zajló 2023–2024-es püspöki szinódus előkészületeinek eredményei irányították rá a figyelmünket, amely tanulságok ismertetése – az idén záruló szinódus eredményeinek bemutatásával – a kutatás további perspektíváit nyitja meg számunkra.

Kapcsolattartó szerző:
Kisnémet Fülöp
Sapientia Szerzetesi
Hittudományi Főiskola
1052 Budapest
Piarista köz 1.
fulop@osb.hu

Corresponding author:
Fülöp Kisnémet
Sapientia College of Theology
of Religious Orders
Piarista köz 1.
1052 Budapest
fulop@osb.hu

Hivatkozás: Kisnémet, F. (2024). Az egyházi centrum és periféria kapcsolata a szinodalitás perspektívájából – Transzdiszciplináris közelítések. *Deliberationes*, 17(1), 75–84.

IRODALOMJEGYZÉK

- Congar, Y. (1995). *Vera e falsa riforma nella Chiesa*. Jaca Book.
- Csermely, P. (2006). *Weak Links. The Universal Key to the Stability of Networks and Complex Systems*. Springer Verlag.
- Csermely, P. (2018). The Wisdom of Networks. A General Adaptation and Learning Mechanism of Complex Systems. The network core triggers fast responses to known stimuli; innovations require the slow network periphery and are encoded by core-remodeling. *BioEssays. News and Reviews in Molecular, Cellular and Developmental Biology*, 40(1), 1700150. <https://doi.org/10.1002/bies.201700150>
- Csermely, P. (2023). A szinodalitás mint hálózatos szükségyszerűség. In Dejsics K. & Görföl T. (Eds.), *Tevékeny részvétel a közösségben. Ökumenikus konferencia a szinodalitásról*. (pp. 99-104). Bencés Kiadó.
- Ferenc pápa. (2014). *Evangelii gaudium. Az evangélium öröme kezdetű apostoli buzdítása*. Szent István Társulat.
- Francesco. (2018). *Veritatis gaudium. Apostolic constitution on ecclesiastical universities and faculties*. Libreria Editrice Vaticana.
- Francesco. (2023). *Lettera apostolica in forma di „motu proprio” Ad theologiam promovendam*. https://www.vatican.va/content/francesco/it/motu_proprio/documents/20231101-motu-proprio-ad-theologiam-promovendam.html

- Gaillardetz, R. R. (2014). The 'Francis Moment'. A New Kairos for Catholic Ecclesiology. *Proceedings of the Catholic Theological Society of America*, 69(1), 63-80.
- Gaillardetz, R. R. (2016). *Pope Francis and the rise of a Pastoral Magisterium*. <https://ost.edu/pope-francis-rise-pastoral-magisterium/>
- Jagielski, M. (2020). Reform and Periphery of the Holy People of God. From Yves Congar to Pope Francis. *Wrocławski Przegląd Teologiczny*, 28(1), 155-175.
- Moons, J. (2023). *Synodality and the Roman-Catholic Church. An Academic Bibliography 2013-2022*. file:///C:/Users/fulop/Downloads/Academic%20Bibliography%202013-2022%20PDF%20version%201.pdf
- Nemzetközi Teológiai Bizottság. (2013). *Teológia ma: távlatok, alapelvek és kritériumok*. Szent István Társulat.
- Philibert, P. (2014). When Not in Rome. Lessons from the peripheries of the church. *The Furrow*, 65(6), 348-351.
- Riccardi, A. (2019). Az egyház a központok és a perifériák között. In A. Riccardi (szerk.), *Ferenc pápa és az ő ideje. A kereszténység Jorge Mario Bergoglio idején*. (pp. 13-27). Pannonhalmi Főapátság.
- Riccardi, A. (2023). *Perifériák. Az egyházat érintő válságok és újdonságok*. Vigilia Kiadó.

A HAZAI BALESETMEGELŐZÉSRE NEVELÉS ÉS AZ ELSŐSEGÉLYOKTATÁSÁNAK ÖSSZEHASONLÍTÁSA SVÉDORSZÁGI TAPASZTALATOKKAL

Papp Zoltán¹, Beke Szilvia²

¹KSZC Szent-Györgyi Albert Technikum

²Gál Ferenc Egyetem, Egészség- és Szociális Tudományi Kar

Absztrakt

Napjainkban a rosszulletek és a balesetek miatti halálozások még mindig a vezető halálokok között szerepelnek, mely alapvetően köszönhető annak is, hogy a laikus ellátást nyújtó személyek aránya alacsony, emiatt ezen események kimenetele sok esetben kedvezőtlen. A leggyakoribb laikus beavatkozást igénylő esemény a hirtelen keringésleállás, melyet általában laikus észlel először (Bánfai, 2017). Ha az esemény bekövetkeztétől számított 3-5 percen belül nem történik beavatkozás a klinikai halál irreverzibilis folyamattá válik, éppen ezért kiemelt jelentőséggel bír a lakosság ez irányú attitűdjének megváltoztatása, melyet kisgyermekkorban kell már elkezdni kialakítani. 1995 óta rendelkezik jogszabály az elsősegélynyújtás tantervébe illesztéséről, ekkor elsősorban a 8. osztályos Biológia tárgy keretében történt mindez (A leggyakoribb mozgásszervi elváltozások, sérülések megelőzésének módjai. A kisebb, vérzéssel járó sérülések ellátása.), majd 2013 óta az Új Nemzeti Alaptanterv már 7. 8. osztályos tanulók esetében is a tananyag részévé tette (Ozsvárt & Vincze, 2022).

A szerzők a tanulmányban szeretnék rávilágítani arra, hogy a jelenlegi oktatási és pedagógiai rendszerben az elsősegélynyújtás, hogyan és miképpen kap helyett, illetve összehasonlítani mindezt más nemzetközi gyakorlattal, fókuszba helyezve mindazt, hogy szükséges lenne-e a módosításon elgondolkodni, valamint bármilyen változtatást eszközölni. Teszik mindezt annak reményében, hogy egy-egy jó gyakorlat áttekintése, annak a hazai viszonyokra történő adaptálása hozzájárulhat ahhoz, hogy minél több bajba jutott embertársunk az időben kapott segítségnek köszönhetően még sokáig köztünk tevékenykedhessen.

Kulcsszavak: elsősegélynyújtás, hirtelen keringésleállás, újraélesztés, elsősegélyoktatás

COMPARISON OF DOMESTIC ACCIDENT PREVENTION EDUCATION AND FIRST AID EDUCATION WITH EXPERIENCES IN SWEDEN

Papp Zoltán¹; Beke Szilvia²

1 KSZC Szent-Györgyi Albert Technical University

2 Gál Ferenc University, Faculty of Health and Social Sciences

Abstract

Nowadays, deaths due to illness and accidents are still among the leading causes of death, which is basically also due to the low proportion of people providing lay care, which is why the outcome of these events is often unfavorable. The most common event requiring lay intervention is sudden circulatory arrest, which is usually first noticed by a lay person (Bánfai, 2017). If intervention is not carried out within 3-5 minutes of the occurrence of the event, clinical death becomes an irreversible process, which is why it is of particular importance to change the attitude of the population in this direction, which must start to be developed in early childhood. Since 1995, there has been a law on the inclusion of first aid in the curriculum, at which time this was mainly done in the context of the 8th grade Biology subject (Methods to prevent the most common locomotor disorders and injuries. Treatment of minor bleeding injuries.), and since 2013, the New National Basic Curriculum has already been included in the 7th grade. He also made it part of the curriculum for 8th grade students (Ozsvárt & Vincze, 2022). In the study, the authors would like to shed light on how and how the first aid in the current education and pedagogy system is used instead of in the education system, and to compare all this with other international practice, whether it would be necessary to think about the amendment, and whether it would be necessary to take any other measures. They do all this in the hope that by reviewing one good practice and adapting it to domestic conditions, so that as many of our fellow human beings in trouble as possible can continue to work among us for a long time thanks to the help they received in time.

Keywords: first aid, sudden circulatory arrest. resuscitation, first aid training

BEVEZETÉS

A jelenlegi nem fertőző megbetegedések halálozásának csökkentésében a megelőzésen túl kiemelt jelentősége van a korai ellátásnak (Beke, 2019). A kardiovaszkuláris megbetegedések, mint a halálozásért leginkább felelős kórokok esetében a laikus elsősegélynyújtók szerepe megkérdőjelezhetetlen, hiszen a kórházon kívüli váratlan keringésmegállások a fejlett országok összehalálozásának, mintegy 15-20%-áért felelősek. Az elsősegélynyújtásnak, mint azt az elnevezése is adja, a célja a sérült vagy

egészségkárosodott személy halálának vagy további egészségromlásának az elkerülése. Hazánkban évente közel 9000 esetben riasztják a mentőket ezen oknál fogva. Több kutatás és tanulmány is rávilágított arra a tényre, melyet ma már evidenciaként is kezelhetünk, hogy amennyiben a túlélési lánc ideálisan megtörténik a váratlan keringésmegállások túlélési esélye 50-70%-kal javul (Diószeghy, 2019). Számos kísérlet történt az elmúlt fél évszázadban a túlélés javítása érdekében, melynek napjainkban is érvényes modelljét a túlélési lánc adja, mely az alábbi lépésekből áll (1. ábra):

1. korai felismerés és segélyhívás
2. korai újraélesztés
3. korai defibrilláció
4. újraélesztés utáni ellátás

1. ábra: Túlélési lánc

Forrás: Magyar Resuscitációs Társaság <https://www.reanimatio.hu/reanimation>

Az életveszélyes sérültek életesélyeit az első 3-5 perc lényegesen meghatározza. Ez az az intervallum, amikor a sérült életesélyei a laikuson múlnak, hiszen a szakszerű segítség még nincs a helyszínen. Ez az a motívum, ami miatt az elsősegélynyújtási ismeretek széleskörű terjesztése az egyik legfontosabb társadalmi érdek (Papp, 2015). A jelenleg érvényes egészségügyi ellátásról szóló törvény alapján: „(mindenkinek)... kötelessége- a tőle elvárható módon- segítséget nyújtani, és a tudomása szerint arra illetékes egészségügyi szolgáltatót értesíteni, amennyiben sürgős szükség, vagy veszélyeztető állapot fennállást észleli”. (1997. évi CLIV. tv. Az egészségügyről 5. § e pont). Ennek sikeres megvalósulásához meghatározott szintű és mélységű elméleti és gyakorlati ismeret szükséges. Az elsősegélynyújtás során az alapvető cél, az egyén halálának megakadályozása, illetve az egészségkárosodás romlásának megelőzése, az ehhez szükséges elméleti ismeret és attitűd csak úgy alakítható ki, ha a hagyományos oktatás mellett szerepet kap:

- a baleseti szimulációs oktatás
- a rendszeres szinten tartás
- a pszichés tényezők hangsúlyozása, valamint
- a balesetmegelőzés

A jelenlegi oktatás elsősorban az elméleti ismereteket adja át, legtöbb esetben nem jelenik meg a folyamatosság, valamint a rendszeresség, ugyanakkor nincs kellő hangsúly fektetve az egyéni segítői attitűd kialakítására, minek következtében sok esetben a helyszínen jelenlévő segítségnyújtó nehezen tud úrrá lenni az érzésein, félelmein, mely így értékes perceket vesz el akkor is, ha később megkezdte a segítségnyújtást.

BALESETMEGELŐZÉS ÉS ELSŐSEGÉLYNYÚJTÁS OKTATÁS HELYE A MAGYAR OKTATÁSI RENDSZEREN BELÜL

A baleset a WHO definíciója szerint: „a test organikus sérülése, melyet heveny külső energiahatás okoz (mechanikai, hő, elektromos, kémiai, sugárzás), amennyiben olyan nagyságban éri a szervezetet, amely meghaladja a fiziológiai tolerancia szintjét. Bizonyos esetekben a baleset az élethez szükséges tényező (pl. oxigén) hiányában következik be” (Bényi, 2005)

A balesetek esetében a közlekedési balesetekről rendelkezünk csak pontos információkkal, ennek tükrében elmondható, hogy országosan évente, mintegy 15000 közlekedési balesethez kapnak riasztást az Országos Mentőszolgálat szakemberei (2017-ben 16489, 2022-ben 14748 eset (KSH, 2023)). A balesetek megelőzésének leghatékonyabb módszere a minél korábban megkezdett oktatás, nevelés és segítői attitűd kialakítása. Az elsősegélynyújtási attitűd felmérésében azt tapasztalták, hogy igen széles spektrumon mozog az, hogy a laikusok hány százaléka kezdené meg szükség esetén az újraélesztést, vannak országok, ahol 60-80% körüli ez az adat, míg máshol, még a 10%-ot sem éri el. A legtöbb esetben felmerülő indok a ”nem akarok ártani” volt, ezen tapasztalatok tükrében a világon számos szervezet kezdeményezte az elsősegélynyújtás és ezen belül is az újraélesztés kötelező oktatásának bevezetését (Bánfai , 2017).

Hazánkban az elsősegélynyújtás oktatásának beiktatásáról 1995-ben rendelkezett jogszabály (130/1995. (X. 26.) Korm. Rendelet a Nemzeti alaptantervről), melynek értelmében a 8. osztályos Biológia tantárgy keretében meg kell jelennie a leggyakoribb mozgásszervi elváltozások, sérülések megelőzésének módjai, valamint a kisebb, vérzéssel járó sérülések ellátása. 2003-tól a 9-12 évfolyamok tantervében is rögzítésre került az „aktív és tudatos egészségvédelem, valamint a másokon való segítség” 2013-tól pedig az új Nemzeti Alaptanterv minden 7-8. évfolyamban kötelezően bevezeti az elsősegélynyújtási ismereteket, mely mozgásszervi betegségek, vénás és artériás vérzés felismerésére, fedő- és nyomókötés készítésére terjed ki. A 9-12 évfolyam esetén a szív- és érrendszeri megbetegedés kockázataira, illetve az egészséges életmód iránti attitűdök fejlesztésére koncentrálnak az oktatás. Hazánkban középfokú képzés során

alapszintű újraélesztési oktatásban (BLS) az egészségügyi ágazatban tanulók részesülnek (Ozsvárt & Vincze, 2022).

NEMZETKÖZI KITEKINTÉS A BALESETMEGELŐZÉS ÉS ELSŐSEGÉLYNYÚJTÁS TERÜLETÉN-SVÉDORSZÁG GYAKORLATA

Svédország, napjaink egyik leggazdagabb európai államai közé tartozik, 2021-ben lakossága:10,49 millió, születéskor várható átlagos élettartam nők esetében 84,9 év (KSH, 2022), míg férfiak esetében 81,3 év (KSH, 2022) (Magyarország népessége 2022-ben: 9,6 millió fő születéskor várható élettartam nő: 79,05 év, férfi: 72,55 év (KSH, 2022))

Egészségügyi rendszerük több ponton különbözik Magyarországtól. Az egészségügy szervezésében és irányításában a decentralizáció kulcsfontosságú tényező, az egészségügyi ellátás a helyi önkormányzatok felelőssége. A svédek a balesetmegelőzés terén nagy sikereket könyvelhetnek el. Svédország egyike azon 8 tagállamnak, melynek sikerült teljesíteni az EU Fehér Könyv célkitűzését, ugyanis 2001 és 2010 között több, mint felével csökkent a közlekedési balesetben meghaltak száma. Az egymillió lakosra jutó baleseti áldozatszám tekintetében Svédország a legbiztonságosabb uniós tagállam (Papp, 2015). Baleset és egészségmegőrzés céljából létrehozott programjaik, rendkívül sikeresek.

A svéd oktatási rendszert a méltányosság jellemzi, az iskolák többségét az állam tartja fenn, de magánintézmények is megtalálhatók. A nemzeti oktatási célokat, az oktatás irányelveit és a tananyagot a parlament és a kormány határozza meg, melyet a Nemzeti Oktatási Iroda háromévenként felülvizsgál beleértve az iskolarendszer működését is, és a tapasztalatairól beszámol a parlamentnek és a kormánynak. Az oktatási rendszer kilenc év kötelező oktatást ír elő 7 éves kortól 16 éves korig. 16 éves kort követően választható a nem kötelező, hároméves upper secondary school= felső középiskola, amely kétféle lehet:

- a magasabb (egyetemi) tanulmányokra természet- és társadalomtudományi irányban felkészítő vagy
- szakképzés jellegű

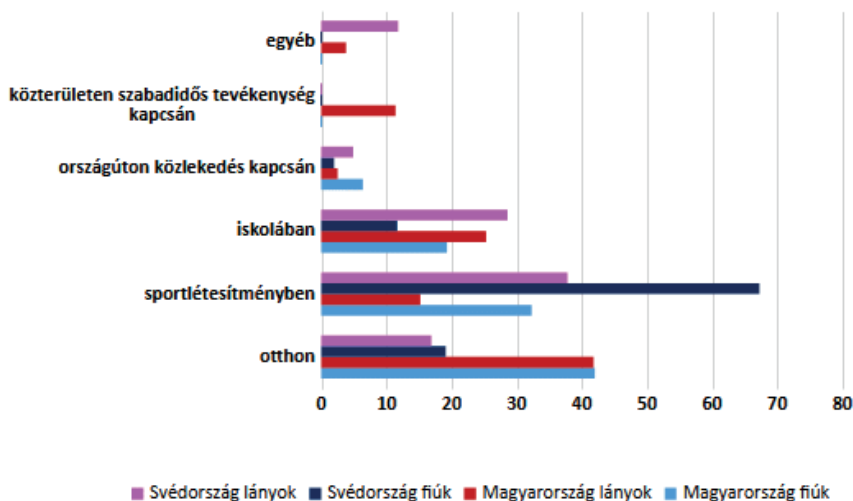
A tanítás anyaga a felső középiskolában a nemzeti programból, az adott intézmény saját, választott programjából és egyénre szabott programokból áll. 17 nemzeti program létezik, ezek mindegyike magában foglalja a nyolc fő tantárgyat (angol, svéd, matematika, művészeti tevékenység, testnevelés és egészség, természettudomány, vallás) (Papp, 2015). A középfokú tanulmányok iskolatípusától függetlenül valamennyi középiskolásnak kötelező elsősegélyoktatáson részt vennie.

EGY NEM REPREZENTATÍV VIZSGÁLAT EREDMÉNYEINEK TAPASZTALATAI..

Hazánk és a svéd gyakorlat összevetése céljából szeretnénk bemutatni egy nem reprezentatív, mégis a továbblépést megalapozó vizsgálat eredményeit. A vizsgálatban

11. évfolyamos magyar és svéd középiskolai diákok vettek részt. A nemek megoszlása nem volt egyenletes, összesen 42 magyar fiú és 70 magyar lány, illetve 51 svéd fiú és 61 svéd lány vett részt a vizsgálatban.

A magyar fiatalok eredményeit összehasonlítva elmondható, hogy a sérülés körülményeit elemezve a magyar fiúk és lányok esetében a legtöbb sérülés az otthonukban vagy másvalakinek az otthonában történt, fiúk esetében az otthoni sérülések az összes sérülés 42%-át, lányoknál az összes sérülés 41,8%-át képviselik. Fiúk esetében az otthoni sérüléseket a gyakoriságot tekintve a sportpályán, uszodában történt balesetek (32,3%), majd az iskolai – tanterem, folyosó, udvar, stb.- sérülések (19,3%), végül az országúton közlekedés kapcsán – gyalogosként, kerékpárosként, motor vagy autó utasaként, vezetőjeként- történt balesetek (6,4%) követik. A fiúk nem jelöltek meg közterületen szabadidős tevékenység közben bekövetkező baleseteket és egyéb helyen előforduló sérülést. A magyar lányoknál az otthoni baleseteket az iskolában történt balesetek (25,3%), majd sportlétesítményben, (15,2%), ezután a közterületen, szabadidős tevékenység közben – pl. labdajáték, gördeszkázás- bekövetkező balesetek (11,4%) követik a gyakorisági sorrendben. Lányok esetében igen kis arányban szerepelnek az egyéb helyen (3,8%) és a közlekedés kapcsán (2,5%) szerzett sérülések. Az egyéb helyen szerzett sérülések 1 esetben munkahelyen, 1 esetben kórházban, 1 esetben táncedzésen történtek. A kórházban szerzett sérülést pontosan nem írja le, a körülményei nem ismertek. A táncedzésen bekövetkező balesetet a sportlétesítményben bekövetkező sérülések közé is sorolhatnánk (2. ábra).

2. ábra: A sérülések körülményei a magyarországi és svéd diákok esetében százalékos megoszlásban (n=224)

Forrás: Saját vizsgálat adatai

A svéd tanulók eredményei alapján megállapítható, hogy a legtöbb baleset mind a fiúk, mind a lányok részéről sportolás közben következik be. (A svéd diákok átlagosan napi 2 órát sportolnak, míg a magyarországi diákok esetén ez az idő a 30 percet sem éri el). A fiúknál 67,28% a sportbaleset, míg a lányoknál 37,8%. Fiúknál a leggyakoribb sportbaleset kerékpározáskor, síeléskor és korcsolyázáskor (jégkorong) következik be. A lányok esetében is gyakori baleseti forrás a kerékpározás. Az ilyen jellegű balesetek inkább sporttevékenység kapcsán történnek, és nem közlekedés során.

A fenti diagramon jól látható, hogy a svéd diákok között, a megfelelő és tudatos iskolai felkészítés miatt a közlekedési balesetek rendkívül alacsony számban fordulnak elő. Fiúk esetében csak egyszer (1,96%), míg a lányoknál háromszor (4,91%).

A vizsgálat eredményei alapján a magyar megkérdezettek 6,3%-a (7 tanuló), a svéd megkérdezettek 9,82% (11 tanuló) került már olyan helyzetbe az élete során, hogy elsősegélyt kellett nyújtania. A magyar tanulók 93,7%-a, a svédek 90,18%-a még sohasem került a részéről elsősegélynyújtást igénylő szituációba. Nem volt olyan tanuló, aki azt válaszolta volna, hogy volt már ilyen helyzetben, de nem tudott cselekedni.

A vizsgálat kiterjedt a sürgősségi szituációkban nyújtott elsősegélyismeretekre is. Arra kérdésre, hogy az osztálytárs hirtelen elájulása esetén mi az első teendő, a magyar megkérdezettek 55,4%-a (62 fő), a svédek 83%-a (93 fő) adott helyes választ.

Arra a kérdésre, hogy tudják-e, mi az első teendő, ha egy embernek éles tárgytól sérült alkarjából erős vérzés észlelhető, a megkérdezett magyar tanulók 43,8%-a (49 fő) a svéd tanulók 65,17% (73 fő) helyesen válaszolt. A leültetést és nyomókötés felhelyezését első tennivalóként választó magyar diákok közül legtöbben az egészségügyi szakközépiskolai osztályból kerültek ki (az adott tanulócsoport 56%-a). Összeségében a magyar fiatalok 4,5%-a (5 fő) a svéd diákok 1,78%-a (2 fő) nem tudja, mi a teendő vérzés észlelésekor. Utolsó ilyen jellegű sérülésként a felkarcsonttörés ellátása került terítékre. E tekintetben az első teendőt illetően a magyar diákok 37,5%-a (42 fő), a svédek 86,6%-a (97 fő) jelölte meg a helyes választ, a sérült végtag kendővel való felkötését. Az ismereteken túl jelentős pozitívumként kell kiemelni, hogy a megkérdezett diákok 92,9%-a érzi úgy, hogy szüksége van olyan ismeretekre, mely a veszélyhelyzetek elhárítására vonatkozik, 3,6 % vélekedett ellentétesen és volt 3,5%, aki nem válaszolt. Ugyanakkor azt is fontos kiemelni, hogy tanórán kívüli elsősegélynyújtás oktatáson, mindössze a válaszadók fele venne részt, így a hatékonyság elérése érdekében fontos lenne, hogy ez mindenképpen az oktatás részévé váljon.

Az oktatáson túl az adott oktatási intézmény esetében, a magyar tanulók 59,8%-a (67 fő) a svédek 97,33%-a (109 fő) nyilatkozott úgy, hogy van tudomása korszerű elsősegélynyújtó hely létezéséről.

Mindezen eredmények alátámasztják azt, hogy fontos lenne a jelenlegi oktatási módszertant felülvizsgálni, s azt, ha nem is teljes mértékben, de a legfontosabb ismeretek erejéig az alap- és középfokú oktatás részévé tenni.

A BALESETMEGELŐZÉS ÉS AZ ELSŐSEGÉLYOKTATÁS LEHETSÉGES MÓDSZERTANI MEGKÖZELÍTÉSE

A szaksegély megérkezése előtt megkezdett segélynyújtás jelentőségét hangsúlyozzák minden olyan esetben, ahol a kialakult egészségkárosodás időfaktora olyan magas, hogy csak laikus segélynyújtó közreműködésével valósítható meg az életmentés (pl. újraélesztés), vagy a súlyos károsodások mértékének csökkentése (pl. vérzéscsillapítás) (Bence, Göbl, Lamboy, & Maklár, 2001).

A tanórai oktatás bevezetése esetén döntő a megfelelő időbeosztás, valamint tervezés, egy-egy téma kapcsán fontos lenne az egy tanórán belüli lezárás. Magának az oktatásnak mindenképpen két része kellene tagozódnia, részben az elméleti alapok megteremtésére, részben pedig a gyakorlati készségek kialakítására. Az utóbbi esetben nagyon nagy jelentősége van a szimulációs gyakorlatoknak, mindezzel a különböző helyzetekben történő biztonságos cselekvés is előmozdítható és a fiatal kétségbeesése is elkerülhető. Természetesen a fentiek a balesetmegelőzés során is felhasználhatóak lennének.

A vizsgálatok alapján az alábbi kompetenciák kialakítására lenne szükség a középiskolás évek alatt:

- A helyszíni körülményekről való gyors tájékozódás
- A helyszín biztonságosságának felmérése
- A beteg állapotának pontos felmérése
- A figyelemfelhívó panaszok és tünetek felismerése
- Korrekt segítségkérés
- Az egészségkárosodásnak megfelelő testhelyzet biztosítása
- Halaszthatatlan beavatkozások végzése
- Újraélesztés (BLS – AED)
- Eszméletlen betegnél eszköz nélküli légútbiztosítás
- Az elsődleges beavatkozások megkezdése és elvégzése:
 - zavart tudatú betegnél,
 - fájdalomról panaszoló betegnél,
 - nehézlégzéssel küszködő beteg esetén,
 - görcsroham alatt és után,
 - beszédzavar, végtaggyengeség esetén,
 - sokkos állapotú betegnél,
 - mérgezés gyanúja esetén,
 - elektromos balesetet szenvedett betegnél.
- Megfelelő vérzéscsillapítási eljárás alkalmazása
 - Elsődleges sebellátás
 - Kötözések alkalmazása
- Hőhatás okozta sérülés ellátása
- Rándulások, ficamok, törések rögzítése
- Beteg mozgatása, műfogások alkalmazása

A fentiek alapján ugyan elmondható, hogy nem lehet tantárgy és tantárgy között preferencia sorrendet felállítani, ugyanakkor érdemes lenne átgondolni, hogy egy folyamatos alapoktatás, gyakorlattal egybekötötten miként illeszthető be a közoktatási rendszerbe, hiszen hosszútávon életek múlhatnak rajta, nem beszélve arról, hogy a lakosság életminőségét is jelentősen javítaná.

ÖSSZEFOGLALÁS

A cikk szerzői elsősorban a hazai és a svédországi példa alapján igyekeztek rávilágítani a balesetmegelőzés és az elsősegélynyújtás oktatás jelentőségére, bemutatva egy nem reprezentatív minta főbb momentumait és tapasztalatait. Napjainkban a Nemzeti Alaptanterv tartalmaz olyan elemeket, mely ezen terület ismereteit igyekszik átadni, de a gyakorlati kompetenciák fejlesztése jelentősen háttérbe szorult. Fontos lenne, hogy birtokolja a feladat elvégzéséhez szükséges megfelelő kompetenciákat (Olteanu, 2022). Ezen hiányosságok következtében ugyan a segítségnyújtás attitűdje meglenne, de a „nehogy ártsak” félelem következtében a segítségnyújtás elmarad, így a szaksegítség megérkezéséig a beteg túlélési esélyei rendkívüli mértékben romlanak. Pedagógiai szempontból mindenképpen szükség lenne egy több lépcsős, akár már az óvodás vagy kisiskoláskortól játékos formában kialakított programra, mely a felsőtagozat és a középiskolai biológiai ismeretekkel teljessé válva, gyakorlati szimulációkkal fejlesztené a diákok kompetenciáit. Mindez a későbbiekben akár a gépjárművezetői engedély során tartott képzést is kiválthatná, összességében pedig lehetőséget adna a sérült vagy beteg túlélési esélyeinek javítására.

Kapcsolattartó szerző:

Papp Zoltán
KSZC Szent-Györgyi Albert
Technikum
6000 Kecskemét
Nyíri út 73.
pappzoliomsz@yahoo.com

Corresponding author:

Zoltán Papp
KSZC Szent-Györgyi Albert Technical
School
Nyíri str. 73.
6000 Kecskemét, Hungary
pappzoliomsz@yahoo.com

Hivatkozás: Papp, Z., & Beke, Sz. (2024). A hazai balesetmegelőzésre nevelés és az elsősegélyoktatásának összehasonlítása svédországi tapasztalatokkal. *Deliberationes*, 17(1), 85–94.

IRODALOMJEGYZÉK

- Bánfai, B. (2017). *Mikor kezdjük el? – Elsősegélynyújtással kapcsolatos nevelési program hatékonyságának felmérése óvodában iskolában*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem.
- Beke, S. (2019). Early treatment of acute myocardial infarction and its regional differences in Békés county. *Deturope*, 11(1), 182-195. doi: <https://doi.org/10.32725/det.2019.011>
- Bence, B., Göbl, G., Lamboy, L., & Maklár, L. (2001). A sürgős ellátást igénylő kórképek jellemzése. In G. Göbl (Ed.), *Oxiológia* (pp. 24-27). Budapest: Medicina.
- Bényi, M. (2005. 09. 30.). *A baleset-megelőzés helye a Népegészségügyi programban*. Letöltés dátuma: 2024. 01. 05., forrás: Baleset-megelőzési munkacsoport: <http://balesetmegeloz.atw.hu/strategia.html>
- Diószeghy, C. (2019). A laikus elsősegély szerepe a kórházon kívüli keringésmegállások túlélésében. *Orvosi Hetilap*, 160(46), 1810-1815. doi: <https://doi.org/10.1556/650.2019.31587>
- Központi Statisztikai Hivatal (2022. 12. 31.). *A népesség, népmozgalom főbb mutatói*. Letöltés dátuma: 2024. 01. 15., forrás: Központi Statisztikai Hivatal: https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0001.html
- Központi Statisztikai Hivatal (2022. 01. 03.). *Születéskor várható átlagos élettartam – férfiak [év]*. Letöltés dátuma: 2024. 01. 18., forrás: Központi Statisztikai Hivatal: https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0061.html
- Központi Statisztikai Hivatal (2022.01. 03.). *Születéskor várható átlagos élettartam – nők [év]*. Letöltés dátuma: 2024. 01. 18., forrás: Központi Statisztikai Hivatal: https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0062.html
- Központi Statisztikai Hivatal (2023.01. 31.). *Közúti balesetek száma*. Letöltés dátuma: 2024. 01. 19., forrás: www.ksh.hu: <https://statinfo.ksh.hu/Stainfo/haViewer.jsp>
- Olteanu, L. L.(2022). A pályorientáció beépítésének lehetőségei a pedagógusképzésbe. *Különleges Bánásmód - Interdiszciplináris folyóirat*, 8(3), 135-140. <https://doi.org/10.18458/KB.2022.3.135>
- Oszvárt, B., & Vincze, B. (2022). Az elsősegélynyújtás kialakulása, helye és szerepe a hazai és a nemzetközi oktatásának történetében. *Tudásmenedzsment*, 31-41. doi: <https://doi.org/10.15170/TM.2022.23.2.3>
- Papp, Z. (2015). *A balesetmegelőzésre nevelés és az elsősegélynyújtás oktatásának stratégiája a magyar oktatási rendszerben*. Selye János Egyetem Tanárképző Kar. Komárno: Selye János Egyetem .

Deliberationes tudományos folyóirat
17. évfolyam 1. szám 2024/1, 95–105. oldal
Kézirat beérkezése: 2024.05.24.
Kézirat befogadása: 2024.10.28..
DOI: 10.54230/Delib.2024.1.95

Deliberationes Scientific Journal
Vol.17; Ed.No. 1/2024, pages: 95–105
Paper submitted: 24th May 2024
Paper accepted: 28th October 2024
DOI: 10.54230/Delib.2024.1.95

THE DEVELOPMENT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN ORGANIZATIONAL MANAGEMENT

Máté Prorok^{1,2}

¹Gál Ferenc University, Faculty of Economics

²Óbuda University, Innovation Management Doctoral School

Abstract

Over the course of several decades, the incorporation of artificial intelligence (AI) into organizational management has been a transformative voyage, characterized by significant milestones and innovations. The field of artificial intelligence went under a rapid evolution in the 1980s with the introduction of machine learning algorithms and neural networks, which allowed systems to learn from data.

This development was preceded by early AI research that concentrated on symbolic reasoning and problem-solving. In the 1990s, AI applications acquired prominence in business sectors as a result of data mining techniques and expert systems.

The 2000s were characterized by the rapid advancement of AI technologies, such as computer vision and speech recognition, which expanded their commercial applications. In recent years, organizations have been able to resolve complex challenges and spur innovation by further accelerating the adoption of deep learning and reinforcement learning.

This paper investigates the fundamental transformation of management practices by AI advancements, which have improved operational efficiency, facilitated innovation, and improved decision-making. AI has revolutionized conventional management methodologies by automating routine duties and offering predictive insights.

Organizations are now capable of anticipating market trends, optimizing resource allocation, and mitigating risks through the incorporation of predictive analytics and decision support systems. AI-driven tools have fostered an innovative culture by improving consumer interactions, workforce planning, and collaboration.

The function of AI in organizational management is anticipated to expand further as it continues to evolve, thereby fostering new paradigms in strategic planning and organizational efficiency.

Keywords: artificial intelligence, development, organizational management

A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA FEJLŐDÉSE A SZERVEZETI MENEDZSMENTBEN

Prorok Máté^{1,2}

¹Gál Ferenc Egyetem, Gazdasági Kar

²Óbudai Egyetem, Innováció Menedzsment Doktori Iskola

Absztrakt

A mesterséges intelligencia (AI) beépítése a szervezeti menedzsmentbe több évtizeden átívelő folyamat volt, amelyet jelentős mérföldkövek és innovációk jellemeztek. A mesterséges intelligencia területe az 1980-as években gyors fejlődésen ment keresztül a gépi tanulási algoritmusok és a neurális hálózatok bevezetésével, amelyek lehetővé tették a rendszerek számára, hogy tanuljanak az adatokból.

Ezt a fejlesztést a korai AI-kutatás előzte meg, amely a szimbolikus érvelésre és problémamegoldásra összpontosított. Az 1990-es években az AI-alkalmazások az adatbányászati technikák és a szakértői rendszerek eredményeként kerültek előtérbe az üzleti szektorban.

A 2000-es éveket a mesterséges intelligencia-technológiák, például a számítógépes látás és a beszédfelismerés gyors fejlődése jellemezte, amelyek kibővítették kereskedelmi alkalmazásukat. Az elmúlt években a szervezetek képesek voltak megoldani az összetett kihívásokat és ösztönözni az innovációt azáltal, hogy tovább gyorsították a mély tanulás és a megerősítő tanulás elfogadását.

Ez a cikk a menedzsment gyakorlatok alapvető átalakulását vizsgálja a mesterséges intelligencia fejlesztései révén, amelyek javították a működési hatékonyságot, elősegítették az innovációt és a döntéshozatalt. A mesterséges intelligencia forradalmasította a hagyományos irányítási módszereket azáltal, hogy automatizálta a rutin-feladatokat, és előrejelző betekintést kínál.

A szervezetek ma már képesek előre jelezni a piaci trendeket, optimalizálni az erőforrás-allokációt, és mérsékelni a kockázatokat a prediktív analitikai és döntéstámogató rendszerek beépítésével. A mesterséges intelligencia által vezérelt eszközök a fogyasztói interakciók, a munkaerő-tervezés és az együttműködés javításával elősegítették az innovatív kultúrát.

A mesterséges intelligencia üzleti menedzsmentben betöltött szerepe várhatóan tovább fog bővülni, ahogy folyamatosan fejlődik, és ezáltal új paradigmákat hoz létre a stratégiai tervezésben és a szervezeti hatékonyságban.

Kulcsszavak: mesterséges intelligencia, fejlődés, szervezeti menedzsment

INTRODUCTION

The integration of artificial intelligence into organizational management is a transformative voyage that has been the subject of technological innovation and advancement for several decades. Traditional management practices have been consistently transformed by AI, which has evolved from its humble beginnings in symbolic reasoning and problem-solving to its present state of sophistication with deep learning and reinforcement learning. This development has been propelled by substantial milestones and innovations that have broadened the commercial implementations of AI in a variety of business sectors.

This introductory section establishes the foundation for the investigation of the significant influence of AI on management practices. By following the trajectory of AI development from its inception to its current stage, we can obtain a deeper understanding of the transformative potential of AI technologies.

The hypothesis of the research is that the incorporation of artificial intelligence into organizational management has resulted in a fundamental transformation of traditional practices, thereby fostering innovation within organizations, improving decision-making processes, and augmenting operational efficiency. This investigation is designed to elucidate the ways in which AI has transformed the efficacy of organizations, the processes of decision-making, and the innovation of businesses.

BUSINESS-RELATED MILESTONES AND ADVANCEMENTS OF AI

A number of significant milestones and innovations have influenced the incorporation of AI into management practices. Early AI research during the 1950s and 1960s concentrated on symbolic reasoning and problem-solving, thereby establishing the groundwork for rule-based expert systems (Yip, 1991). AI was transformed in the 1980s with the advent of neural networks and machine learning algorithms, which empowered systems to acquire knowledge from data and enhance their functionality progressively (Chen, 1995). The 1990s witnessed the advent of AI applications in the business sector, as expert systems and early data mining techniques gained prominence (Gargano & Raggad, 1999). Artificial intelligence technologies, such as speech recognition, natural language processing, and computer vision, advanced at a rapid rate during the 2000s, broadening the range of AI's commercial applications (Liao et al., 2012). Advancements in deep learning and reinforcement learning have significantly accelerated the integration of artificial intelligence into management practices in recent times. This has empowered organizations to address intricate challenges and foster innovation (Matsuo et al., 2022).

THE DEVELOPMENT OF AI IN MANAGEMENT

Important turning points and innovations have characterized the evolution of AI in organizational management, which has revolutionized the way in which organiza-

tions function and arrive at decisions. Initially, the application of AI in business centered on enhancing operational efficiency through the automation of normal human duties, such as data input and processing. In the beginning, systems were dependent on rule-based expert systems, which utilized algorithms to execute particular tasks by encoding human expertise and knowledge (Grosan & Abraham, 2011).

As machine learning and data analytics technologies have progressed, more complex AI applications have become feasible in business contexts. Artificial intelligence has progressed since its inception as an automation system to incorporate predictive analytics, which empowers businesses to anticipate forthcoming trends, demand patterns, and market dynamics. The predictive capability enables organizations to make informed decisions based on data and proactively anticipate shifts in their operational surroundings (Samanpour et al., 2018).

Furthermore, the emergence of AI-driven decision support systems has occurred, which utilize machine learning algorithms to analyze intricate data sets and furnish managers and decision-makers with practical insights. These systems facilitate the efficient allocation of organizational resources, the detection of strategic opportunities, and the mitigation of risks. The proliferation of big data and cloud computing has expedited the incorporation of artificial intelligence into management practices, allowing organizations to exploit extensive volumes of data for the purposes of operational optimization and strategic decision-making (Raparathi, 2021).

Understanding the effects of AI on management requires an examination of numerous frameworks and theoretical perspectives from the management and AI literature. An example of such a framework is technological determinism, which asserts that changes in organizations and society are propelled by technological progress. From this particular standpoint, the integration of AI into management practices is propelled by market forces and technological advancements, which in turn transform organizational frameworks and operations (Iaia et al., 2024). Socio-technical systems theory, which emphasizes the interaction between technological and social factors in determining organizational behavior and outcomes, is another pertinent framework. The implementation and impact of AI in management are influenced by sociocultural, economic, and organizational factors in addition to technical considerations (Sony & Naik, 2020).

Moreover, the resource-based view of the firm offers valuable insights regarding the strategic utilization of AI by organizations in order to attain a competitive edge. From this particular standpoint, it is argued that the implementation of AI functionalities including data analytics, predictive modeling, and decision support systems can generate value for institutions by facilitating the efficient utilization of their data resources and organizational capacities (Phillips-Wren et al., 2021).

Hierarchical structures, standardized processes, and centralized decision-making have been the foundations of conventional management practices, which were utilized to coordinate and direct organizational activities. Functional departments, including

marketing, operations, and finance, function in isolation, with minimal information sharing and collaboration between functions (Dempsey et al., 2022).

Nevertheless, the implementation of AI-powered advancements may result in either enhancements or disturbances to conventional management methodologies. AI technologies empower organizations to delegate human duties, including data input and processing, to automated systems. This enables the reallocation of human resources towards more strategic and innovative endeavors. Furthermore, decision support systems powered by artificial intelligence furnish managers with instantaneous insights and suggestions, facilitating decision-making that is better informed and grounded in data. In addition, the utilization of AI-driven predictive analytics empowers organizations to proactively strategize and allocate resources by enabling them to anticipate market trends, consumer preferences, and competitive threats. In general, the integration of AI-powered advancements into organizational management has the capacity to fundamentally transform conventional approaches by augmenting productivity, adaptability, and ingenuity (Zulaikha et al., 2020).

AI AUTOMATION FOR ROUTINE TASKS AND DECISIONS

By automating human decision-making and repetitive duties, AI technologies transform business operations, freeing up human resources for more strategic pursuits. By utilizing automation tools and machine learning algorithms, AI streamlines processes, increases productivity, and decreases the need for human labor. For example, AI-powered systems have the capability to automate record updates, extract information from diverse sources, and input data into databases, thereby eradicating the necessity for manual data entry. Aside from handling routine inquiries, troubleshooting problems, and providing immediate support, AI-driven chatbots in customer service enable human agents to concentrate on complex inquiries and high-touch interactions. Likewise, AI algorithms are utilized in supply chain management to optimize inventory levels, predict demand, and detect opportunities for cost reduction. This empowers organizations to make well-informed decisions and promptly adjust to ever-changing market conditions (Asatiani et al, 2020).

Artificial intelligence enables organizations to leverage the potential of large-scale data sets in order to generate practical insights and predictive analytics. Through the examination of extensive quantities of data, AI algorithms reveal correlations, patterns, and trends that elude human analysis. In the field of finance, for instance, AI-powered predictive models enable organizations to maximize returns and optimize investment portfolios by identifying investment opportunities, forecasting market trends, and mitigating risks. AI algorithms analyze patient data in the healthcare industry to personalize treatment plans, forecast disease outcomes, and enhance overall patient outcomes. Moreover, analytics tools enabled by AI are utilized in marketing to segment consumers, forecast their purchasing behavior, and optimize campaigns,

thereby increasing targeting precision and return on investment (Olaniyi et al., 2023).

Customer interactions are transformed by AI-powered tools, including recommendation engines and chatbots, which scale the delivery of personalized experiences. By engaging consumers in natural language conversations, responding to inquiries, and resolving problems in real-time, chatbots increase customer loyalty and satisfaction. In order to propose pertinent products or content, recommendation engines leverage consumer preferences, perusing history, and purchase patterns. This results in increased cross-selling opportunities and revenue. Organizations enhance consumer relationships, promote brand loyalty, and encourage repeat purchases by customizing products, services, and communications to suit individual preferences (Khan & Iqbal, 2020).

Predictive modeling and optimization algorithms powered by AI expedite operations and optimize resource allocation across multiple domains. In the domain of inventory management, for instance, AI algorithms predict demand, optimize storage levels, and minimize stockouts, thereby enhancing supply chain efficiency and decreasing inventory carrying costs. AI-driven algorithms are utilized in production scheduling to optimize the allocation of resources, mitigate delay, and increase productivity while decreasing lead times. Moreover, within the realm of workforce planning, analytics tools propelled by AI predict the requirements for personnel, detect deficiencies in skills, and optimize the distribution of personnel, thereby guaranteeing the most effective use of resources and the lowest possible cost (Aslam, 2023).

The utilization of AI technologies in management processes stimulates innovation and creativity through the facilitation of idea generation, prototyping, and experimentation. AI-powered ideation platforms, for instance, recognize emerging trends, generate novel concepts for product development or process optimization, and analyze vast quantities of data. Accelerating the product development lifecycle, AI-driven simulation tools facilitate rapid iteration and testing of design concepts during prototyping. Furthermore, AI-powered collaboration platforms enable interdisciplinary teams to engage in co-creation, idea exchange, and knowledge sharing, thereby promoting an innovative culture and propelling organizational performance advancements (Botega et al., 2020).

The implementation of AI in management offers substantial prospects for organizations to optimize operations, decrease expenditures, and enhance overall performance. Through the utilization of AI technologies, organizations have the ability to optimize resource allocation, streamline workflows, and automate repetitive tasks, resulting in notable enhancements in productivity and efficiency (Wamba-Taguimdje, 2020). In addition, decision support systems powered by artificial intelligence facilitate expedited and precise decision-making, granting organizations the ability to promptly address shifts in the market and competitive forces. The utilisation of artificial intelligence has been shown to have a favourable effect on performance metrics of organisations, as evidenced by case studies, empirical research, and enhancements

in operational efficiency, productivity, and cost reductions in numerous sectors (Andronie et al, 2021).

Adoption of artificial intelligence reshapes workforce dynamics and organizational structures, potentially resulting in agile teams, reduced hierarchies, and changes in job responsibilities and roles. Automation of human duties by AI enables personnel to allocate their efforts towards more valuable endeavors, including innovation, problem-solving, and customer engagement. Nevertheless, this paradigm shift could potentially lead to the loss of employment opportunities or alterations in certification prerequisites, thereby requiring initiatives to enhance and retrain the workforce in order to maintain its flexibility and preparedness. Organizations must proactively manage these changes by nurturing a culture of continuous improvement and life-long learning through the provision of training and professional development opportunities for employees (Rudko et al., 2021).

SOCIETAL IMPLICATIONS AND ETHICAL CONSIDERATIONS REGARDING AI IN MANAGEMENT

Organizations are obligated to confront the ethical quandaries and societal ramifications that emerge from the extensive implementation of AI in management. Key concerns include but are not limited to algorithmic discrimination, privacy violations, and job displacement. Ethical frameworks and guidelines pertaining to the responsible deployment of artificial intelligence prioritize accountability, transparency, and equity; they direct organizations in the process of making ethical decisions and mitigating risks (Baker-Brunnbauer, 2021). By placing ethical considerations and societal impacts at the forefront, organizations can establish credibility with stakeholders, fulfill their social responsibility obligations, and capitalize on the revolutionary capabilities of artificial intelligence (Brendel et al., 2021).

In order to effectively incorporate AI into their management practices, organizations ought to embrace pragmatic suggestions and benchmarks. In order to effectively champion AI initiatives, establish strategic objectives, and allocate resources, leadership support is vital. Programming for employee training and upskilling guarantees workforce engagement and preparedness with AI technologies. Engagement of stakeholders promotes cooperation and congruence of objectives, which in turn stimulates transformation within an organization and stimulates innovation. By adopting these approaches, organizations can effectively navigate the obstacles associated with the implementation of AI and fully harness its capabilities to revolutionize managerial procedures and foster enduring expansion (Al Mansoori et al., 2021).

SUMMARY

The transition from rule-based expert systems to advanced AI-driven tools has significantly improved operational efficiency. AI systems automate routine tasks, enabling businesses to capitalize on predictive analytics, enabling proactive and informed decisions. AI-driven decision support systems use machine learning algorithms to analyze complex data sets, facilitating resource allocation, strategic opportunity identification, and risk mitigation. The integration of AI into management has been accelerated by cloud computing and big data, enabling organizations to leverage vast amounts of data for strategic decision-making and operational optimization.

The transformative effects of AI on management practices support the notion that technological advancements drive organizational and societal changes. The socio-technical systems theory emphasizes the interaction between technological and social factors, while the resource-based perspective postulates that AI can offer a competitive edge by facilitating more effective utilization of organizational capabilities and data resources. AI-driven systems have disrupted traditional management structures, increasing productivity and decreasing manual labor. AI-powered predictive models in finance, healthcare, marketing, customer interactions, and workforce planning have transformed various business functions. AI fosters creativity and innovation within organizations, generating novel ideas for process optimization and product development.

The hypothesis was validated by the considerable enhancements in various aspects of organizational management that have been facilitated by the evolution of artificial intelligence technologies, from early rule-based systems to sophisticated decision support systems and predictive analytics tools. Organizations have been able to improve their operational efficiency and strategic decision-making by automating routine tasks, anticipating market trends, optimizing resource allocation, and mitigating risks with the help of these advancements. Furthermore, AI-driven tools have revolutionized consumer interactions, workforce planning, and collaboration, thereby cultivating an environment of innovation within organizations. In general, the empirical evidence corroborates the hypothesis that the incorporation of AI has indeed profoundly altered traditional management practices, in accordance with the changing requirements of the contemporary business environment.

Kapcsolattartó szerző:

Prorok Máté
Gál Ferenc Egyetem
Gazdasági Kar
5600 Békéscsaba
Bajza u. 33.
prorok.mate@gfe.hu

Corresponding author:

Máté Prorok
Faculty of Economy
Gál Ferenc University
Bajza str. 33.
5600 Békéscsaba, Hungary
prorok.mate@gfe.hu

Hivatkozás: Prorok, M. (2024). The development of artificial intelligence in organizational management. *Deliberationes*, 17(1), 95-105.

BIBLIOGRAPHY

- Al Mansoori, S., Salloum, S. A., & Shaalan, K. (2021). The Impact of Artificial Intelligence and Information Technologies on the Efficiency of Knowledge Management at Modern Organizations: A Systematic Review. In M. Al-Emran, K. Shaalan, & A. E. Hassanien (Eds.), *Recent Advances in Intelligent Systems and Smart Applications* (pp. 163–182). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-47411-9_9
- Andronie, M., Lăzăroiu, G., Iatagan, M., Uță, C., Ștefănescu, R., & Cocoșatu, M. (2021). Artificial Intelligence-Based Decision-Making Algorithms, Internet of Things Sensing Networks, and Deep Learning-Assisted Smart Process Management in Cyber-Physical Production Systems. *Electronics*, 10(20). <https://doi.org/10.3390/electronics10202497>
- Asatiani, A., Penttinen, E., Rinta-Kahila, T., & Salovaara, A. (2020). Implementation of automation as distributed cognition in knowledge work organizations: Six recommendations for managers. In *International Conference on Information Systems*. Association for Information Systems.
- Aslam, M. (2023). Bridging the Future: Automation and Bots in Enterprise Resource Planning for Streamlined Operations. *Social Sciences Spectrum*, 2(1), 120-129.
- Baker-Brunnbauer, J. (2021). Management perspective of ethics in artificial intelligence. *AI and Ethics*, 1(2), 173–181. <https://doi.org/10.1007/s43681-020-00022-3>
- Botega, L. F. de C., & da Silva, J. C. (2020). An artificial intelligence approach to support knowledge management on the selection of creativity and innovation techniques. *Journal of Knowledge Management*, 24(5), 1107–1130. <https://doi.org/10.1108/JKM-10-2019-0559>
- Brendel, A. B., Mirbabaie, M., Lembcke, T.-B., & Hofeditz, L. (2021). Ethical Management of Artificial Intelligence. *Sustainability*, 13(4). <https://doi.org/10.3390/su13041974>
- Chen, H. (1995). Machine learning for information retrieval: Neural networks, symbolic learning, and genetic algorithms. *Journal of the American society for Information Science*, 46(3), 194-216. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1097-4571\(199504\)46:3<194::AID-ASI4>3.0.CO;2-S](https://doi.org/10.1002/(SICI)1097-4571(199504)46:3<194::AID-ASI4>3.0.CO;2-S)
- Dempsey, M., Brennan, A., Holzberger, A., & McAvoy, J. (2022). A Review of the Most Significant Challenges Impacting Conventional Project Management Success. *IEEE Engineering Management Review*, 50(3), 193–199. <https://doi.org/10.1109/EMR.2022.3187168>

- Gargano, M. L., & Raggad, B. G. (1999). Data mining - a powerful information creating tool. *OCLC Systems & Services: International Digital Library Perspectives*, 15(2), 81–90. <https://doi.org/10.1108/10650759910276381>
- Grosan, C., & Abraham, A. (2011). Rule-Based Expert Systems. In C. Grosan & A. Abraham (Eds.), *Intelligent Systems: A Modern Approach* (pp. 149–185). Springer Berlin Heidelberg. https://doi.org/10.1007/978-3-642-21004-4_7
- Iaia, L., Nespoli, C., Vicentini, F., Pironti, M., & Genovino, C. (2024). Supporting the implementation of AI in business communication: The role of knowledge management. *Journal of Knowledge Management*, 28(1), 85–95. <https://doi.org/10.1108/JKM-12-2022-0944>
- Khan, S., & Iqbal, M. (2020). AI-Powered Customer Service: Does it Optimize Customer Experience? *2020 8th International Conference on Reliability, Infocom Technologies and Optimization (Trends and Future Directions) (ICRITO)*, 590–594. <https://doi.org/10.1109/ICRITO48877.2020.9198004>
- Liao, S.-H., Chu, P.-H., & Hsiao, P.-Y. (2012). Data mining techniques and applications – A decade review from 2000 to 2011. *Expert Systems with Applications*, 39(12), 11303–11311. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2012.02.063>
- Matsuo, Y., LeCun, Y., Sahani, M., Precup, D., Silver, D., Sugiyama, M., Uchibe, E., & Morimoto, J. (2022). Deep learning, reinforcement learning, and world models. *Neural Networks*, 152, 267–275. <https://doi.org/10.1016/j.neunet.2022.03.037>
- Olaniyi, O., Shah, N. H., Abalaka, A., & Olaniyi, F. G. (2023). Harnessing predictive analytics for strategic foresight: a comprehensive review of techniques and applications in transforming raw data to actionable insights. Available at SSRN 4635189. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4635189>
- Phillips-Wren, G., Daly, M., & Burstein, F. (2021). Reconciling business intelligence, analytics and decision support systems: More data, deeper insight. *Decision Support Systems*, 146, 113560. <https://doi.org/10.1016/j.dss.2021.113560>
- Raparathi, M. (2021). AI-Driven Decision Support Systems for Precision Medicine: Examining the Development and Implementation of AI-Driven Decision Support Systems in Precision Medicine. *Journal of Artificial Intelligence Research*, 1(1), 11–20.
- Rudko, I., Bashirpour Bonab, A., & Bellini, F. (2021). Organizational Structure and Artificial Intelligence. Modeling the Intraorganizational Response to the AI Contingency. *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research*, 16(6), 2341–2364. <https://doi.org/10.3390/jtaer16060129>
- Samanpour, A. R., Ruegenberg, A., & Ahlers, R. (2018). The Future of Machine Learning and Predictive Analytics. In C. Linnhoff-Popien, R. Schneider, & M. Zaddach (Eds.), *Digital Marketplaces Unleashed* (pp. 297–309). Springer Berlin Heidelberg. https://doi.org/10.1007/978-3-662-49275-8_30
- Sony, M., & Naik, S. (2020). Industry 4.0 integration with socio-technical systems theory: A systematic review and proposed theoretical model. *Technology in Society*,

- 61, 101248. <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2020.101248>
- Wamba-Taguimdje, S.-L., Fosso Wamba, S., Kala Kamdjoug, J. R., & Tchatchouang Wanko, C. E. (2020). Influence of artificial intelligence (AI) on firm performance: The business value of AI-based transformation projects. *Business Process Management Journal*, 26(7), 1893–1924. <https://doi.org/10.1108/BPMJ-10-2019-0411>
- Yip, K. M.-K. (1991). Understanding complex dynamics by visual and symbolic reasoning. *Artificial Intelligence*, 51(1–3), 179–221. [https://doi.org/10.1016/0004-3702\(91\)90111-V](https://doi.org/10.1016/0004-3702(91)90111-V)
- Zulaikha, S., Mohamed, H., Kurniawati, M., Rusgianto, S., & Rusmita, S. A. (2020). Customer predictive analytics using artificial intelligence. *The Singapore Economic Review*, 1–12. <https://doi.org/10.1142/S0217590820480021>

Deliberationes tudományos folyóirat

17. évfolyam 1. szám 2024/1, 106–114. oldal

Kézirat beérkezése: 2024.05.24.

Kézirat befogadása: 2024.10.28.

DOI: 10.54230/Delib.2024.1.106

Deliberationes Scientific Journal

Vol.17; Ed.No. 1/2024, pages: 106–114

Paper submitted: 24th May 2024

Paper accepted: 28th October 2024

DOI: 10.54230/Delib.2024.1.106

AZ OLVASÓK ÉRZELMI BEVONÁSA A KORTÁRS IFJÚSÁGI KRIMIBEN

Szilvássy Orsolya

Gál Ferenc Egyetem, Pedagógiai Kar

Absztrakt

Az irodalmi szövegek befogadásához szükséges kognitív és érzelmi mechanizmusok elválaszthatatlanok a valós tapasztalatoktól és az irodalmi befogadás ezeknek a folyamatoknak a gyakorlásához és fejlődéséhez is hozzájárul. Ezen kívül az olvasás során átélt érzelmek fontos szerepet töltenek be abban is, hogy az olvasók érdekeltté váljanak a befogadásban.

Az alábbi írás két kortárs ifjúsági bűnügyi regényben vizsgálja meg a narráció által keltett és ábrázolt érzelmek, illetve a szereplőkhöz fűződő empátia szerepét a művek befogadásában. A két regény az ifjúsági krimi, a krimi noir és a dark fantasy zsánereit kombinálva változatos lehetőségeket kínálnak a fiatal olvasóknak az érzelmi tapasztalatszerzésére.

Kulcsszavak: érzelmi nevelés, ifjúsági irodalom, krimi, kognitív kritika

THE EMOTIONAL ENGAGEMENT OF READERS IN CONTEMPORARY JUVENILE CRIME FICTION

Orsolya Szilvássy

Gál Ferenc University, Faculty of Education

Abstract

The cognitive and emotional mechanisms necessary for understanding and enjoying literary texts are inseparable from real experiences and literary reading contributes to the practice and development of these processes. This paper examines the role of the emotions evoked and portrayed by narrative and the empathy for the characters in the reception of two contemporary juvenile crime novels. Combining the genres of

juvenile crime fiction, crime noir and dark fantasy, the two novels offer young readers a variety of ways to experience emotion.

Keywords: emotional engagement, crime fiction, children's literature, cognitive poetics

A gyermek- és ifjúsági irodalom kognitív kritikai megközelítései szerint az irodalmi szövegek befogadásához szükséges kognitív és érzelmi mechanizmusok elválaszthatatlanok a valós tapasztalatoktól és az irodalmi befogadás ezeknek a folyamatoknak a gyakorlásához és fejlődéséhez is hozzájárul (Kidd & Castano, 2013). Az érzelmek területén például azzal, hogy a fikció olyan helyzetek ábrázolását nyújtja az olvasóknak, amelyekben azok az érzelmek szimulációjával találkoznak (Hogan, 2013). Mivel a kezdő olvasóknak korlátozott élettapasztalata van ezen a téren, a fikció helyettesítő élményt nyújthat, akár még azelőtt megtapasztalhatnak bizonyos érzelmeket, hogy a való életben találkoznának velük (Nikolajeva, 2014). Ezen kívül az érzelmek fontos szerepet töltenek be abban is, hogy az olvasók érdekeltté váljanak a befogadásban, ami az olvasóvá nevelés szempontjából különösen lényeges (Vermeule, 2010). Az alábbi írás két kortárs ifjúsági bűnügyi regényben vizsgálja ezeket az összefüggéseket a narráció által keltett és ábrázolt érzelmek, illetve a szereplőkhöz fűződő empátia vonatkozásában. Szécsi Noémi *Mandragóra utca 7.* és Mészöly Ágnes *A kupolák titka* című regényei az ifjúsági krimi, a krimi noir és a dark fantasy zsánereit kombinálva változatos lehetőségeket kínálnak a fiatal olvasóknak az érzelmi tapasztalatszerzésére.¹

AZ ÉRZELMEK ÉS AZ IRODALMI BEFOGADÁS

A kortárs kognitív érzelemelméletek egyik legfontosabb eredménye az érzelmek szerepének átértékelése a megismerés területén. Az emóciókat ma már nem csupán bizonyos ingerekre adott szubjektív válaszoknak tekintik, hanem a kogníció olyan integráns részeinek, amelyek a megértést befolyásoló, értéktelített reprezentációkat közvetítenek (Ortony, Clore & Collins, 2022). Ennek fényében irodalomtudományos szempontból is felvetődött az érzelmek szerepének vizsgálata az irodalmi szövegek megértésében és befogadásában, már csak azért is, mert – ahogy a kognitív kritika képviselői állítják – ugyanazok a kognitív és érzelmi mechanizmusok működnek bennünk olvasás közben, mint valóságos szituációk átélésekor (Horváth, 2020). Az evolúciós pszichológiai kultúraelmélet ebből a párhuzamból vezeti le nemcsak az irodalom, hanem minden művészeti ág létét, azt állítva, hogy azok azért jöttek létre, mert előnyösek a fajfenntartás szempontjából: vagy közvetlen túlélési célt szolgálnak, vagy olyan organizációs működésmódú adaptációk, amelyek célja egy közvetlen túlélési célt szolgáló adaptáció fejlesztése, mivel élvezetük javítja a neurokognitív adap-

¹ Az ifjúsági krimi műfaji sajátosságait részletesebben tárgyaltam már a két regény kapcsán, a jelen írás az érzelmi bevonásra fókuszál, ennek ellenére tartalmaz átfedéseket a korábbi a cikkel (Vö. Szilvássy, 2023).

tációk ontogenetikus szerveződését és teljesítőképességét (Tooby & Cosmides, 1992). Ebből a nézőpontból az irodalmi szövegek nem öncélú esztétikai tárgyak, hanem kulturális eszközök, amelyek használata egyéni és közösségi előnyökkel jár, befogadásuk az emberi elme számára a gyakorlás lehetőségét biztosítja valós kockázat nélkül, mivel az élet más területein is hasznos mentális mechanizmusokat működtet a fikció biztonságos keretei között.

A gyermek- és ifjúsági irodalom jelentős részére tekinthetünk ezért úgy is, mint szocializációs irodalomra, amely bevezet az emberi elme működésének ismeretébe és esztétikai kvalitásainak köszönhetően anélkül járul hozzá különböző kompetenciák fejlődéséhez, hogy olvasóit nyíltan okítaná. Az érzelmi kompetenciának nevezett igen összetett képességrendszer legtöbb részterülete megjelenhet ebben a folyamatban, a gyakorlás lehetősége kiejt az érzelmek felismerésére és kifejezésére, az érzelmek kognitív dimenziójára, vagyis ismeretére és megértésére, valamint az érzelmek és a cselekvés kapcsolatára, az érzelem szabályozására is (Vö. Szilvássy, 2022).

A MANDRAGÓRA UTCA 7. ÉS A FÉLELEM TÖRTÉNETE

Szécsi Noémi *Mandragóra utca 7.* című regénye, amely 2012-ben jelent meg először az Európa Kiadónál, majd 2018-ban a Magvetőnél is, két kislány, Ida és Tamara nyomozásának történetét beszéli el a címmel megnevezett, rejtélyekkel teli bérházban. A paratextuális információk (elsősorban a könyv borítója, címe és fülszövege) is a gótikus regények világát idézve megerősítik, hogy a helyszín a narratív sémákra is kihatással lesz. Az ábrázolt tér ezekben a szövegekben több, mint díszlet, strukturális szempontból inkább aktáns funkcióval bír. Szécsi regényében a helynek szelleme van, olyan múltja, ami a megátkozás beszédaktusán keresztül kihat az aktuálisan elbeszélte történet jelen idejére, mivel a Mandragóra utca 7. számú ház egy korábbi boszorkánytanya helyén épült és ezért átok ül rajta. A szerző jó érzékkel kapcsolja össze az elvárt kastély motívumát a terjeszkedő nagyváros urbanisztikai realitásával – aminek immár természetes velejárója az a gazdaságilag racionalizált gyakorlat, hogy ősi, szakrális funkciójú területeket építenek be.

A regény első jelenetében a narrátor a főszereplő kislány érzékelési tapasztalatait közvetítve beszéli el, hogy a szereplő éjszaka egyedül van és fél: „Éjfél már elmúlt, amikor kipattant az alvó kislány szeme” (Szécsi, 2012). Maga a félelem szó egyszer sem fordul elő a szövegben, sem az, hogy mit érez pontosan a szereplő, de a leírt szituáció, a kislány óvatos mozdulatai egyértelműen erre az érzésre utalnak. A szereplő tudattartalmát az elbeszélő tehát nem direkt módon közli (*telling*), hanem csak mutatja (*showing*), ezért az olvasónak – akárcsak a valóságos szituációkban – a szomatikus jelzésekből kell következtetnie az érzelmekre. Az olvasó itt olyan terepen találja magát, ami a szociális kapcsolatok és az irodalmi szövegek befogadása szempontjából egyaránt lényeges képesség gyakorlását teszi lehetővé. Mások testi jelzéseinek megértése és a megfelelő reakció legalább olyan fontos, mint a tudatelméleti képességünk,

amelynek birtokában más emberek gondolataira és szándékaira következtetünk. Amikor mások testi jelzéseit empatikusan úgy értelmezzük, mintha a sajátunk lenne egy hasonló szituációban, lehetővé teszi számunkra, hogy a cselekvéseknek, alapvető motorikus szándékoknak, érzéseknek és érzelmeknek mások által is elfogadott, interperszonális értelmet tulajdonítsunk. Ezért az interszubszejtivitást mindenekelőtt interkorporativitásnak kellene tekinteni, mivel a testi, fiziológiai érzetek meghatározóak a kialakulásában. A jelen írás szempontjából különösen lényeges, hogy ez a képesség nemcsak másokhoz való kapcsolódásunkat alapozza meg, hanem a fiktív elbeszélésekhez való viszonyunkat is döntően befolyásolja (Gallese & Wojciechowski, 2011).

Az interkorporativitás a fikció befogadásában főképpen akkor jut nagyobb szerephez, amikor a narráció nem nyújt explicit információt egy szereplő tudattartalmáról, az olvasó ilyenkor konstruktívan, saját élettapasztalataira hagyatkozva egészíti ki az „üres helyeket”, valamint paratextuális információkat is figyelembe vesz. Ez utóbbi lehetőség a *Mandragóra utca* 7.-ben messzemenőig adott. Az olvasó P. Szathmáry István izgalmas illusztrációjával találkozik először a borítón, majd még egyszer az első oldalon is, amely a rettenetes bérházat és lakóit ábrázolja. A kezdő jelenetet az illusztrátor azután egy külön grafikával is felvezeti: ezen az látszik, hogy a kislány állig betakarózva mered az ablaka előtt elvonuló fekete árnyra. A képi információk megerősítik, kiegészítik, a karikatúrisztikus stílusuknak köszönhetően árnyalják az írott narrációt, a befogadói figyelmet határozottan irányítják a félelem szemantikai tartománya felé. A regényben azután többször előtérbe, majd háttérbe kerül ez a negatív érzés, a félelmet keltő jelenetek pozitív érzelmeket mozgósító részekkel váltakoznak. Ez a fajta érzelmi hullámvás döntő módon járul hozzá ahhoz, hogy az olvasó a negatív érzelmeket élvezni tudja és ne szenvedjen tőle. A stresszkeltő ingerek és megnyugtató szekvenciák váltakozása ugyanis a stressz feloldásából fakadóan „dopamin-aktivitást vált ki, amely a test számára jutalomérzést nyújt” (Kovács, 2022).

A regény első fejezetében további interpretációs bizonytalanság merül fel: a tér egyszerre tűnik reálisnak és irreálisnak. A ház leírása alapján nehéz eldönteni, hogy egy felújításra szoruló budapesti bérház jelenik-e meg, amely ideális helyszíne lehet bármely krimi noirnak, vagy egy fantasyba illő elvarázsolt kastély, amelynek elemei mindjárt életre kelnek. A bizonytalanságból ered az az „unheimlich”, kísérteties hatás, amelynek kialakulása a befogadóban Freud (1998) szerint egy kognitív hiányhoz, a „megítélés-dilemmához” köthető. A látási viszonyok is a találgatásoknak kedveznek: az éjszakai jelenettel induló történet késődelutánival folytatódik és a sötét helyszínek végig kísérik a meglehetősen szerteágazó cselekményt, amelyben a furcsa lakókhoz kötődő rejtélyek megfejtése az összekötő szál. A belső perspektívából ábrázolt helyszínek magukban hordozva a múltat és a varázslatot fenn tartják a mágikus és a racionális közti átjárás lehetőségét, azt sugallva, hogy a láthatatlan tartományában fenyegető lények rejtőzködnek, hiszen az éjszaka és a sötétség az ösztönök, az agresszió és a bűn archetipikus közege. Itt a szöveg egyszerre épít az olvasó közvetlen érzelmi válaszára,

amelyeket a félelemkeltő ingerekre ad, valamint a szereplővel kialakított percepciók és empatikus kapcsolatra. A bevezető jelenet – továbbra is a szereplő érzelési fókuszához csatlakozva – úgy végződik, hogy a kislány „(f)élalomban még látni vélte, amint egy sötét árny eloson az ablaka előtt” (Szécsi, 2012). A történetet státusában ezért egy további bizonytalanság mutatkozik, mivel a folytatást akár a szereplő álmának is tekinthetjük, azonban ennek a lehetőségnek a felismerése olyan mentalizációs következtetés, amelyre kezdő olvasók még nem képesek, ők valószínűleg egyszerűen kronológiai viszonyba helyezik a bevezető részt az azt követőkkel.

Mindezek fényében úgy tűnik, hogy Szécsi Noémi regénye a gyermeki psziché egyik alapélményéhez kapcsolódik, az olvasót úgy teszi érdekeltté, hogy következetesen előhívja azt a félelem-sémát, amelyet sajátos múltbeli élmények és az ezekre adott egyéni reakciók formáltak. A főszereplő jellemfejlődésében is megmutatkozik, hogy ebben a szövegben a félelem a legfontosabb tematikai elem, amely összhangban áll azzal a kognitív pszichológiából is ismert elvvel, hogy az érzelem minősége a befogadó kognitív kiértékelésétől függ. A tanulságot a narrátor összegzi is: „Minden éppen olyan rémisztőnek bizonyult, mint képzelte, vagy talán annál kicsit rémisztőbbnek is, és ő mégis megjárta a pincét, kihallgatta a boszorkányokat és szembeszállt a lidérccel. Ettől mintha a félelme is elpárolgott volna. Pedig továbbra is ugyanabban a házban kellett laknia” (Szécsi, 2012). A regény jó példát nyújt arra, hogy az irodalmi szövegek úgy kínáljanak alkalmat egy negatív érzelem kipróbálására, hogy az olvasók egyéni igényeiknek megfelelően élhessenek át az élményt. A gyerekek ugyanis saját lelki és mentális preferenciáikat is érvényesíthetik a befogadásban azáltal, hogy többször újra olvassák a szöveget vagy bizonyos részleteket figyelmen kívül hagynak és ezzel saját lelki szükségleteikhez igazítják az érzelmi (és az ehhez szorosan kapcsolódó esztétikai) hatást.

A KUPOLÁK TITKA ÉS AZ EMPÁTIA

A gyermekirodalomi vizsgálódások középpontjában az érzelmi kompetenciával kapcsolatban elsősorban az empátia áll, amely nem is egyetlen jelenség, hanem bizonyos képességek összehangolt működésének összessége. Ha ugyanis empatikusan viszonyulunk valakihez, akkor bele tudunk helyezkedni a helyzetébe, megértjük a nézőpontját és erre azonnali érzelmi választ adunk. Ez a meghatározás világosan megmutatja, hogy az empátia egyszerre jelenti mások nézőpontjának megértését, illetve a saját érzelmi reakciók felismerését, vagyis affektív, kognitív és fiziológiai folyamatokat egyaránt magában foglal. Az affektív aspektust az érzelmi együttérzés alkotja, a kognitív folyamat a másik ember helyzetébe való behelyezkedésre, a fiziológiai pedig az idegrendszer autonóm tevékenységeire utal, például a másik örömeinek, szorongásának vagy fájdalmának átélésére (Tooby & Cosmides, 2000) idézi: Kümmerling-Meibauer, 2016). Az irodalmi befogadás során nyilvánvalóan az olvasó és szereplő közti viszonyban nyílik erre alkalom, mert a fiktív alakokhoz is viszonyul-

hatunk empatikusan, ha az irodalmi szöveg megteremti ennek feltételeit és az olvasó diszpozíciói is megfelelőek.

Fikciós szövegeket gyakran minősít a kritika abból a szempontból, hogy a narrációban a cselekmény vagy a szereplők pszichológiája a domináns. Az előbbi és történetileg is első csoportba olyan narratívák kerülnek, amelyekben a karakterek csak narratív funkciók hordozói, belső vívódásaik, érzéseik, gondolataik nem képezik az elbeszélés tárgyát, csak éppen annyira jelennek meg a tudati tartalmak, hogy a tettek közvetlen motivációi érthetők legyenek. Legtipikusabb példa erre a népmese, de a klasszikus detektívregény is ide tartozik, ezekben a műfajokban a karakterek alárendeltek az eseményeknek, nem összetett személyiségek, alantas vagy nemes jellemvonásokon kívül nem rendelkeznek más tulajdonságokkal. A karakterközpontú narratívákban ezzel szemben a lelki történések kerülnek fókuszba és az elbeszélő hozzáférést nyújt az olvasó számára a szereplői tudatokhoz is. A gyermek- és ifjúsági epikai művek általában a két elbeszélésmódot változó mértékben kombinálják és sokszor genderpreferenciákat is emleget a szakirodalom a kétféle elbeszélésmód kapcsán, miszerint a fiúk a pergő cselekményű, akciódús szövegeket, míg a lányok a karakterek érzelmi életére is fókuszáló történeteket kedvelik jobban (Nikolajeva, 2002). Véleményem szerint az itt tárgyalt ifjúsági regények ebből a szempontból kettős olvasási lehetőséget nyújtanak.

A 2020-ban megjelent *A kupolák titka* is a krimi noir atmoszféráját idézi meg, itt is Budapest valaha jobb időket megélt részei jelentik a színteret, ahol a bűn és a rend képviselői összecsapnak. A regény a nyolcadik kerület Palotanegyedében indul egy a történet idejét jóval megelőző jelenettel, amely egy félresikerült kísérlet végzetes következményét meséli el: egy vilájobbító csodaszer mellékhatása következtében az emberek elveszítik normális testi halmazállapotukat és fekete füstgomolygként örökre a sötét padlások jószándékú szellemeivé, a kupolák foglyaivá válnak. A fantasztikus elemek jelenléte ellenére a szereplők realiztikus viszonyrendszerben mozognak a regényben, az iskola társadalmi tere itt is meghatározó, mint sok más ifjúsági fantasyban. Ebből fakad az is, hogy nemcsak a nyomozás szála, hanem a szereplők szociális és érzelmi kapcsolatai, pszichológiai történései is hangsúlyt kapnak és a bonyodalmak a lelki mechanizmusok szélesebb spektrumát fogják át, mint például a klasszikus detektívregényben, ahol a detektívet tulajdonképpen csak egyetlen érzelm, a kíváncsiság hajtja. A gyerekdetektívet nem a rejtély megoldása, hanem – ahogy a krimi noirban – az elkövető kézre kerítése, a morális rend helyreállítása motiválja, ezért az üldözés egy hosszabb részt tesz ki a cselekményben, ami a kalandregényhez viszi közelebb a műfajt és az olvasók figyelmét nem a múlt, hanem a regény jelen idejében történő események, elsősorban a nyomozókra leselkedő veszélyek kötik le. Lényeges párhuzam még a krimi noirral az is, hogy a bűntény nem individuális léptékű, hanem egy szélesebb társadalmi csoportot érint, hiszen a bűnözők a város, az ország feletti uralom megszerzésére törekcszenek. Összességében Mészöly Ágnes regénye egy olyan műfaji kombináció, amely a szereplői tudatokhoz hozzáférést biz-

tosító narratív technikák miatt képes az olvasók érdeklődését a karakterek érzelmei iránt is felkelteni.

A belső fókuszálás fókuszának az idősíkokkal együtt történő váltásai már a regény elején egy izgalmas elbeszélői diskurzust ígérnek. A különböző napszakokkal megnevezett, rövid fejezetek, mint később kiderül, nem ugyanahhoz a karakterhez köthetők. A narrátor mindig másik történet elbeszélésébe fog anélkül, hogy ezt az olvasó tudtára adná. Az elbeszélés tehát eleinte meghatározó információkat tart vissza, igen rejtélyes olyan alapkérdések vonatkozásában is, hogy mikor és hol játszódik, illetve kiről és miről fog szólni a történet.

Noha a következő részek már meglehetősen szokványosan és eseménycentrikusan folytatódnak, a belső perspektíva alkalmazása később is jó eszköznek bizonyul arra, hogy *suspense* hatást keltsen azáltal, hogy csak egy érzékelési fókuszhoz köthető tapasztalatok jelennek meg, minden más homályban marad az olvasó számára. Az elbeszélő négy főszereplőhöz kapcsolja a történetet, akik mint fókuszálók is megjelennek az elbeszélés más-más pontjain és közel egyenrangú státust töltenek be.

Érdekes módon az elmeolvasás képességét ez a regény a cselekménybe is beleszővi, mivel az egyik főszereplő, Seres Panni – kicsit ismerős módon – egy gyerekkorában elszenvedett villámcsapás következményeként beelát mások elméjébe. A figura ezzel az olvasó metaforájának tűnik: ahogy Panni beelát a fejekbe, olvassa mások gondolatait és ezt a képességet saját boldogulása szolgálatába állítja, az a fikcióolvasás előnyeit reprezentálja. Szerencsés megoldás, hogy a szerző a figura csodás telepatikus képességét narrációs szempontból is hasznosítja, így az újabb és újabb szereplőknek nem kell elismételni a történet addigi folyását. Tovább árnyalja a képet, hogy az olvasó hozzáférést kap az antagonista, a szintén elmeolvasó képességekkel rendelkező Sipeki érzelmi életéhez is. Kiderül például többek között, hogy a regény elején felvázolt egyik történet Sipeki kiskori lelki sérülését beszélte el. Ez a negatív szereplőhöz közelebb engedő eljárás az ellenfelet óhatatlanul humánusabbá teszi, és a tapasztalatlanabb olvasó számára esetleg megnehezíti, hogy morális ítéletet hozzon, a befogadói empátiás készségek fejlődése szempontjából azonban mindenképpen méltányolható a karakterek motivációinak pontosítása, árnyalása, ami a nagyobb kamaszok érzelmi kompetenciaszintjéhez is jobban illeszkedik. Ezzel kapcsolatosan egy visszatérő tendenciát is megfigyelhetünk: az ifjúsági irodalmi fikciók gyakran feltételeznek a morálisan elítélendő cselekedetek és az érzelmi képességek között összefüggést azzal, hogy a morálisan elítélhető magatartást egy érzelmi deficitre vezetik vissza.

Úgy tudjuk, hogy az empátia kialakulása egy változó időtartamú, intenzitású és sebességű folyamat, ami késő kamaszkorig tart. Általánosan elfogadott, hogy a gyerekek négyéves koruktól fogva lesznek képesek mások érzéseinek megértésére, de ez csak egyszerűbb szituációkra érvényes, az empátiás képességek differenciálódása elhúzódik. Például csak hét-nyolc éves korukban értik meg azt, hogy a személyek pozitív környezetben is lehetnek rosszkedvűek, mert az érzelmi váltásokat esetleg kellemetlen emlékek vagy általános diszkomfort állapot is okozhatja, illetve csak tíz-tizenegy

éves kor körül vonatkoztatják el az empátiát az egyéntől és alkalmazzák csoportok irányában. Ekkor jelentkezik az a viselkedés, hogy a gyerekek hajlamosak elrejtetni bizonyos érzéseiket, mert azok nem egyeznek meg a csoportéival (Kümmerling-Meibauer 2016). Az ifjúsági fikciónak ezzel a fejlődéssel kell lépést tartania, megfelelő tematikát kínálva és megfelelő kognitív kihívásokat támasztva az olvasóval szemben. A vizsgált regények itt említett aspektusai alapján is látszik, hogy a fikciós szöveg egy olyan páratlan invenció, amely lehetővé teszi befogadói számára, hogy megismerjék a humán érzelmi működés rejtelmét, átéljék mások érzéseit anélkül, hogy azokat teljesen átvennék, a szereplőkkel feltétlenül azonosulnának. A szöveg kínálta élmény elválaszthatatlan ezektől a tapasztalatoktól, az irodalmi fikciók ezért az olvasók érzelmi bevonásával nemcsak egy külső szocializációs feladatot teljesítenek, hanem irodalmi literációs funkciót is betöltenek.

Kapcsolattartó szerző:
Szilvássy Orsolya
Gál Ferenc Egyetem
Pedagógiai Kar
5540 Szarvas
Szabadság út 4.
szilvassy.orsolya@gfe.hu

Corresponding author:
Orsolya Szilvássy
Faculty of Education
Gál Ferenc University
Szabadság str. 4.
5540 Szarvas, Hungary
szilvassy.orsolya@gfe.hu

Hivatkozás: Szilvássy, O. (2024). Az olvasók érzelmi bevonása a kortárs ifjúsági krimiben. *Deliberationes*, 17(1), 106–114.

IRODALOMJEGYZÉK

Elsődleges források

- Mészöly, Á. (2020). *A Kupolák Titka*. Budapest: Cerkabella.
Szécsi, N. (2012). *Mandragóra Utca 7*. Budapest: Európa Kiadó.

Másodlagos források

- Gallese, V., & Wojciehowski, H. (2011). How Stories Make Us Feel: Toward an Embodied Narratology. *California Italian Studies*, 2(1), 153–162. <https://doi.org/10.5070/c321008974>
Hogan, P. C. (2003). *The Mind and its Stories: Narrative Universals and Human Emotion*. Cambridge, Cambridge University Press.
Horváth, M. (2020). *A történetmondás eredete*. Budapest: Typotex.
Keen, S. (2006). A Theory of Narrative Empathy. *Narrative*, 14(3), 207–236. <https://doi.org/10.1353/nar.2006.0015>
Kidd, D. C., & Castano, E. (2013). Reading Literary Fiction Improves Theory of Mind. *Science*, 342(6156), 377–380. <https://doi.org/10.1126/science.1239918>

- Kovács, A. B. (2022). A félelem élvezete. *NCOGNITO - Kognitív Kultúraelméleti Közlemények*, 1(1), 5–19. <https://doi.org/10.14232/ncognito/2022.1.5-19>
- Kümmerling-Meibauer, B. (2016). Emotional connection: Representation of emotions in young adult literature. In *Contemporary adolescent literature and culture* (pp. 137-148). Routledge.
- Nikolajeva, M. (2002). *The Rhetoric of Character in Children's Literature*. Scarecrow, Lanham.
- Nikolajeva, M. (2014). *Reading for Learning. Cognitive Approaches to Children's Literature*. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamin's Publishing.
- Ortony, A., Clore, G. L., & Collins, A. (2022). The Cognitive Structure of Emotions. <https://doi.org/10.1017/9781108934053>
- Szilvássy, O. (2022). A félelem játszóterén. *NCOGNITO - Kognitív Kultúraelméleti Közlemények*, 1(2), 72–92. <https://doi.org/10.14232/ncognito/2022.2.72-92>
- Szilvássy, O. (2023). *Budapesti bűnügyek kamaszoknak. Partitúra*, 17(1), 67–84. <https://doi.org/10.17846/pa.2022.17.1.67-84>
- Tooby, J., & Cosmides, L. (2000). Evolutionary Psychology And The Emotions. *Handbook Of Emotions*, 2(2), 91-115.
- Tooby, J., & Cosmides, L. (1992). The Psychological Foundations of Culture. *The Adapted Mind: Evolutionary Psychology And The Generation Of Culture*, 19(1) 19-136.
- Vermeule, B. (2010). *Why Do We Care About Literary Characters?* Jhu Press.

GLOBALIS KRÍZISEK ÉS A MENTÁLIS EGÉSZSÉG ÖSSZEFÜGGÉSEI

Tömő Zsolt¹, Beke Szilvia¹, Herczeg Viktória¹, Papházi Viktor²

¹Gál Ferenc Egyetem, Egészség- és Szociális Tudományi Kar

²HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet

Absztrakt

Az elmúlt évek globális történései rávilágítottak az egészség mentális dimenziójának meghatározó szerepére. A mentális egészség jelentősége már a pandémia időszakában is középpontba került, a fertőzés, a fertőződéstől való félelem és a korlátozások koncepcióin keresztül. A társadalom kiszolgáltatottsága a világban végbemenő történések terén, hűen tükrözi a mentális terhek növekedési arányát, ezáltal növelve a morbiditási kockázatokat.

A járványhelyzet okozta mentális deficitből, az orosz-ukrán háború és az azt követő magas infláció nem segített kilábalni, sőt a reduktív folyamatot tovább erősítette.

Tanulmányunkban arra kerestük a választ, hogy az elmúlt három év globális krízisei (pandémia, orosz-ukrán háború, infláció), milyen mértékű a mentális egészséggel kapcsolatos állapotromlást eredményezett a vizsgált populációban. A hipotéziseink fókuszába került a nem, kor, illetve az iskolai kvalifikáltság kapcsolata a mentális állapot progressziójával, valamint a globális történések okozta mentális károk mértéke.

A vizsgálatba 226 fő került bevonásra, online kérdőív által, ún. hólabda módszerrel. Az adatok kiértékelését SPSS 29.0 programcsomaggal végeztük.

Az eredményeink rámutattak, hogy a mentális egészségi állapot progressziójához leginkább a magas infláció miatti áremelkedés járult hozzá, mindazonáltal arra következtetve, hogy a magas árak miatt az alapvető fiziológiás szükségleteket biztosító elemekhez való hozzáférés kerülhet veszélybe. A globális kihívások időszakát tekintve legjellemzőbben domináns attitűdként jelenik meg a bizonytalanság, a félelem, az aggodalom és a stressz.

A mentális egészségünk megőrzésében nagy szerepe van az átélt események egyéni percepciójának, a személyek rezilienciájának, illetve a megküzdési stratégiák (coping) ismereteinek és alkalmazásának. A globális krízisek közepette, felértékelődik az individualitás, a mikro- és makro közegben betöltött szerep, a szociális háló és a társadalmi szerepvállalás jelentősége.

Kulcsszavak: mentális, egészség, pandémia, háború, infláció

THE RELATIONSHIP BETWEEN GLOBAL CRISES AND MENTAL HEALTH

Zsolt Tömő¹, Szilvia Beke¹, Viktória Herczeg¹, Viktor Papházi²

¹Gál Ferenc University, Faculty of Health and Social Sciences

²HUN-REN Social Science Research Center Institute of Political Science

Abstract

The global events of recent years have highlighted the decisive role of the mental dimension of health. The importance of mental health came into focus even during the pandemic, through the concepts of contagion, fear of contagion and restrictions. Society's vulnerability to what is happening in the world faithfully reflects the growth rate of mental burdens, thereby increasing morbidity risks.

The Russian-Ukrainian war and the subsequent high inflation did not help to recover from the mental deficit caused by the epidemic situation, and even strengthened the reductive process.

In our study, we searched the answer to the extent to which the global crises of the last three years (pandemic, Russian-Ukrainian war, inflation) resulted in deterioration of mental health in the studied population. Our hypotheses focused on the relationship between gender, age, and school qualifications with the progression of the mental status, as well as the degree of mental damage caused by global events.

226 people were involved in the study, through an online questionnaire, so-called using the snowball method. The data were evaluated with the SPSS 29.0 program package.

Our results showed that the price-boom due to high inflation contributed the most to the progression of the mental health condition, however, we concluded that due to high prices, access to the elements that provide basic physiological needs may be at risk. When looking at the period of global challenges, uncertainty, fear, worry and stress appear as dominant attitudes.

The individual perception of experienced events, the resilience of people, and the knowledge and application of coping strategies play a big role in preserving our mental health. In the midst of global crises, individuality, the role played in the micro- and macro-environment, the social network and the importance of social involvement are being valued.

Keywords: mental, health, pandemic, war, inflation

A MENTÁLIS EGÉSZSÉG KONCEPCIÓI

A mentális egészséget a WHO (World Health Organisation) a következőképp definiálja: „a jóllét olyan foka, amelyen az egyén megvalósítja képességeit, meg tud küzdeni az élet mindennapos nehézségeivel, eredménnyel és gyümölcsözően képes dolgozni, valamint hozzá tud járulni saját közösségéhez” (Wernigg, 2020:4).

A mentális egészség ezen koncepciójával kevésbé elégedett szakemberek, más fogalmi megközelítést véve alapul, egy tágabb perspektívában gondolkodva a következő megfogalmazást állapították meg: „A mentális egészség a belső egyensúly dinamikus állapota, mely lehetővé teszi az egyéneknek, hogy képességeiket a társadalom univerzális értékeivel összhangban használják. Alapvető kognitív és társadalmi készségek: a képesség, hogy felismerje, kifejezze és szabályozza az egyén az érzéseit, és hogy együtt érezzen másokkal; rugalmasság és megküzdési képesség váratlan élethelyzetekkel és funkcionálás a társadalmi szerepekben; valamint a harmonikus kapcsolat a test és lélek között fontos részei a mentális egészségnek, melyek különböző mértékben hozzájárulnak a belső egyensúly állapotához.” (Galderisi et al., 2015) idézi (Maczali, 2018:61–62).

Mindezen definíciókból megállapítható, hogy a mentális egészséghez testi-lelki stabilitásra, empátiára, reziliens attitűdre, adekvát coping stratégiákra van szükség. „A pszichológiai vagy lelki (mentális) egészség szorosan összefügg a társadalmi-gazdasági tényezőkkel, mint a társadalmi-gazdasági helyzet, a végzettség, az etnikai, vallási hovatartozás, a kulturális, nemi és hivatásbeli azonosságtudat (Kopp & Pikó, 2006)” idézi (Tőzsér, 2019:372).

A mentális egészség fenntartása rendkívüli jelentőségű, legfőképp olyan szituációk során, melyekre kevésbé tud befolyást gyakorolni az egyén. A mentális egészség romlása az egyik legsúlyosabb népegészségügyi teher világszerte, mivel következményeként az érintettek esetében romlik maga az életminőség (közvetlen környezetben is), gazdaságilag is veszteség az államnak, hiszen növekednek a gazdasági kiadások általa (munkaképesség csökkenés, korai nyugdíjba vonulás), valamint megnő a társadalmi kirekesztődés veszélye is (Nagy, 2016). A stressz hatásainak csökkentésében (ezáltal a mentális egészség javításában) jelentős szerepük van az ún. stresszkezelési technikák ismeretének és alkalmazásának, bár az ismert, adaptív technikák alkalmazásának sikeressége a vizsgált stressz mutatókon nem feltétlenül azonosítható (Tömő & Beke, 2023).

A MENTÁLIS EGÉSZSÉG ALAKULÁSA A GLOBÁLIS KRÍZISEK HÁLÓJÁBAN (REVIEW)

Az Európai Unió állampolgárainak 46%-a szenved érzelmi vagy pszichés problémák miatt, ugyanakkor 62%-uk szerint a globális események (pandémia, orosz-ukrán háború, klímaprobléma, a munkanélküliség, élelmiszer és rezsi árak) valamelyest vagy nagymértékben befolyással vannak a mentális egészségükre. A jó mentális

egészség megteremtése szempontjából legfontosabb tényezőként emelte ki az európai unió lakossága az életkörülményeket (60%), amit az anyagi biztonság (53%), valamint a fizikai aktivitás (41%) és a társas kapcsolatok (41%) követnek (EUC, 2023). A mentális zavarok előfordulása a pandémia első évében (2020 különböző időszakjaiban) szignifikánsan magasabb arányban (0,25%-30% között) voltak jelen, mint a pandémia előtt (Ahmed et al., 2023). Sajnos csaknem minden második fiatal (15-24 év) küzd ki nem elégített mentális szükséglettel, ugyanakkor több Európai országban a 18-29 éves fiatal felnőttek depresszív tüneteinek előfordulási aránya több mint kétszeresére emelkedett a pandémia alatt (Amand-Eeckhout, 2023). A pandémia időszakában észlelt hatásként detektálták, mindazt, hogy a minél nagyobb negatív járványhelyzeti hatást átélt személyek (akár személyes vagy társadalmi szinten), nagyobb valószínűséggel nyilatkoztak tartósan fennálló morbiditásokról, depresszivitásról. Mindezen túl a tartósan fennálló egészségügyi gondok, mentális problémák inkább veszélyeztetik az alacsonyabb végzettségűeket, anyagi deprivációban élőket és az időseket. (Győri, 2023, in Csurgó & Kovács, 2023). A lelki/mentális állapotban érzékelt változásokat elemezve, a Covid-19 hatások szemszögéből egy 1912 fős mintán a vizsgálatban résztvevők 36,8%-a jelezte, hogy rosszabb lett a lelki egészségi státusza (Sipos, 2022). A pandémia rövid távú hatásai destruktívan hatottak a családok jóllétére, hosszabb távon, viszont a családi relációkkal való elégedettségre már nem voltak hatással (Balogh, 2023).

A karantén, a bezártság, a másokkal való kontaktus hiánya, a napi rutinok felbomlása a frusztrációt, az elszigeteltség és az unalom érzését eredményezte. Reynolds, Garay és munkatársai (2008) (idézi: Perczel-Forintos, 2020) megállapították, hogy a hosszabb ideig tartó karantén kapcsolatot mutatott a rosszabb mentális egészséggel, a harag érzésével és az elkerülő magatartással (Perczel-Forintos, 2020). Munkahelyek zártak be, ahol tehették, személyes jelenlét helyett „home office”-ban dolgoztak.

A pandémia mentális terheit növelte, mindaz, hogy az emberek 11%-a veszítette el munkáját, ezáltal megélhetési lehetőségét (Gallup, 2021 in Vörös, 2022). A világgjárvány hatásai felülíródtak, ugyanis még ki sem heverte Európa népessége a pandémia okozta effektusokat, 2022. február 24.-én kitört az orosz-ukrán háború. A járványhelyzet és a háború gazdasági problémákat, növekvő inflációt, nagymértékű áremelkedéseket, energiaáremelkedést eredményeztek (Vörös, 2022).

A pandémia és az azzal járó gazdasági válság fokozta a szorongásszintet, ezáltal a pszichoaktív anyagok fogyasztása is növekedett, ugyanakkor ugrásszerűen megemelkedtek a pszichoszomatikus megbetegedések. A globális krízisek mint a koronavírus járvány, a szomszédos országban végbemenő háború, az elszabadult infláció, a klímaválság jelentős terhet jelentenek a társadalom számára, ugyanis ez a nehéz időszak a hétköznapi életünkre, a mentális egészségünkre, a munkahelyi nexusokra és a finansziális biztonságunkra is kritikus befolyást gyakorol (Antalka, 2023). Guld és Balázs (2022) kvalitatív módszerrel vizsgálta a pandémia és a háborús helyzet Z generációs egyetemi hallgatókra kifejtett hatásait. A vizsgálat alapján a hallgatók a kilátástalan-

ság, illetve a bezártság érzetét, a krízishelyzetet hozták relációba a Covid-19 járvány és a szomszédban zajló háborúval kapcsolatban. A pandémiás időszak mintázatokat kezdett kialakítani, mely könnyebbé tette a háborús helyzethez való alkalmazkodást, ahhoz képest mintha nyugodt időszakban érkezett volna az újabb krízis. A Z generáció normáiban igen nagy változások történtek, eltűntek vagy átalakultak normák mindkét esemény hatására, ugyanakkor a biztonságba vetett hitük is megingott. A szorongás, depresszió, negatív ideák a félelem dimenzióján keresztül centrális szerepet foglalnak el a Z generáció életében, melyek több területen nyilvánulnak meg: tanulási nehézségek, rendszertelen életmód, szociális gátoltság (Guld & Balázs, 2022). A mentális egészségre gyakorolt legerősebb fokú szorongás jelenléte a pandémiához volt köthető, míg a klímaválság gyengébb, az orosz-ukrán háború a leggyengébb mértékű hatást váltotta ki (Lass-Hennemann et al., 2023). A német lakosság szorongás szintje jóval magasabb mértéket prezentált az ukrán-orosz háború kitörésének első hetében, mint a világválság idején alkalmazott legdrasztikusabb korlátozások során. A háború hatásaitól való félelem kapcsolatot mutatott a rosszabb mentális egészségi állapottal (Gottschick et al., 2023). Kurapov és munkatársai (2022) idézi: Farkas (2023) egyetemisták körében mérték fel az orosz-ukrán háború indirekt hatásait. Az eredmények híven tükrözik, hogy pszichésen domináns módon megviseli a fiatal felnőtt generációt (pszichés-emocionális állapotromlást 97,8%-uk, depresszióról 84,3%-uk, kimerültségről, idegességről 86,7%-84,4%-uk számolt be) és nagyon alacsony azon személyek aránya akiket egyáltalán nem érint meg (12,7%) (Farkas, 2023). Az olaszok (akik nincsennek közvetlenül kitéve az orosz-ukrán háborúnak) jóllétére és a mentális egészségre nézve negatív hatással van az orosz-ukrán háború. A háborús helyzet miatti aggodalom jelentős mértékben növelte az emberek stressz, szorongás és depresszió szintjét. A kutatásban nem találtak összefüggést a nem és az életkor tekintetében a háború miatti aggodalommal, stressz, szorongás és depresszió szinttel (Mottola et al., 2023).

Az infláció magas szintű szorongást váltott ki az Egyesült Államok lakosainak körében. A nem szerinti összefüggéseket vizsgálva, az inflációs szorongásban különbség mutatkozott, ugyanis a férfiak inkább élnek meg distresszt súlyos infláció esetén, mint a nők (Louie et al., 2022). A 25 év feletti magyar lakosság több mint $\frac{3}{4}$ -e szerint rosszabb lett a pénzügyi helyzete és elégedetlen az életszínvonalával 2022-ben, ugyanakkor a Közép-Magyarországon élőkét kevésbé viseli meg az infláció, mint az ország keleti, szegényebb szegmensében élőkét (Molnár & Hajdú, 2023). A szomszédos országban zajló háború okozta inflációs következmények hatása döntően nagy jelentőséggel bír. Antalka (2023) szerint az elmúlt évek globális kihívásai nyomán az anyagi biztonság szükséglete mutatott domináns változást a kutatásban résztvevők életében, mindazonáltal felértékelődik az infláció okozta teher előtérbe kerülése. Az emberi szükségletek tekintetében több területen változásokat észleltek (anyagi, egészség, család) (Antalka, 2023). Nyilván az elmúlt három év globális kihívásai minden alapvető és magasabb szintű szükségletünkre rányomta bélyegét valamilyen szinten.

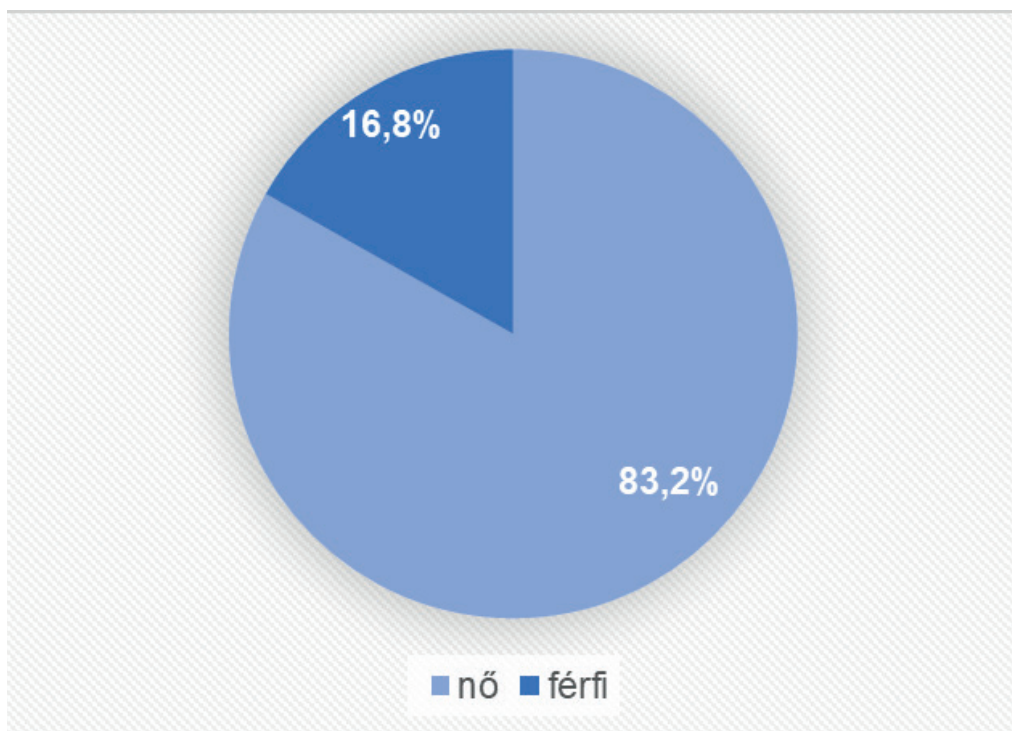
ANYAG ÉS MÓDSZER

A vizsgálatot online anonim survey segítségével végeztük, ún. hólabda módszerrel. A kérdőívet egy népszerű közösségi platformon keresztül továbbítottuk, mely strukturált többségében zárt likert skála meghatározású kérdéseket tartalmazott. A vizsgálat 2023.10.17 és 2024.01.20 között zajlott le. A kvantitatív felmérésbe 226 fő került bevonásra, beválasztási kritérium a 18. életév betöltése volt. Az adatok feldolgozása Microsoft 365 (diagram) és IBM SPSS Statistics 29.0 programcsomag segítségével történt. Az adatok elemzését leíró statisztikai módszerekkel, illetve khi négyzet próba alkalmazásával végeztük el.

EREDMÉNYEK

A vizsgált mintában (n=226) nem szerinti eloszlást tekintve 188 nő és 38 férfi vett részt (1. ábra). Az életkor meghatározását öt korcsoportra tagoltuk, így a mintán 22 fő 18-30 év között, 40 fő 31-40 év között, 83 fő 41-50 év között, 50 fő 51-60 év között és 31 fő 61 év és felett eredményeket kaptuk (módusz=3) (2. ábra).

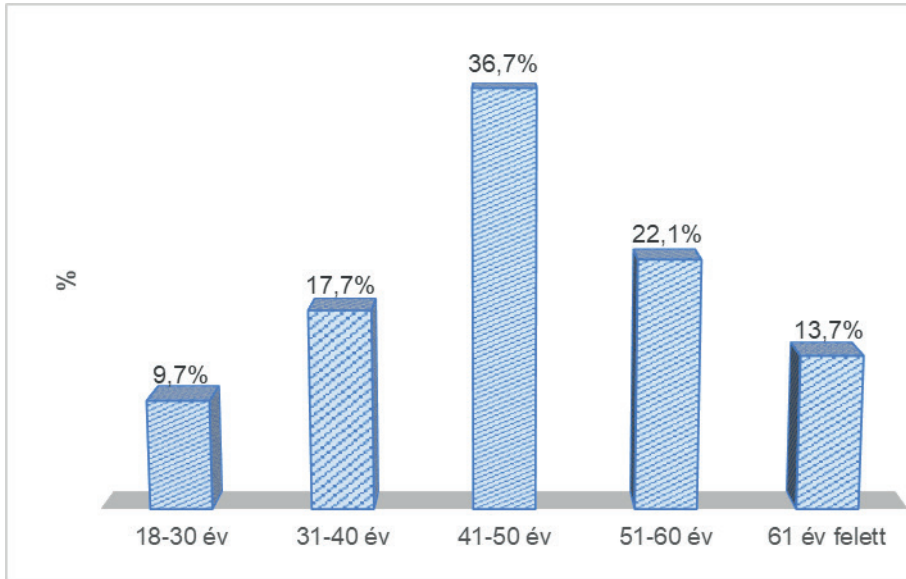
1. ábra

Nem szerinti eloszlás a vizsgált populációban százalékos arányban kifejezve (n=226)

Forrás: saját szerkesztés

2. ábra

Mintában résztvevők korcsoportonkénti eloszlása százalékos formában (n=226)

Forrás: saját szerkesztés

Az iskolai végzettség tekintetében a vizsgált populáció 0,9%-a alapfokú, 56,6%-a közép, míg 42,5%-a felsőfokú kvalifikációval rendelkezik. A szubjektív mentális egészség mérésére egy hat fokozatú Likert típusú skálát alkalmaztunk, melyet leíró statisztikai módszerrel analizáltunk. A mérés során adott szubjektív mentális egészségi státusz elemzésekor a mintában szereplők esetén igen magas pozitív értéket kaptunk (átlag=3,61; SD=1,06). A globális krízisek mentális egészségre gyakorolt hatását szintén egy hat fokozatú Likert skála segítségével mértük fel, az utóbbi évek legjellemzőbb kríziseire helyezve a fókuszot. Vizsgáltuk a pandémia, az orosz-ukrán háború és az infláció következményeként kialakult áremelkedések mentális egészségre gyakorolt lenyomatát (1. táblázat).

1. táblázat

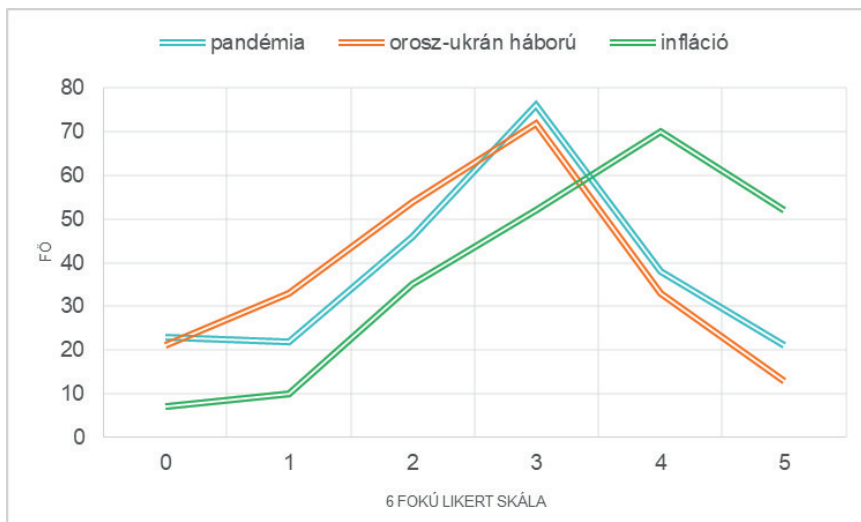
Globális krízisek	Átlag*	Szórás*	Variancia*
Pandémia	2,65	1,39	1,93
Orosz-ukrán háború	2,45	1,32	1,74
Áremelkedés	3,43	1,28	1,66

A globális krízisek hatásainak mérése deskriptív módon (n=226)

*Forrás: saját szerkesztés / * IBM SPSS 29.0*

A mentális egészségre nézve a három globális krízis közül legnagyobb mértékű negatív befolyást az infláció okozta áremelkedés jelentette, ezt követte a világjárvány és az orosz-ukrán konfliktus (3. ábra).

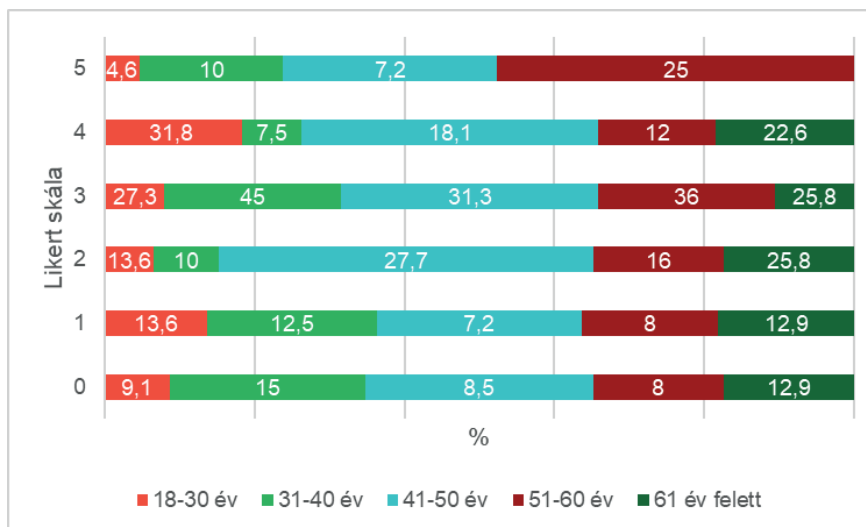
3. ábra

Globális krízisek mentális egészségre gyakorolt negatív hatásai (n=226)

Forrás: saját szerkesztés

4. ábra

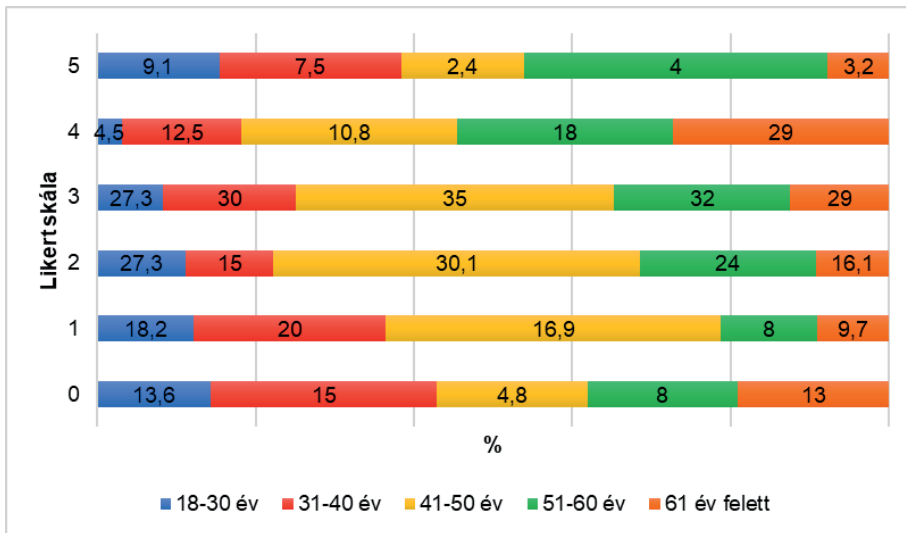

A pandémia hatása a mentális egészségi állapotra korcsoportok szerint (n=226)

Forrás: saját szerkesztés

A pandémia mentális egészségre gyakorolt negatív hatása és egyes változók, mint a nem, kor, iskolai végzettség között összefüggéseket kerestünk. Nemek tekintetében elmondható, hogy a nők esetében jelentősebb befolyást gyakorolt a pandémia $p < 0,05$ ($0,01 < 0,05$, Cramer's V: 0,24). Feltételeztük, hogy az idősebb (50 év feletti) korosztályt jobban súlytotta mentálisan a világvárvány időszaka, viszont ezen hipotézisünket nem tudtuk igazolni $p > 0,05$ ($0,11 > 0,05$, Gamma: 0,001). Iskolai végzettség terén, miszerint a magasabban kvalifikáltak mentális egészségét nem befolyásolta nagymértékben negatívan a pandémia beigazolódott, ugyanis szignifikáns kapcsolat van a kvalifikáció mértéke és a pandémia negatív mentális hatásai között $p < 0,05$ ($0,007 < 0,05$, Gamma: 0,1).

5. ábra

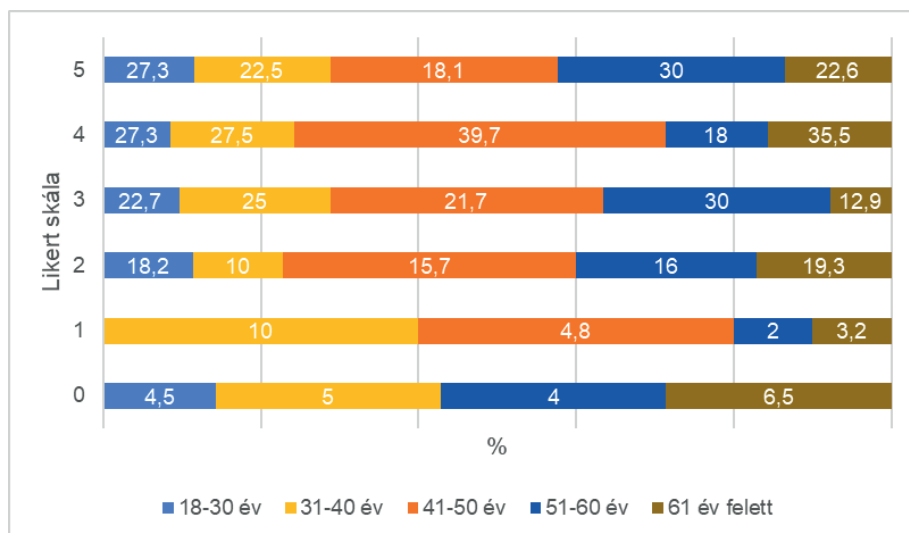

Orosz-ukrán háború hatása a mentális egészségi állapotra korcsoportonként (n=226)

Forrás: saját szerkesztés

Az orosz-ukrán háború negatív mentális hatásai tekintetében nem találtunk szignifikáns összefüggést a nem, kor és iskolázottság szempontjából $p > 0,05$ ($0,18 > 0,05$, $0,29 > 0,05$, $0,16 > 0,05$).

6. ábra

Az áremelkedések mentális egészségre gyakorolt hatása korcsoportok szerint (n=226)

Forrás: saját szerkesztés

Az áremelkedés negatív mentális hatásai sem a nemre, sem a korra, sem a kvalifikáltság mértékére nincsenek befolyással $p > 0,05$ ($0,59 > 0,05$ / $0,44 > 0,05$ / $0,52 > 0,05$).

Annak megállapítására, hogy az elmúlt három év globális krízisei hatással voltak-e a mentális státuszra három változós válaszlehetőséggel dolgoztunk. A vizsgálati populáció 36,3%-a jelezte nyomatékosan hogy igen, 43,8%-uk esetében talán lehetséges a mentális állapot progressziója és 19,9%-uk szerint nem okoztak mentális deficitet az elmúlt időszaki történesek. A mentális deficit erősségét illetően hat fokozatú Likert típusú skálán mértünk. A 0 és 5 végpontú skála átlageredménye 2,48, SD=1,3 volt (n=175).

Összességében a mentális egészség progressziójának mértéke erős pozitív kapcsolatot és szignifikanciát mutat a vizsgált krízisekkel (pandémia: Gamma=0,6, háború: Gamma=0,4, infláció: Gamma: 0,4 ; $p < 0,001$).

A keresztábra mérési eredményei alapján elmondható, hogy a mentális egészség romlásának mértéke, valamint az elmúlt három év globális terhei okozta mentális deficit előfordulása között pozitív erős szignifikáns kapcsolat (Gamma: 0,8, $p < 0,001$) mutatható ki. A jelenben meghatározott szubjektív mentális egészségi állapot illetve a globális krízisikre adott mentális deficit között nem találtunk szignifikáns kapcsolatot ($p > 0,05$).

A vizsgálatunk során nyitott kérdésben vizsgáltuk, milyen kontextust képvisel az egyének életében maga a kialakult helyzet, melynek kapcsán megélte a globális kríziseket szociopszichológiai perspektívában szemlélve. Arra a kérdésre kerestük a választ, mi jut eszébe legelőször, ha a globális krízisek hatásaira gondol családi

mentálisan a nőket. Vizsgálatunkban nem törekedtünk szélesebb spektrumban elemezni a mentális következményeket, viszont olyan szemléletet szerettünk volna prezentálni, mely egyben evidencia is arra, hogy mennyire játszik domináns szerepet a lakosság életében az anyagi biztonság. A korábbi vizsgálatokból is kiderült, hogy nagyobb mértékű teherként definiálják a pénzügyi körülmények negatív irányú változásait, mint a Covid-19 járvány okozta szankciókat. Az anyagi biztonság kérdése alapvető szükségleteink közé sorolható, mindazonáltal kockázati faktorként jelenik meg az gazdasági válság is. Azzal a feltételezéssel, hogy a magasabb iskolai végzettség nagyobb pénzügyi helyzettel jár ugyan részben egyetértünk, viszont a magas infláció következtében a nagyobb kategóriájú reálbér értéke is csökken, mely státusztól függetlenül is destruktívan hat a pszichére.

ÖSSZEGZÉS

A vizsgálatból megállapítottuk, hogy a mentális egészségünket, fókuszálva az elmúlt három év globális történéseire, leginkább a magas áremelkedés befolyásolja negatívan. Az orosz-ukrán háború és a pandémia is nagymértékben rontott mentális állapotunkon, de korántsem olyan jelentős mértékben, mint a jelenleg is tapasztalt, bár javuló tendenciát mutató infláció miatti magas árak. A magas árak miatt, az alapvető fiziológiás szükségleteink kerülhetnek veszélybe (pl. élelmiszerfogyasztás), mindez a pénzügyi biztonságérzet és az általános bizonytalanság érzet következtében okoz mentális állapotromlást. A szomszédos országban zajló háború, az infláció okozta áremelkedések a vizsgált populációra kisebb vagy nagyobb mértékű negatív hatást gyakorolt, kortól, nemtől és kvalifikációs szinttől függetlenül.

Az eredményeink tükrében, elmondható, hogy a mentális egészségünk az elmúlt évek történései következményeként romlott de ugyanakkor jelentősége felértékelődött. Ahhoz, hogy javítsunk egy ország egészségi mutatóin, nagyon lényeges lenne a mentális, lelki egészségünk centralizáltabb, elérhetőbb és mélyebb szintű megőrzésére fektetni a hangsúlyt.

A WHO valamennyi tagállama elkötelezte magát a „2013–2030”-as időszakra szóló átfogó „mentális egészségügyi cselekvési terv” végrehajtása mellett. Ezen terv célja a mentális egészség javítása, átfogó, integrált közösségi alapú ellátás biztosításával, valamint promóciós és megelőzési stratégiák végrehajtásával, illetve információs rendszerek, bizonyítékok és a kutatások megerősítése révén (WHO, 2022). A mentális egészség javításával a társadalom komplex egészségi állapotának mutatóit is pozitívan tudnánk befolyásolni, ezért olyan programok kidolgozása lenne célravezető melyek a jelenlegi globális terhek miatt kialakult mentális deficit javítására is nagy hangsúlyt fektetnének. A mentális egészségünk megőrzése, annak javítása nemcsak állami felelősség, hanem egyéni is. A mentális jóllétünket befolyásoló faktorokra adott negatív impulzusú emocionális feedback-hatások következményei adekvát copingok repertoárja és alkalmazása, támogató szociális közeg mellett csökkenthetőek lennének, ezáltal redukálva a pszichoszomatikus megbetegedések előfordulási gyakoriságát.

Kapcsolattartó szerző:

Tömő Zsolt

Gál Ferenc Egyetem

Egészség- és Szociális Tudományi Kar

5700 Gyula

Szent István u. 17-19.

zsolt8108@vipmail.hu

Corresponding author:

Zsolt Tömő

Faculty of Health and Social Sciences

Gál Ferenc University

Szent István str. 17-19.

5700 Gyula, Hungary

zsolt8108@vipmail.hu

Hivatkozás: Tömő, Zs., Beke Sz., Herczeg V., & Papházi V. (2024). Globális krízisek és a mentális egészség összefüggései. *Deliberationes*, 17(1), 115–129.

IRODALOMJEGYZÉK

- Ahmed, N., Barnett, P., Greenburgh A., Pemovska, T., Stefanidou, T., Lyons, N., Ikhtabi, S., Talwar, S., R Francis, E., M Harris, S., Shah, P., Machin, K., Jeffreys, S., Mitchell, L., Lynch, C., Foye, U., Schlief, M., Appleton, R., R K Saunders, K., Baldwin, H., M Allan, S., Sheridan-Rains, L., Kharboutly, O., Kular, A., Goldblatt, P., Stewart, R., B Kirkbride, J., Lloyd-Evans, B., Johnson, S. (2023). Mental health in Europe during the COVID-19 pandemic: a systematic review. *The Lancet*, 10(7), 537-556. [https://doi.org/10.1016/S2215-0366\(23\)00113-X](https://doi.org/10.1016/S2215-0366(23)00113-X)
- Amand-Eeckhout, L. (2023). Mental health in the EU. EPRS | European Parliamentary Research Service. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/751416/EPRS_BRI\(2023\)751416_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/751416/EPRS_BRI(2023)751416_EN.pdf) (Letöltés: 2024.01.10)
- Antalka, Á. (2023). A koronavírus, a háború és az infláció hatása az egyénekre és a munkahelyi viszonyokra. *Korunk*, 34(5), 83-90. https://epa.oszk.hu/00400/00458/00702/pdf/EPA00458_korunk_2023_05_083-090.pdf (Letöltés: 2024.01.25)
- Balogh, K. (2023). A családi kapcsolatokkal való elégedettség a Covid-19-járvány árnyékában. In: Csurgó, B & Kovách, I. (Eds.). *A Covid-19 járvány társadalmi hatása*. Társadalomtudományi Kutatóközpont. https://real.mtak.hu/183305/1/posztkovid_kvanti.pdf (Letöltés: 2024.01.20)
- European Commission (2023, october). Health - Mental Health (online). Flash Eurobarometer 530. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/3032> (Letöltés: 2024.02.11)
- Farkas, P. (2023). A láthatatlan sebek gyógyítása. Gondolatok a háború által okozott krízishelyzetekről és azok iskolai feldolgozásának lehetőségeiről. *Iskolakultúra*, 33(7), 3-18. <https://doi.org/10.14232/iskkult.2023.7.03>
- Galderisi, S., Heinz, A., Kastrup, M., Beezhold, J., Sartorius, N. (2015). Toward a new definition of mental health. *World Psychiatry*, 14(2), 231-233. <https://doi.org/10.1002/wps.20231>

- Gottschick, C., Diexer, S., Massag, J., Klee, B., Broda, A., Purschke, O., Binder, M., Sedding, D., Frese, T., Girndt, M., I. Hoell, J., Michl, P., Gekle, M., Mikolajczyk, R. (2023). Mental health in Germany in the first weeks of the Russo-Ukrainian war. *BJPsych Open*, 9(3), e66. doi:10.1192/bjo.2023.21
- Guld, Á., Balázs, A. (2022). „Nem volt elég a pandémia, most még egy háború is kitört a szomszédunkban.” Az orosz-ukrán háborús konfliktus befogadói interpretációja z generációs fiatalok körében. *Szabad Piac. Milton Friedman Egyetem*. 2022/2, 30-44. https://epa.oszk.hu/04500/04520/00006/pdf/EPA04520_szabadpiac_2022_02.pdf (Letöltés: 2024.01.30)
- Györi, Á. (2023). Az egészség és a segítő network néhány összefüggése a koronavírus-járvány utolsó fázisában. In: Csurgó, B., Kovách, I. (Eds.) *A Covid-19 járvány társadalmi hatásai*: Társadalomtudományi Kutatóközpont (pp. 25-34). https://szociologia.tk.hu/uploads/files/posztkovid_kvanti.pdf (Letöltés: 2024.01.20)
- Kopp, M., & Pikó, B. (2006). Az egészséggel kapcsolatos életminőség pszichológiai, szociológiai és kulturális dimenziói. In: Kopp, M., Kovács M. E. (Eds.). *A magyar népesség életminősége az ezredfordulón*. Semmelweis Kiadó.(pp. 10–19).
- Kurapov, A., Pavlenko, V., Drozdov, A., Bezliudna, V., Reznik, A., & Isralowitz, R. (2022). Toward an Understanding of the Russian-Ukrainian War Impact on University Students and Personnel. *Journal of Loss and Trauma*, 28(2), 167–174.
- LassHennemann, J., Sopp, M, R., Ruf, N., Equit, M., K. Schäfer, S., E. Wirth, B., & Michael, T. (2023). Generation climate crisis, COVID19, and Russia–UkraineWar: global crises and mental health in adolescents. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 33(1), 2203-2216. <https://doi.org/10.1007/s00787-023-02300-x>
- Louie, P., Wu, C., V. Shahidi, F., & Siddiqi, A. (2023). Inflation hardship, gender, and mental health. *SSM - Population Health*, 23(101452). <https://doi.org/10.1016/j.ssmph.2023.101452>
- Maczali, K. (2018). A mentális egészség újradefiniálásának irányába – cikkismertetés, *Egészségfejlesztés*, 59(1), 61-62. doi: 10.24365/ef.v59i1.230
- Molnár, L.,& Hajdú, N. (2023). Az infláció hatása a magyar lakosság pénzügyi helyzetére - Szemelvények egy országos, reprezentatív felmérés eredményeiből. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek* 20 (1),108-120. <https://doi.org/10.32976/stratfuz.2023.9>
- Mottola, F., Gnisci, A., Kalaitzaki, A., Vintilă, M., & Sergi, I. (2023). The impact of the Russian-Ukrainian war on the mental health of Italian people after 2 years of the pandemic: risk and protective factors as moderators. *Frontiers in Psychology*, 14(1), 01-13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1154502>
- Nagy, E. (2016). A testi, lelki, társadalmi és mentális egészséget befolyásoló tényezők. In: Karlovitz (Ed., 2016). *Társadalom, kulturális háttér, gazdaság*. (pp. 263-270). DOI: 10.18427/iri-2016-0031

- Perczel-Forintos, D. (2020). A jót keresd, ne a rosszat – megküzdés járvány idején. A COVID-19 pszichés hatásai. *Orvosképzés*, 95(3), 562-569. https://semmelweis.hu/klinikai-pszichologia/files/2020/11/Perczel-Forintos-D_A-j%C3%B3t-keresd-ne-a-rosszat_megk%C3%BCzd%C3%A9s-j%C3%A1rv%C3%A1ny-idej%C3%A9n.pdf (Letöltés: 2020.01.22)
- Reynolds, D.L., Garay, J.R., Deamond, S.L., Moran, M.K., Gold, W., & Styra R. (2008). Understanding, compliance and psychological impact of the SARS quarantine experience. *Epidemiology & Infection*, 136, 997–1007.
- Sipos, A. (2022). Mentális egészség és Covid-19 érintettség. In: A Covid-19 járvány társadalmi hatásai. Kutatási gyorsjelentés. Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet. Budapest, 6-9. <https://real.mtak.hu/150130/1/ACovid-19jarvanytarsadalmihatasaiMentalisegeszsegesCovid-19erintettseg.pdf> (Letöltés: 2024.01.20)
- Tömő, Zs., & Beke, Sz. (2023). A stressz és a táplálkozás relációja, társadalmi hatástani elemzése. In: Lugasi, A. (Ed.). *Tanulmánykötet*. Magyar Táplálkozástudományi Társaság. (pp.115-127). https://www.doki.net/tarsasag/taplalkozas/upload/taplalkozas/document/mtt_tanulmanykotet_2023.pdf?web_id= (Letöltés: 2024.02.14)
- Tózsér, A. (2019). A magyar társadalom mentális egészségi állapotának bemutatása. *Polgári Szemle*, 15(4–6), 370–382. DOI: 10.24307/psz.2019.1224
- Vörös, Cs. (2022). Ébresztő: A fenntartható jövőért. *Szabad Piac. Milton Friedman Egyetem*. 2022/2, 62-69. https://epa.oszk.hu/04500/04520/00006/pdf/EPA04520_szabadpiac_2022_02.pdf (Letöltés: 2024.01.30)
- Wernigg, R. (2020). A mentális egészség a XXI. század egyik nagy népegészségügyi kihívása. *Egészségfejlesztés*, 61(2), 3-6. doi:10.24365/ef.v61i2.586
- World Health Organisation (2022, June). Mental Health. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-strengthening-our-response> (Letöltés: 2024.02.12)

Deliberationes tudományos folyóirat

17. évfolyam 1. szám 2024/1, 130–146. oldal

Kézirat beérkezése: 2024.05.25.

Kézirat befogadása: 2024.10.28.

DOI: 10.54230/Delib.2024.1.130

Deliberationes Scientific Journal

Vol.17; Ed.No. 1/2024, pages: 130–146

Paper submitted: 25th May 2023

Paper accepted: 28th October 2024

DOI: 10.54230/Delib.2024.1.130

NEMZETKÖZI TRENDEK ÉS HAZAI FOLYAMATOK A SZAKKÉPZÉSBEN

Velkey Gábor Dániel

Gál Ferenc Egyetem, Gazdasági Kar,
Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont

Absztrakt

Az elmúlt három évtizedben több, a rendszer alapjait is érintő változás történt a hazai oktatásban és azon belül a szakképzésben is. E változtatásokkal párhuzamosan fogalmazta meg az Európai Unió az Európa 2020 stratégiát, amely a pénzügyi világválsággal összefüggő súlyos foglalkoztatási krízis tartós kezelése érdekében rövid távon a válságból való kilábalást, hosszabb távon pedig az intelligens, fenntartható, inkluzív növekedés és munkahelyteremtés irányába történő előrelépést határozta meg fő célként. A startégiát kibontásaként megfogalmazott két konkrét számszerűsített cél is az oktatáshoz kapcsolódott: a korai iskolaelhagyók arányának 10% alá csökkentése, és az ifjabb generációk esetében 40%-os diplomás arány elérése.

Az európai fejlesztési tervekkel szoros összhangban a szakképzést érintő hazai változtatások a képzések elérhetőségében és színvonalában megfigyelhető indokolatlan és egyre növekvő különbségek csökkentését, a költségvetési források hatékonyabb felhasználását, az elmaradt és nélkülözhetetlen fejlesztések pótlását, és a gazdaság munkaerőigényéhez jobban igazodó képzési szerkezet kialakítását fogalmazódtak meg legfontosabb célokként.

Dolgozatom arra keresi a választ, hogy az elmúlt bő tíz év hazai reformjai milyen változásokat eredményeztek az Európa 2020 stratégia oktatási céljainak elérésében, illetve a szakképzés munkaerőpiaci illeszkedésének kiemelt célja segítette-e a korai iskolaelhagyással leginkább veszélyeztetett leszakadó térségek hátrányos helyzetű társadalmi csoportjaiba tartozók foglalkoztatási esélyeit.

Vizsgálataim bemutatják, hogy a nemzetközi összehasonlító adatok alapján Magyarország mind a felül-, mind az alulteljesítő középiskolai tanulók esetében kimondottan kedvezőtlen képet, sőt az elmúlt bő évtized változásai abszolút és relatív értelemben is stagnáló, illetve kis mértékben romló tendenciát mutatnak és kiemelkedően nagy belső településszerkezeti különbségekről árulkodnak. Ennek legfontosabb okait elemzésem a középiskolai pályaválasztást megelőző szakasz súlyos és halmozódó zavaraira, a közép-

iskolai képzési szakasz képzési szerkezetében (képzési szint, szakképzés, gimnázium), és térszerkezetében bekövetkezett kedvezőtlen változásokra vezeti vissza.

Kulcsszavak: társadalmi-térbeli egyenlőtlenségek, szakképzés, munkapiaci illeszkedés

INTERNATIONAL TRENDS AND DOMESTIC PROCESSES IN VOCATIONAL TRAINING

Gábor Dániel Velkey

Gál Ferenc University, Faculty of Economics
HUN-REN Centre For Economic and Regional Studies

Abstract

In the past three decades, several changes affecting the foundations of the system have taken place in domestic education and, within that, also in vocational training. In parallel with these changes, the European Union formulated the Europe 2020 strategy, which, in order to permanently manage the serious employment crisis associated with the global financial crisis, defined recovery from the crisis in the short term and progress towards intelligent, sustainable, inclusive growth and job creation as the main goal in the longer term. The two specific quantified goals formulated as an expansion of the strategy were also related to education: reducing the rate of early school leavers below 10%, and achieving a 40% graduate rate for the younger generations.

In close accordance with European development plans, the main goals of the domestic changes affecting vocational training were to reduce the unjustified and ever-increasing differences in the availability and quality of training, the more efficient use of budget resources, the replacement of lagging and indispensable developments, and the creation of a training structure that is better adapted to the workforce needs of the economy.

My studies show that, based on international comparative data, Hungary has a decidedly unfavorable picture for both high- and low-achieving high school students, and that the changes of the past decade show a stagnant or slightly worsening trend both in absolute and relative terms, and of extremely large differences in the internal settlement structure. they betray. My analysis traces the most important reasons for this to the serious and cumulative disturbances of the stage before the career choice in high school, to the unfavorable changes in the training structure (level of education, vocational training, high school) and spatial structure of the high school training stage.

Keywords: socio-spatial inequalities, vocational training, labor market adjustment

BEVEZETÉS

A pénzügyi világválsággal összefüggő súlyos foglalkoztatási krízis gyors kezelése és a hasonló válságok hosszabb távon történő elkerülése érdekében fogalmazódott meg az Európa 2020 stratégia, ami a következő évtizedek átfogó fejlesztéspolitikájának legfőbb irányaként az intelligens, fenntartható, inkluzív növekedés és munkahelyteremtés erősítését célozta öt stratégiai területet¹ kiemelve, melyek között az oktatáshoz két számszerűsített célkitűzés is kapcsolódik: a korai iskolaelhagyók arányának 10% alá csökkentése, és az ifjabb generációk esetében 40%-os diplomás arány elérése (EB, 2010).

Ezekkel az oktatást is kiemelten kezelő európai tervekkel párhuzamosan a hazai politikai és társadalmi rendszer halmozódó válsága hivatkozva Magyarországon is elindult egy reformfolyamat, ami (többek között) a teljes oktatási rendszert (is) alapjaiban alakította át. A szakképzést érintő változtatások legfontosabb céljaiként – összhangban az európai fejlesztési tervekkel – a képzések elérhetőségében és színvonalában megfigyelhető indokolatlan és egyre növekvő különbségek csökkentése, a költségvetési források hatékonyabb felhasználása, az elmaradt és nélkülözhetetlen fejlesztések pótlása, és a gazdaság munkaerőigényéhez jobban igazodó képzési szerkezet kialakítása fogalmazódtak meg.

Dolgozatom azokra a kérdésekre keresi a választ, hogy az elmúlt tíz év hazai reformjai,

- segítették-e az Európa 2020 stratégiai kiemelt oktatási céljainak elérését,
- erősítették-e a szakképzés munkaerőpiaci megfelelését, és
- javították-e (is) a lemorzsolódással (korai iskolaelhagyással) leginkább veszélyeztetett leszakadó térségek hátrányos helyzetű társadalmi csoportjaiba tartozók foglalkoztatási esélyeit?

MEGKÖZELÍTÉS, KUTATÁSI CÉLOK

A szakképzésbe bekapcsolódó majd elhelyezkedni akaró fiatalok lehetőségeit a globális gazdasági hatások, az országos szinten szabályozott intézményi keretek és az ezek konkrét megjelenését befolyásoló helyi gazdasági-társadalmi jellemzők (tradíciók, sajátosságok) egyszerre formálják. E komplex hatások összetevői és egymásra épülése a konkrét helyi jelenségek felől közelítve érthetőek meg, hiszen azokon keresztül jelennek meg a helyi viszonyokon túlmutató hierarchiák, hálózatok hatásai is, mint például a fiatalok elhelyezkedésében fontos szerepet betöltő állami foglalkoztatáspolitikai térségben alkalmazott gyakorlata, a szakképzés elérhető intézményrendszere, a kínált képzési irányok, az intézmények felszereltsége és színvonal, vagy a gyakorlati képzés megszervezésének helyi lehetőségei (Molnár, 2018).

¹ Az öt kiemelt terület a foglalkoztatás (1), a kutatás és innováció (2), az éghajlatváltozás és energiapolitika (3), az oktatás (4) és a szegénység elleni küzdelem (5).

Az e tényezőkben megfigyelhető különbségek lényeges szerepet játszanak a fiatalok esélyeinek alakulásában. A gazdaság szerkezetében és fejlettségében megfigyelhető jelentős országon belüli területi különbségek az EU legújabb szakképzéssel kapcsolatos fejlesztési elképzelései között is kiemelt figyelmet kapnak (Fehérvári, 2019), miként az ezek következményeként térben differenciáltan megjelenő strukturális munkaerőhiány is, ami komoly kihívásokat jelent a szakképzéssel kapcsolatban (Benedek, 2018).

A társadalmi-térbeli egyenlőtlenségek és azok újratermelése az oktatási rendszer esetében az előrehaladás lehetőségein keresztül közelíthetők, tehát hogy az érintettek számára lakóhelyüktől, társadalmi helyzetüktől, származásuktól, kapcsolatrendszerüktől függetlenül biztosított-e hogy képességeiket figyelembe véve magas szintű teljesítményt érjenek el. Az intézményes oktatás felől közelítve ez azt jelenti, hogy vannak-e érdemi különbségek a különböző helyeken élő, eltérő társadalmi helyzetű egyének számára elérhető (fizikai értelemben) és felkínált (igénybe is vehető) szolgáltatások körében és minőségében.

Az elérhető és felkínált szolgáltatások megkülönböztetése azért lényeges, mert ez teszi lehetővé az állam (mint intézményfenntartó és szabályozó) burkolt oktatáspolitikai céljainak feltárását. Az igénybe vevő számára ugyanis nem a fizikai valóságában megjelenő oktatási intézmény vagy annak távolsága érdekes, hanem a tényleges elérhetőség, amit az úthálózat, a tömegközlekedés, a kollégiumi férőhelyek befolyásolnak. Ám egy fizikailag elérhető iskolaépület sem jelent valós szolgáltatási lehetőséget, ha képzési profilja, vagy a bekerülés feltételei kizárják vagy korlátozzák a szolgáltatást keresők valamely csoportját. Persze további szubjektív (indíttatás, szemlélet, tájékozatlanság, kishitűség) tényezők is korlátozhatják az egyén lehetőségeit, ezek azonban túlmutatnak az állam közvetlen felelősségén, így az egyén számára biztosított lehetőségek szempontjából nem relevánsak.

Az oktatási-képzési szakaszok elkülönítése, az iskolarendszer szintjei közötti átlépés szabályai, a szakképzést megelőző alapfokú oktatás színvonalának különbségei olyan további tényezők, amelyek szintén hatással vannak az fiatalok továbbtanulásra, szakmaválasztásra, vagyis arra, hogy kik és miért kerülnek be az iskolarendszerű szakképzés hatalmas különbségeket mutató intézményeibe, vagy a szintén differenciált gimnáziumi rendszerbe. Bár a tanulmány a szakképzés területi jellemzőinek elemzését célozza, így mégsem tekinthet el az alapfokú képzési szakasz és a gimnáziumi képzési rendszer szakképzésre gyakorolt hatásainak legalább vázlatos elemzésétől.

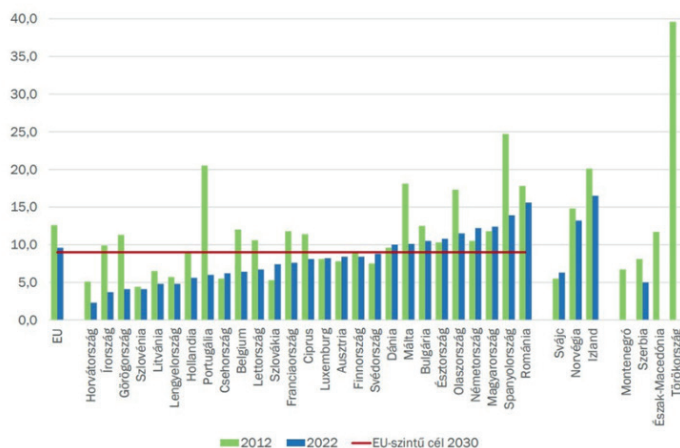
Miután a szakképzés (többnyire) a tanulók iskolai pályafutásának lezárását jelenti, érthető, hogy a hazai elemzések annak eredményességét (Benedek, 2022; Fehérvári, 2019) elsősorban a gazdasági rendszerrel való összhang alapján ítélik meg. A sikeres összhang több tényező érvényesülését feltételezi, melyek közül (1) a munkapiac igényeinek, a foglalkoztatók elvárásainak megfelelő szakemberek kiképzése, és (2) a végzettséget szerzők számára hosszabb távon is perspektívát jelentő képességek elsajátítása emelhetők ki. Az utóbbi szempont a hazai szakirodalomban főképp az utóbbi években (Köllő et al., 2017; Nahalka, 2019) jelent meg, többek között a globalizálódó

munkaerőpiac által igényelt, gyorsan változó munkaszerepekre való alkalmassá válás kényszerére hivatkozva (Benedek, 2022).

A HAZAI KÖZÉPFOKÚ OKTATÁSI RENDSZER A NEMZETKÖZI ADATOK FÉNYÉBÉ

Az Európa 2020 Stratégia oktatási területet érintő két célja közül a korai iskolaelhagyók aránya (az iskolarendszertől szakmai végzettség nélkül kilépő tanulók a 18-24 éves korosztályban) a középfokú képzési rendszer teljesítményét az „alulteljesítők” felől közelíti. A „magas szinten teljesítők” arányát a diplomások arányszámával közelíti a bevezetőben hivatkozott Európa 2020 stratégia, ám ennek alakulásában a középfokú képzés minősége mellett fontos szerepe van állami irányítással² működő felsőoktatás bürokratikus rögzített képzési kapacitásainak is, ezért a középiskolai képzés teljesítményét a „magas szinten teljesítők” felől a PISA-felmérésben jól teljesítő tanulók aránynak segítségével elemzem.

1. ábra: A korai iskolaelhagyók aránya Európa országaiban, 2012-2022
(a 18-24 éves korosztály %-ában)

Forrás: Eurostat – statistics explained 2022 (Eurostat, 2022)

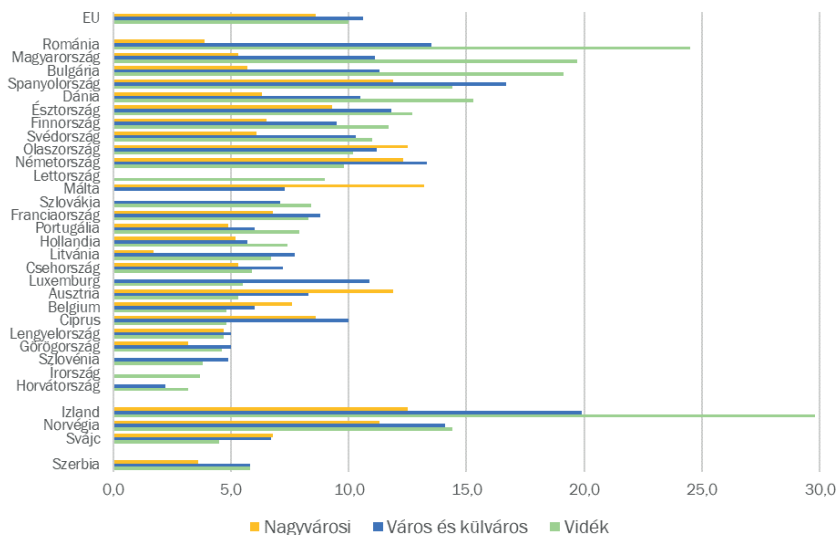
2022-ben az EU-ban a 18–24 év közötti fiatalok átlagosan 9,6%-a volt korai iskolaelhagyó. A legmagasabb arány Romániában (15,6%), Spanyolországban (13,9%), Magyarországon (12,4%) és Németországban (12,2%) figyelhető meg. A 2030-ra kitűzött uniós célt az országok többsége teljesítette. 2012 és 2022 között a legnagyobb

² Az állam által közalapítványi formába kiszervezett volt állami egyetemek irányításában meghatározó szerepet betöltő kuratóriumok összetétele biztosítja ezt a folytonosságot.

előrelépést Portugália érte el, ahol a 20% fölötti értéket sikerült 6 %-ra csökkenteni. A közép- és kelet-európai országok többsége kisebb javulás mellett megőrizte kedvező 3-6%-os mutatóit. Lettország lényeges javulással, Szlovákia kisebb visszaeséssel az EU-s átlagnál kedvezőbb képet mutat (6-8%). Bulgária, Észtország, Magyarország és Románia kisebb hullámzásokkal, vagy enyhe javulással azonban mindvégig 10% feletti értéket ért el (1. ábra). Magyarország esetében hosszabb időtáv adatai is rendelkezésre állnak, melyek szerint a kétezres évek elejétől a 17,9%-os arányt sikerült tíz év alatt 10,8%-ra csökkenteni, ám ezt követően előbb stagnálás, majd minimális emelkedés volt megfigyelhető.

A nemzetközi összevetésben szintén rendelkezésre álló településszerkezeti adatok alapján hazánk azon országok közé tartozik, ahol a korai iskolaelhagyók arányában a nagyvárosok, a városok és a vidéki térségek között a legnagyobb különbségek jellemzők (2. ábra). Magyarország és Bulgária esetében a nagyvárosok és a vidéki térségek között négyszeres az eltérés, aminél csak Románia mutatója kedvezőtlenebb. A legtöbb európai országban a településszerkezeti különbségek lényegesen kisebbek, a kelet- és közép-európai országokban pedig minimális eltérések figyelhető meg az urbanizált és rurális térségek között.

2. ábra: A korai iskolaelhagyók aránya Európa országaiban, a nagyvárosi, városi és vidéki térségek esetében (a 18-24 éves korosztály %-ában)

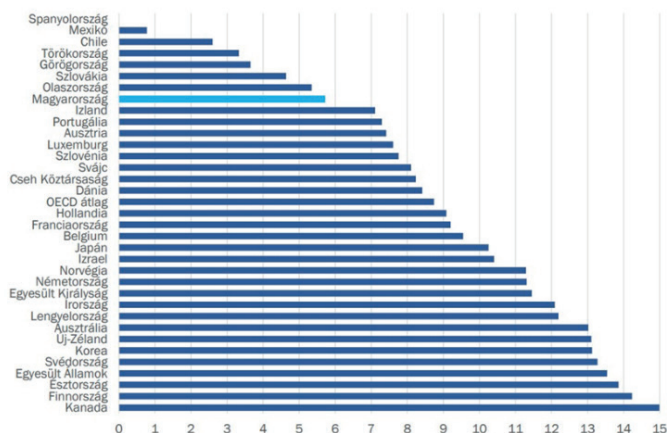

Forrás: Eurostat – statistics explained 2022 (Eurostat, 2022)

A PISA-felmérésben a legmagasabb szintet elérő tanulók arányát vizsgálva (3. ábra) megállapítható, hogy Magyarország 2003-2018 között mindvégig a kedvezőtlenebb helyzetű harmadba tartozott. Szövegértésben a nálunk jellemző 4-6%-kal szemben az OECD átlaga 8-9, a legkedvezőbb országok 15-18%-os értéket érnek el. Matematiká-

ban Magyarországon kis visszaesés mutatkozik, a korábbi 11-ről 8%-ra estünk vissza, miközben az OECD átlaga 11-15% között hullámozik, és a legkedvezőbb országokban a tanulók 18-25%-a eléri az 5. szintet.

3. ábra: A PISA-felmérésben jól teljesítő tanulók aránya egyes országokban szövegértésben (2003-2018)

Forrás: A közoktatás indikátorrendszere 2021 (Varga, 2022)

A nemzetközi összehasonlító adatok alapján tehát mind a magas, mind az alacsony szinten teljesítők esetében kedvezőtlen helyzet jellemző Magyarországra, sőt az elmúlt bő évtized változásai abszolút és relatív értelemben is stagnáló, illetve kissé romló tendenciát mutatnak, továbbá kiemelkedően nagy belső településszerkezeti különbségekről árulkodnak. Mindez arra utal, hogy a bő tíz évvel ezelőtt elindított reformfolyamat nemzetközi összehasonlításban nem hozott előrelépést. Ennek legfontosabb okai az elemzés alapját adó több évet átfogó részletes empirikus kutatásaim alapján³ három tényezőre vezethetők vissza: a középiskolai pályaválasztást megelőző szakasz súlyos és halmozódó zavaraira (1), a középiskolai képzési szakasz képzési

3 Az elemzés empirikus kutatási hátterét a 2016-2023 között folytatott saját kutatások adják, melyek egyrészt a megfelelő területi bontásban is elérhető oktatásstatisztikai adatokra (KIR-STAT, TeIR), az Országos Kompetenciamérés adataira, másrészt pedig – a helyi konkrét jelenségek elemzésére alapozó megközelítés miatt – az ország több megyéjében (Békés, Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves, Komárom-Esztergom) készített közel ötven szakértői interjúra, és több városban és környékén végzett esettanulmányra (Békéscsaba, Ózd, Pásztó, Tatabánya, Sarkad, Sátoraljaújhely) támaszkodnak. Az interjúk készítése során helyi közéleti szereplők, szakképzési centrumok vezetői, iskolarendszerű szakképzést folytató intézmények vezetői és munkatársai, kamarai tisztviselők, gyakorlati képzésbe bekapcsolódó kisebb és nagyobb vállalkozások képviselői foglaltak meg a szakképzéssel kapcsolatos tapasztalataikat.

szerkezetében (képzési szint, szakképzés, gimnázium) (2), és térszerkezetében (3) bekövetkezett változásokra.

A KÖZÉPISKOLAI PÁLYAVÁLASZTÁST MEGELŐZŐ SZAKASZ SZEREPE A KÉSŐBBI ÉLETPÁLYA ALAKULÁSÁBAN

Magyarországon a középiskolába lépés legkésőbb a tanulók 14-15 éves koráig megtörténik. Bár az átjárhatóságra hivatkozva születtek kezdeményezések a korrekció lehetőségének biztosítására, ezek napjainkra gyakorlatilag teljesen eltűntek. A magyar rendszer azonban nemcsak túl korán és nehezen megváltoztathatóan, hanem kellő megalapozottság nélkül kényszeríti ki a tanulók középiskolába lépését.

Az általános iskola a hagyományos tantárgyi struktúrát követő oktatáson kívül alig kínál lehetőséget a pályaválasztás megalapozására, a középiskolai képzés keretében folyó orientáció pedig legfeljebb az iskola képzési kínálatán belül teszi lehetővé a képzési irány módosítását. A középiskolai továbbtanulásban így az alapfokon mutatott teljesítmény az elsődleges (Radó, 2021; Velkey, 2013). A második szakma az iskolarendszerben történő megszerzésének lehetősége, valamint és a szakmatanulás utáni nappali ráképzésben szereshető érettségi fontos, de sajnos csak szűk kört érintő lehetőség, ezért a diákok többsége számára a középiskolába kerülés a teljes iskolai pályafutást, sőt az egész életpályát meghatározó választás.

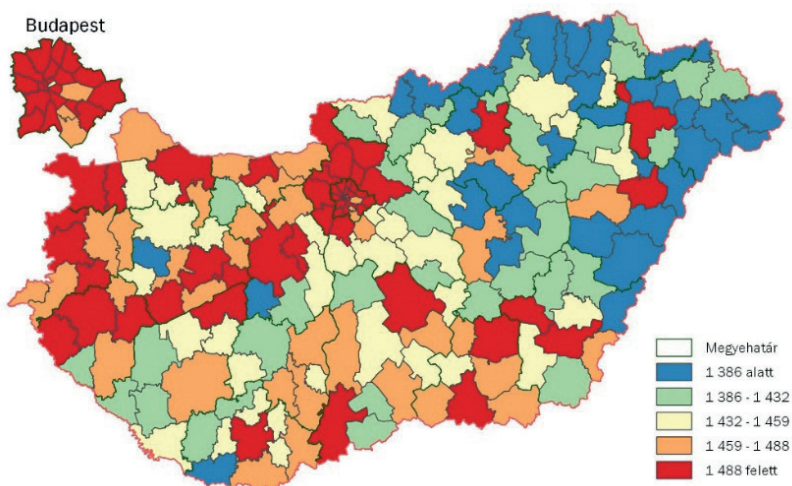
Az egyenlőtlenségek és újratermelésük legfontosabb jellemzője az alapfokú oktatási rendszer nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedő szelektivitása, amiben a szolgáltatások fokozatosan kialakuló és erősödő differenciálódása játssza a legfontosabb szerepet. A kétezres évek első évtizedének végéig ezt elsősorban a nagyobb városok gyermekelszívó hatása magyarázta, amiben az elitiskolák térnyerésének, a roma népesség arányának (településeken belüli elkülönülésének) egyaránt fontos szerepe volt (Kertesi & Kézdi, 2009; Fejes & Szűcs, 2018), a jelenség hátterében pedig a fenntartók pénzügyi helyzetének polarizálódása, és a helyi elit érdekeit kiszolgáló önkormányzati döntések húzódtak meg (Zolnay, 2018; Velkey, 2022). A kétezres évek elején elfogadott deszegregációs szabályok és a társulásban ellátott feladatok bővülése mérsékelte a folyamatok ütemét, a kedvezőtlen tendenciát azonban nem változtatta meg. Az utóbbi tíz év reformjai erre hivatkozva vonták a központi kormányzat közvetlen állami felügyelete alá a teljes oktatási rendszert. Az új állami oktatáspolitikai nyíltan preferált intézményei az egyházi iskolák lettek, ami az állami iskolák forrásait érdemben meghaladó költségvetési támogatásban, a lényegesen nagyobb mozgástérben, a kiegészítő szolgáltatások lehetőségében és a helyi döntési szabadság magasabb fokában nyilvánult meg. A válogatás „szabadságával” rendelkező iskolák számának növekedése pedig még tágabbra nyitotta a társadalmi helyzet, etnikai háttér alapján történő szelekció lehetőségét (Berényi, 2016; Erce & Radó 2019; Hermann & Varga, 2018; Tomasz, 2017).

A szolgáltatások államosításának folyamatában a kiegészítő szolgáltatások (pedagógiai szakszolgálatok, stb.) korábbi rendszerei előbb szétestek, majd az egyes intézményegységek szintjén csupán a szociális jellegűek (egész napos ellátás, iskolai étkeztetés, iskolaorvos) feltételrendszerét teremtették meg. Míg a korábbi finanszírozási

rendszer a szereplőket az ellátási szükségletek feltárásában tette érdekeltté, az új csupán a legszükségesebb személyzet bérkeretének biztosítását írja elő (Velkey, 2019a). A tanárok kötelező óraszámának növekedése, a tartalmi előírások merevvé válása, az önálló kezdeményezések korlátozása, a kiegészítő személyzet továbbra is jellemző hiánya és a hátrányos helyzetű térségekben halmozottan jelentkező tanárhiány nagyban nehezítik a minőségi pedagógiai munkát. Mindezek tovább növelték az ún. szeparációs nyomást, vagyis az iskolák eszközök és segítő szakemberek hiányában egyre nagyobb arányban váltak partnerré a problémát jelentő diákok elkerülésében tudomásul véve és látens módon támogatva a szelekciót és a szegregációt (Radó, 2018).

Mindez a tanulói összetétel és eredményesség szempontjából erősen differenciálódó, súlyos egyenlőtlenségeket rejtő intézményhálózatot eredményezett, mely egyenlőtlenségek térbeli szerkezete követi a településhálózati jellemzőket, és a hátrányos helyzetű lakosság ezzel összefüggő térbeli elhelyezkedését. Az országos kompetenciafelmérés hatodik osztályban szövegértésben mért járási átlagadatai (4. ábra) arra hívják fel a figyelmet, hogy a fiatalok bekerülésének esélye egy jó középiskolába alapvetően a településük elhelyezkedésétől, hierarchiaszintjétől és az ott elérhető oktatás színvonalától függ. A nagyobb városoktól távoli, hátrányos térségekben élő fiatalok túlnyomó többsége számára így a középiskolai továbbtanulás egyetlen elérhető iránya a közvetlen szakmatanulás.

4. ábra: Az országos kompetenciafelmérés hatodik osztályban mért átlageredményei szövegértésből a járási szintjén

Forrás: Országos kompetenciafelmérés 2022, Országos jelentés 7. táblázat (OM, 2023)

A KÖZÉPISKOLAI KÉPZÉSI RENDSZER ÉS ÁTALAKULÁSÁNAK LEGFONTOSABB JELLEMZŐI

A középfokú oktatásban a kilencvenes évek első felében a gyermeklétszám csökkenése ellenére gyorsan bővülő képzési kapacitások alakultak ki Magyarországon. A bővülés elsősorban az érettségít adó képzéseket, azon belül pedig a gimnáziumi képzést érintette. Ennek egyik oka a nyolcosztályos gimnáziumi hagyományok újjáéledése volt, amit a gyermekekért folyó verseny erősödése miatt az önkormányzati iskolák között is egyre jellemzőbbé váló rendhagyó szerkezetű gimnáziumok számának növekedése követett. Az 1990-es évek első felének másik lényeges változása a vegyes (többcélú) intézmények elterjedése volt. Az iskolák az élesedő versenyre reagálva munkaerőpiaci igénnyel és gazdasági kapcsolattal alá nem támasztott, divatos, vagy azzá tehető szakképzéseket kezdtek indítani (Velkey, 2013).

A képzési kínálat bővülésével párhuzamosan egy gyorsuló minőségi differenciálódás is megindult, ami a középfokú képzések térbeli koncentrálódását indította el. A korábban virágzó kis- és középvárosi középfokú oktatás leépülését a nagyobb városok bővülő középfokú kínálata, valamint a pénzügyi forrásokban, szakemberellátottságban, infrastruktúra állapotában és gazdasági kapcsolatokban meglévő versenyhátrányok magyarázzák. A centrumtelepülések és a hagyományos iskolavárosok szinte beszívták a jobb képességű, kedvezőbb helyzetű tanulókat (Velkey, 2011). A kollégiumban lakó és a bejáró tanulók arányainak e településeken megfigyelhető folyamatos növekedése jól dokumentálja ezt a folyamatot. A differenciáltan bővülő képzési kapacitások másik következménye az érettségít adó képzések elszívó hatása, ami már a kétezres évek elejétől a szakiskolai képzések iránti érdeklődés csökkenését eredményezte.

A hazai szakképzési rendszer modernizálására tett kísérletként értelmezhető ún. TISZK-rendszer⁴ bevezetése a képzési tartalom és a szakképzést segítő infrastruktúra fejlesztését célozta, ám a fejlesztési források hatékony felhasználására hivatkozva a szétaprózott intézményrendszer nagyobb egységekbe szervezését is elő kívánta segíteni. A program nagy szervezeti egységekbe vonta a korábban önálló intézményeket, ami az irányítás centralizációjával járt és a kis- és középvárosok szerepének háttérbe szorításával tovább erősítette a térbeli koncentrációt (Martonfi, 2009; Velkey, 2011).

Az oktatás hazai rendszerének radikális átalakítását célul kitűző, 2011 végén elfogadott új jogszabálycsomag az intézmények még nagyobb egységekbe történő összevonását írta elő, a szakképzésben pedig visszaállította a közismereti és szakképzési tartalmak párhuzamos szervezését. Ez egyrészt véglegesítette a tizennégy éves korban történő pályaválasztást, másrészt előbb aránytalanul megnövelte az érettségít és azal együtt szakmai végzettséget is adó, intézmények tanulóinak leterheltségét, majd a közismereti tartalmak csökkentésével korlátozta továbbtanulás esélyeiket (Velkey, 2019b). A szakmai képzésre koncentráló szakiskolák esetében pedig az általános kon-

⁴ Térségi Integrált Szakképző Centrumok létrehozása

vertálható tudástartalmak még nagyobb arányú csökkenése magyarázza a középiskolai programtípusok között a kompetenciafelmérés gyorsan növekvő különbségeit. A döntéshozók szándékaival ellentétben mindez az alapfokot követő azonnali szakmatanulás iránti érdeklődés további csökkenését eredményezte.

1. táblázat: Az iskolai teljesítmény a családi háttérindex függvényében képzési formák szerint (10. évfolyam)

	Szövegértés (S. H.)			Matematika (S. H.)		
	Átlagpont	Merekség	Magyarázó erő	Átlagpont	Merekség	Magyarázó erő
Teljes populáció	1613 (1,1)	117 (1,1)	0,31	1663 (0,6)	117 (1,0)	0,30
8 évf. gimn.	1751 (11,5)	67 (10,7)	0,07	1808 (10,1)	69 (9,8)	0,07
6 évf. gimn.	1735 (6,4)	66 (6,8)	0,09	1789 (5,8)	69 (6,2)	0,10
4 évf. gimn.	1682 (1,6)	77 (2,3)	0,13	1722 (1,8)	75 (2,1)	0,12
Technikum (szakgimnázium)	1584 (1,6)	60 (1,9)	0,08	1641 (1,7)	66 (1,7)	0,09
Szakképző közp. (szakközépiskola)	1398 (4,1)	37 (2,8)	0,04	1460 (4,1)	41(2,4)	0,05

Forrás: Országos kompetenciafelmérés 2022, Országos jelentés (Mellékletek) 24. táblázat (OM, 2023)

A tanulók teljesítményében megfigyelhető egyenlőtlenségeket tehát az alapfokú képzési rendszer alapozza meg, majd ezeket erősíti tovább a közismereti képzésben lényeges különbségeket mutató középfok. A középfokú iskolatípus, a családi háttér és az iskolai teljesítmény közötti szoros korrelációt az országos kompetenciamérés adata is egyértelműen alátámasztják (1. táblázat).

Egy periférikus térség hátrányos helyzetű családjában élő jó képességű gyermek iskolai pályafutása tehát elsősorban azon múlik, hogy milyen színvonalú oktatást kap az általános iskolában, illetve hányadik évfolyam után és milyen típusú, színvonalú középfokú oktatási intézményben tanulhat tovább. Vagyis a ténylegesen elérhető és igénybe is vehető szolgáltatások színvonala érdemben befolyásolja, a saját terepi empirikus vizsgálatok alapján pedig sokak esetében szinte determinálja az életpálya alakulását.

A SZAKKÉPZÉS TÉRSZERKEZETÉNEK VÁLTOZÁSAI

A szakképzés térszerkezeti változásai, valamint a különböző képzési típusok belső arányának módosulásai három eltérő gazdasági fejlettségű megye (Győr-Moson-Sopron, Borsod-Abaúj-Zemplén és Békés) 2002, 2007, 2012, és 2017-es⁵ tanévre vonatkozó középiskolai létszámadatai alapján a következőkben foglalhatók össze:

⁵ TeIR adatbázisában a tanulmány lezárásakor hozzáférhető legfrissebb adatok.

- A legkisebb arányeltérés a szakképző iskolák esetében figyelhető meg.
- A 2002-ben jellemző 24,5-27%-ról – a speciális szakiskolák (képességfejlesztő szakképző iskolák) adatait is figyelembe véve – az arányok 2012-ig kisebb hullámmal szinten maradtak, majd 2017-re 18-23,5%-ra mérséklődtek.
- A szakképző iskolai képzésben a legnagyobb arányú visszaesést a gazdaságilag legfejlettebb Győr-Moson-Sopron megye mutatja (24,42-ről, 18,08%-ra).
- A gimnáziumi képzés aránya Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 2002-ben lényegesen alacsonyabb volt (28,8%) mint a másik két megyében (33-34%), 2017-re azonban – szintén kisebb hullámmal után – mindhárom megyében 34-36% körül stabilizálódott.
- A technikus képzés Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a szakképző iskolai képzéshez hasonlóan csökkenést mutat (45,4-42,1%). Békés megyében a növekedés alig néhány százalékpontnyi (39-ről 42%-ra), Győr-Moson-Sopron megyében pedig több mint 5% (42,54-47,75%).

A meghirdetett szakpolitikai célokkal szemben tehát kimutatható a szakképző iskolai képzések visszaesése és a gimnáziumi képzések arányának növekedése. A legfejlettebb gazdaságú megyében az alacsonyabb szintű szakképzés érzékelhetően leértékelődött, szemben a magasabb szintű tudást adó képzésekkel, miközben enyhén nőtt az érdeklődés a felsőoktatás-orientált általános képzés (gimnázium) iránt. Békés megyében változott a legkisebb mértékben a középiskolai képzések belső aránya, de itt is kimutatható az érettségit adó képzések felértékelődése. Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a végzettség szintjétől függetlenül komoly visszaesést mutat a teljes szaképzés, miközben lényegesen nőtt a gimnáziumok szerepe.

A változások további fontos jellemzője a térbeli koncentrálódás, vagyis a tanulók egyre nagyobb arányban választották a nagyobb, illetve fontosabb iskolavárosok magasabb színvonalú képzéseit, amivel párhuzamosan az alacsonyabb szintű szakképzésben (szakképző iskolák) egyértelműen kimutatható dekoncentrációs folyamat indult meg.

A megyék adatait elemezve a gimnáziumi és a technikus képzésben egyértelmű a térbeli koncentrálódás, miközben a szakképző iskoláknál ez nem érzékelhető. A három megye lényegesen eltérő településszerkezete azonban további érdekes különbségeket eredményez:

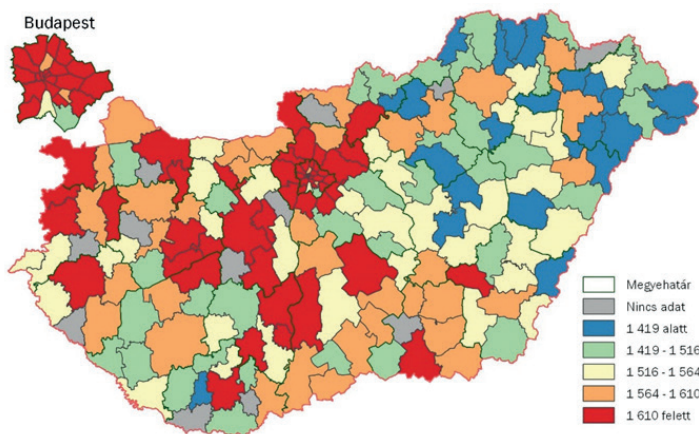
- Békés megyében a megyeszékhely mellett Orosháza, Gyula és kisebb mértékben Békés hagyományosan fontos szerepet tölt be a középiskolai képzésben. A gimnáziumok esetében e települések között megmaradt a hagyományos feladatmegosztás, Békéscsaba és Orosháza szerepe kissé erősödött (27-29%, illetve 12-19%), míg Gyula és Békés visszaesett (21-16%, illetve 15-13%). A megye többi városának szerepe évfolyamonként egy-két gimnáziumi osztályra szűkül.
- Győr és Miskolc meghatározó megyei szerepe a gimnáziumi képzésben 2002-2017 között alig változott (55% körüli). Győr-Moson-Sopron megyében a gimnáziumi képzés erőteljes térbeli koncentrációját mutatja, hogy a három legfontosabb telepü-

- lés (Győr, Sopron és Pannonhalma) együttes aránya meghaladja a 90%-ot.
- A legnagyobb arányú és leginkább erősödő térségi koncentráció az érettségihez kötött szakképzésben (technikumok) jellemző. A megyeszékhelyek 2017-es 70%-ot közelítő részesedése arra utal, hogy az itteni korszerűbb képzőhelyek a gyorsuló létszámcsökkenés ellenére továbbra is megtelnek, egyre nagyobb arányban szívják be a fiatalokat az érettségi adó szakképzésbe.
 - A szakképző iskolai képzésben a megyeszékhelyek szerepe lényeges eltéréseket mutat a vizsgált tizenöt év alatt azonban ezen a képzési szinten jelentkezik egy érzékelhető dekoncentráció. A szakiskolai képzésben tehát a kisebb központok lényegében megőrizték szerepüket.

A minőségi szolgáltatás erősödő térségi koncentrációja a megyeszékhelyektől és megyénként legfeljebb egy-két nagyobb várostól távolabbi térségekben élőket, különösen a kollégiumi beilleszkedésre kevésbé alkalmas, a napi ingázás nehézségeit nehezebben vállaló, a magasabb színvonalú szolgáltatás iránt nem érzékeny, hátrányos helyzetű családok gyermekeit érinti a leg súlyosabban, akik így visszazorolnak a kisebb városok romló szolgáltatást és lényegesen kevesebb továbbtanulási, elhelyezkedési esélyt kínáló középiskoláiba, főképp szakképző intézményeibe.

A tankötelezettség leszállítása tizenhat éves korra tovább növelte a közoktatásból lemorzsolódók számát és arányát, aminek hatására kismértékben ugyan emelkedett a 17 éves korban foglalkoztatottak száma, ám ennél nagyobb arányban nőtt a munkanélküliek, közfoglalkoztatottak és nem tanuló eltartottak száma (Molnár, 2018). Területi megoszlásuk a leghátrányosabb, romák által magasabb arányban lakott térségekben mutatja a legrosszabb adatokat (Köllő & Sebők, 2018).

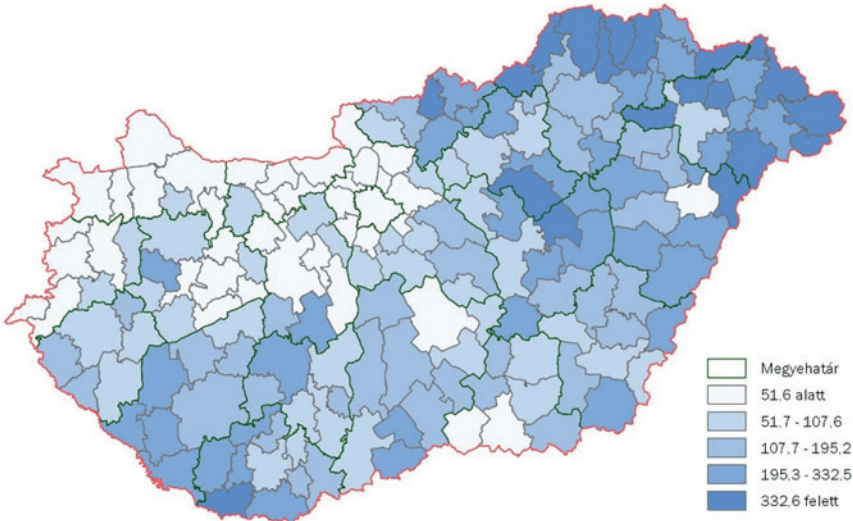
5. ábra: Az országos kompetenciafelmérés tizedik osztályban mért átlageredményei szövegértésből a járásként szintjén

Forrás: Országos kompetenciafelmérés 2022, Országos jelentés (Mellékletek) 7. táblázat

A periférikus térségek hátrányos helyzetű lakosságát halmozottan sújtó változások következményeit komplex módon foglalják össze, dokumentálják az Országos kompetenciafelmérés 10. évfolyamon szövegértésből mért járási átlagpontszámainak súlyos területi egyenlőtlenségei (5. ábra), valamint és az ugyanazokat a térségeket súlyosan leszakadónak bemutató szociális és foglalkoztatási egyenlőtlenségek (6. ábra).

6. ábra: Ezer 0-24 éves lakosra jutó rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesítettek száma

Forrás: TIMEA (2021, KSH)

ÖSSZEZÉS

Kutatásunk egyértelműen igazolta, hogy a kedvezőtlen társadalmi helyzetből való kilépés szinte egyetlen esélyét a tanulás, tudás és az arra alapozott mobilitás teremtheti meg, amiben kiemelkedő szerepe van az oktatás-képzés elérhető intézményrendszerének és a szolgáltatások színvonalának. A munkanélküliség valószínűségét ugyanis kimutathatóan csökkentik a magasabb szintű kognitív készségek, amelyek érdemben növelik a magasabb keresetek elérésének esélyét is. Bár a kognitív készségek alakulásában szerepet játszanak a családi környezet, a kortárs csoport összetétele, az egészségi állapot és más társadalmi hatások is, ám az oktatás minőségének ezeknél jól dokumentálhatóan meghatározóbb szerep jut (Hermann et al., 2018).

A kognitív készségek fejlesztését a szakképzés esetében azonban az általános, konvertálható tudástartalmak csökkentésével az elmúlt évek reformjainak több eleme, például a korai szakképzés szerepének erősítése, a gyakorlati képzés arányának növelése érezhetően háttérbe szorították, ami önmagában is komoly problémát jelent, de súlyosan következményeket hordoz a tovább képezhetőség szempontjából is. E ked-

vezőtlen változást részben oldotta az alapozó és a szakmaválasztást előkészítő képzési szakasz időbeli kibővítése, ám e pozitív irányú változások sem ellensúlyozhatják a tanulók kontraszelektált kiválasztásából következő, az általános iskolából hozott súlyos hiányosságokat.

A középiskolai képzés gyorsuló minőségi differenciálódása és a magasabb szintű képzésekben („elit gimnáziumok, keresett technikumok) térbeli koncentrációja pedig szintén a területi értelemben kevésbé mobil hátrányos helyzetű térségek alacsonyabb státuszú diákjaitól zárja el a szélesebb körű perspektívát adó, lényegesen jobb elhelyezkedési lehetőséget biztosító magasabb színvonalú középiskolákat.

A magyarországi folyamatok részletes elemzése így érthető magyarázatot ad arra is, hogy az Európa 2020 stratégia kiemelt oktatási céljai közül hazánknek miért nem sikerült az elmúlt tíz évben előrelépést elérnie a korai iskolaelhagyók arányában, egyúttal felhívva a figyelmet a szolgáltatások térszerkezetében megfigyelhető hatalmas különbségekre, amelyek oldásában a kulturális és térbeli hátrányok leküzdését lehetővé tevő szolgáltatásoknak, többek között például az iskolaközpontok tényleges elérhetőségét biztosító napi ingázást lehetővé tevő tömegközlekedésnek, a biztonságos környezetet garantáló kollégiumi ellátásoknak, és a hátrányok kompenzálását segítő pedagógiai szakszolgálatoknak.

Kapcsolattartó szerző:

Velkey Gábor Dániel
Gál Ferenc Egyetem
Gazdasági Kar
5600 Békéscsaba
Bajza u. 33.
velkey.gabor@gfe.hu

Corresponding author:

Gábor Dániel Velkey
Faculty of Economy
Gál Ferenc University
Bajza str. 33.
5600 Békéscsaba, Hungary
velkey.gabor@gfe.hu

Hivatkozás: Velkey, G. D. (2024). Nemzetközi trendek és hazai folyamatok a szakképzésben. *Deliberationes*, 17(1), 130–146.

IRODALOMJEGYZÉK

- Benedek, A. (2018). *Megújuló szakképzés – innovatív módszertan – OECD fejlesztés*. MTA – BME Nyitott Tananyagfejlesztő Kutatócsoport
- Benedek, A. (2022). A szakképzés és felnőttképzés jelenkori kapcsolódása a felsőoktatáshoz: modellváltás minden szinten. *Szakképzés-Pedagógiai Tudományos Közlemények*, 3, 25-42.
- Berényi, E. (2016). *Az autonómiától a szelekcióig (az iskolaválasztás jelentése a rendszerváltás utáni magyar közoktatásban)*. Gondolat Kiadó, Budapest

- Európai Bizottság. (2010). EURÓPA 2020 - Az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája. Brüsszel, 2010.3.3. COM(2010) 2020 végleges https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_HU_ACT_part1_v1.pdf (Letöltés: 2022. 11.10.)
- Eurostat. (2022). Korai iskolaelhagyók az oktatásban és a képzésben. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Early_leavers_from_education_and_training&action=statexp-seat&lang=hu#Korai_iskolaelhagy.C3.B3k_.E2.80.93_ma_.C3.A9s_t.C3.B6rt.C3.A9nelmi_.C3.B6sszehasonl.C3.ADt.C3.A1s (Letöltés: 2023.01.19.)
- Ercse, K., & Radó, P. (2019). A magyar közoktatásban zajló privatizáció és annak hatásai. *Iskolakultúra*, 7, 8-49. <https://doi.org/10.14232/ISKKULT.2019.7.8>
- Fehérvári, A. (2019). *Alapkompetenciák fejlesztése öt európai országban*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- Fejes, J. B., & Szűcs, N. (eds.) (2018). *Én vétkem. Helyzetkép az oktatási szegregációról*. Motiváció Oktatási Egyesület, Szeged
- Hermann, Z., & Varga, J. (2018). Jelentkezés és felvétel a középfokú oktatásba. In: Fazekas K., Csillag M., Hermann Z., Scharle Á. (Eds.) *Munkaerőpiaci tükrök 2018*, (pp. 59-62), Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Budapest.
- Hermann, Z., Horn, D., Köllő, J., Sebők, A., Semjén, A., & Varga, J. (2018). Szövegértési és matematikai kompetencia hatása a keresetre és foglalkoztatási esélyekre. In: Fazekas K., Csillag M., Hermann Z., Scharle Á. (Eds.), *Munkaerőpiaci tükrök 2018*, (pp. 45-52), Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Budapest.
- Kertesi, G., & Kézdi, G. (2009). Általános iskolai szegregáció Magyarországon az ezredforduló után. *Közgazdasági Szemle*, 11, 959-1000.
- Köllő, J., Nagy, D., & Tóth I. J. (2017). Mit értsünk „munkaerőhiányon”? In: Fazekas K., Köllő J. (Eds.), *Munkaerőpiaci tükrök 2016*, (pp.48-56) MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet, Budapest..
- Köllő, J., & Sebők, A. (2018). Lakóhely szerinti különbségek a nem tanuló és nem dolgozó tizenévesek arányában a tankötelezettségi kor leszállítása előtt és után. In: Fazekas K., Csillag M., Hermann Z., Scharle Á. (Eds.), *Munkaerőpiaci tükrök 2018*, (pp. 124-127). Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Budapest, 124-127.
- Martonfi, Gy. (2009). A TISZK-rendszer kiépülése 2007–2008-ban. *Szakképzési Szemle*, 4, 403-433.
- Molnár, Gy. (2018). Fiatalok a közfoglalkoztatásban, különös tekintettel a középiskolai lemorzsolódásra. In: Fazekas K., Csillag M., Hermann Z., Scharle Á. (Eds.), *Munkaerőpiaci tükrök 2018*, (pp. 114-119). Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Budapest.
- Nahalka, I. (2019). Három pedagógiai szakmai kérdésről – szakképzés átalakításának tükrében. *Új Pedagógiai Szemle*, 7-8, 5-19.
- Oktatási Hivatal. (2023). *Országos kompetenciamérés digitális országos mérések – Országos Jelentés 2022*. Országos jelentés (Mellékletek)

- Radó, P. (2018). A közoktatás szelektivitása, mint a roma szegregáció általános kontextusa. In: Fejes J., Szűcs N. (Eds.), *Én vétkem. Helyzetkép az oktatási szegregációról*, (pp. 31-56). Motiváció Oktatási Egyesület, Szeged.
- Radó, P. (2021). The institutional conditions of adapting to future challenges in the Hungarian education system. Working Paper Series. 2021/1. Center for Policy Studies, CEU. <https://cps.ceu.edu/sites/cps.ceu.edu/files/attachment/publication/3300/cps-working-paper-educ-institutional-conditions-hungary-2021-corr.pdf> (Letöltés: 2021. 08. 22.)
- Tomasz, G. (2017). Erősödő egyházi jelenlét az oktatásban. *Educatio*, 1, 94-112. <https://doi.org/10.1556/2063.26.2017.1.9>
- Varga J. (eds.) (2022). *A közoktatás indikátorrendszere 2019*. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Központ, Budapest. https://www.mtakti.hu/wp-content/uploads/2020/01/A_kozoktatasi_indikatorrendszere_2019.pdf (Letöltés: 2020.08.22.)
- Velkey, G. (2011). A középfokú képzés területi rendszerének változása és továbbfejlesztése. *Tér és Társadalom*, 3, 60-79. <https://doi.org/10.17649/TET.25.3.1930>
- Velkey, G. (2013), *Dinamikus egyensúlytalanság: A hazai közoktatási rendszer szétesése, felforgatása és a konszolidáció esélye*. MTA KRTK RKI, Budapest, Pécs, Békéscsaba.
- Velkey, G. (2019a). Térbeli-társadalmi egyenlőtlenségek és újratermelésük az alapfokú oktatás hazai rendszerében. *Tér és Társadalom*, 4, 104-131. <https://doi.org/10.17649/TET.33.4.3191>
- Velkey, G. (2019b). Területi jellemzők és legfontosabb változásaik a hazai közoktatás, köznevelés rendszerében. *Opus et Educatio, Munka és Nevelés*, 6(1), 15-23. <https://doi.org/10.3311/ope.291>
- Velkey, G. (2022). The Increasing Replication of Territorial and Social Inequalities in Public Education in Hungary: Causes, Components, Practices and Mechanisms. *Social Sciences*, 11, 95. DOI:10.3390/socsci11030095
- Zolnay, J. (2018). Commuting to segregation. The role of pupil commuting in a Hungarian city: between school segregation and inequality. *Review of Sociology* 4, 133-151. http://szociologia.hu/dynamic/szociologia_2018_04_133_151_oldal.pdf (Letöltés: 2019. 10. 22.)